

Ontwerp **Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan 2000**

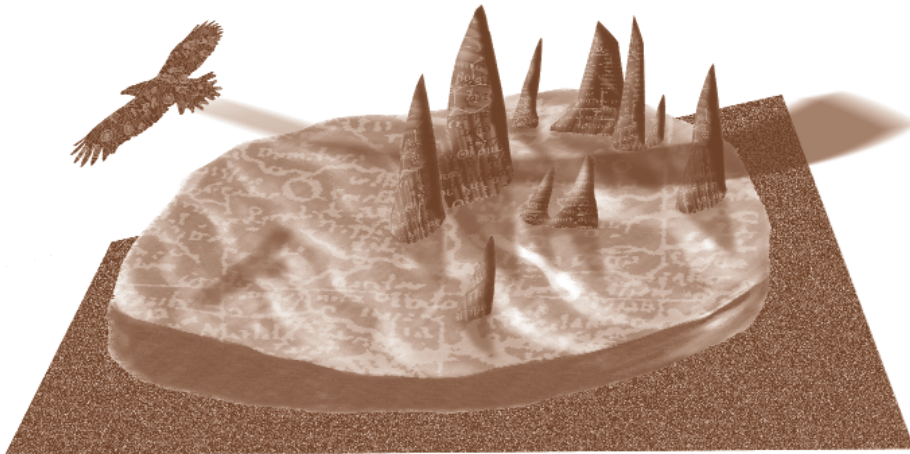

HOOP

Ontwerp

Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan 2000

1	Inleiding	9
1.1	Nederland als kennisland	9
1.2	Hoger onderwijs in een dynamische omgeving	9
1.3	Sterke en beweeglijke instellingen	10
1.4	Een stevig en transparant stelsel	11
1.5	Rol van de overheid in een meer gedereguleerd bestel	12
1.6	Opbouw van het ontwerp-HOOP	13
1.7	Totstandkoming van het ontwerp-HOOP	14
2	Hoger onderwijs in een lerende samenleving	17
2.1	Inleiding	17
2.2	De deelname aan het hoger onderwijs	18
2.3	De behoefte aan hoger opgeleiden op de arbeidsmarkt	19
2.4	Advies van de SER over de aanpak van tekorten	22
2.5	Verbreden van de deelname aan het hoger onderwijs	24
2.5.1	Bevorderen van de doorstroom naar het hoger onderwijs	24
2.5.2	Mogelijkheden voor rendementsverbetering	26
2.5.3	Doorstroming van allochtone studenten	27
2.5.4	Verdere scholing op latere leeftijd	28
2.6	Aansluiting tussen middelbaar en hoger beroepsonderwijs	30
2.7	Voorwaarden voor modernisering van het aanbod	33
3	Deregulering	35
3.1	Inleiding	35
3.2	Ontwikkeling bestuurlijke verhoudingen	36
3.2.1	De verantwoordelijkheid van de overheid	36
3.2.2	De relatie tussen overheid en instellingen	37
3.3	Relatie hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs	38
3.4	Inrichting Onderwijsaanbod	39
3.4.1	Inleiding	39/
3.4.2	Uitgangspunten en kader voor grotere programmeringsvrijheid	40
3.4.3	Versterking instellingsverantwoordelijkheid doelmatigheid	41
3.4.4	Toetsing nieuwe opleidingen	42
3.4.5	Invoering nieuwe systematiek	42
3.4.6	Korte opleidingen	43
3.5	Registratie van opleidingen en nevenvestigingen	43
3.5.1	Centraal register opleidingen hoger onderwijs	43
3.5.2	Nevenvestigingen	44
3.6	Nadere uitwerking relatie overheid - instellingen	45
3.6.1	De dialoog tussen overheid en instellingen	45
3.6.2	Autonomie en verantwoording	46
3.6.3	Specifieke doelen	47
3.7	Collegegelden	48
3.8	Deregulering afstudeerfonds	50
3.9	Stroomlijning kwaliteitszorg onderzoek	50
3.10	Uitwerking dereguleringsmogelijkheden	51

4	Internationalisering	53
4.1	Internationalisering van het hoger onderwijs	53
4.2	Positionering hoger onderwijsstelsel	54
4.2.1	Verbetering van de vergelijkbaarheid door internationale afstemming	55
4.2.2	Perspectief op langere termijn	57
4.2.3	Cursusduur in internationaal perspectief	58
4.3	Versterking van de internationale oriëntatie binnen opleidingen	59
4.4	Voertaal in het hoger onderwijs	60
4.5	Integratie van instellingen voor internationaal onderwijs met universiteiten	61
4.5.1	Betekenis van integratie	62
4.5.2	Bestuurlijke vormgeving	62
4.5.3	Tijdpad	63
5	Responsieve hogescholen en universiteiten	65
5.1	Inleiding	66
5.2	Oriëntatie op de markt	66
5.2.1	Sterkere markt oriëntatie aansluitend op de publieke taak	66
5.2.2	Gedragscode voor contractonderwijs en –onderzoek	68
5.3	Profilering en innovatie	69
5.3.1	Sterkere profilering universiteiten	69
5.3.2	Innovatieve functie hogescholen	70
5.4	Variëteit in leerwegen	72
5.4.1	Flexibilisering van de studiefinanciering	73
5.4.2	Duale leerwegen	74
5.4.3	Keuzemomenten tijdens de opleiding	75
5.4.4	Rekening houden met opgedane ervaring	76
5.5	Een stevige relatie tussen student en instelling	77
5.5.1	Collectieve arrangementen: studentenstatuut en oer	78
5.5.2	Inspraak op opleidingsniveau: de opleidingscommissies	78
5.5.3	Binding van de student aan het onderwijsprogramma	79
5.5.4	Onderwijsafspraken	80
6	Kwaliteit van het onderwijs	83
6.1	Inleiding	83
6.2	Ontwikkeling van het stelsel van kwaliteitszorg	84
6.3	Internationale referentie als uitgangspunt	86
6.4	Postinitiële mastersopleidingen	87
6.5	Naar een samenhangend stelsel van kwaliteitsborging	88
6.6	Personeel als voorwaarde voor kwaliteit	90
6.7	Kwaliteitszorg aangewezen onderwijs	91
6.8	Een gezaghebbende keuzegids voor het hoger onderwijs	92

7	Ict in het hoger onderwijs	95
7.1	Inleiding	95
7.2	Ict als instrument voor innovatie en flexibilisering van het onderwijs	95
7.2.1	De Nederlandse situatie	96
7.2.2	Het buitenland	97
7.2.3	Verdere stappen	98
7.2.4	De rol van de overheid	98
7.3	Ict in de lerarenopleidingen	99
7.4	Virtueel hoger onderwijs	100
7.5	De Open Universiteit Nederland (OUNL)	101
7.5.1	De toekomst van de OUNL	101
7.5.2	Terugblik en stand van zaken	101
7.5.3	Toekomstscenario's	103
8	Sectoren	105
8.1	Bèta- en technische opleidingen	105
8.1.1	Inleiding	105
8.1.2	Voortgang AXIS	106
8.1.3	Vernieuwing bèta- en technische opleidingen	107
8.1.4	Bèta-leraren	108
8.1.5	Aanvullende initiatieven	108
8.1.6	Vitaliteit en kritische massa bèta-wetenschappen	109
8.2	Agrarische opleidingen	113
8.2.1	Inrichting en aansturing	113
8.2.2	Een verbrede en vernieuwde inhoud van het onderwijs	114
8.3	Medische en paramedische opleidingen	115
8.4	Letterenstudies	116
9	Bekostigingsmodel hbo	119
9.1	Flexibiliteit in onderwijsaanbod en studiekeuze	119
9.2	Nadelen van het huidige bekostigingsmodel	119
9.3	Naar een nieuw hbo-bekostigingsmodel	120
9.4	Een verdergaand perspectief	122
9.5	Continuïteit en regionale positie hogescholen	123
10	De voorstellen uit dit ontwerp-HOOP in het kort	125
	Bijlagen	133
	Bijlage 1: Feiten en Cijfers	133
1.I	De deelname aan het hoger onderwijs	134
1.II	Ingeschrevenen in voltijd en deeltijd hoger onderwijs	137
1.III	Hoger opgeleiden op de arbeidsmarkt	138
1.IV	Doorstroom van havo en vwo naar hoger onderwijs	140
1.V	Studierendement	142

1.VI	Internationalisering	144
1.VII	Tijdbesteding van de student	147
1.VIII	Vergrijzing docenten	149
1.IX	Gebruik van ict in het hoger onderwijs	151
1.X	Bèta-talent	153
Bijlage 2 Lijst van afkortingen		155

1

Inleiding

1.1 Nederland als kennisland

Het hoger onderwijs in Nederland staat, meer dan ooit, voor de uitdaging te functioneren in een samenleving die continu in beweging is. Studenten hebben behoefte aan flexibele en op maat gesneden leerroutes en 'een leven-lang-leren' is als gevolg van de snellere ontwikkeling van kennis geen luxe meer maar noodzaak. De arbeidsmarkt vraagt om zoveel hoger opgeleiden dat hier en daar al tekorten optreden. Het grote maatschappelijke belang van het hoger onderwijs voor de samenleving wordt daarmee nog nadrukkelijker zichtbaar. Tegelijkertijd opereren universiteiten en hogescholen in een steeds internationalere omgeving en neemt het aantal commerciële aanbieders van hoger onderwijs toe. Het hoger onderwijs moet de ruimte krijgen om op al deze veranderingen in te kunnen spelen. Het hoger onderwijs speelt immers een cruciale rol in de duurzame ontwikkeling van Nederland als kennisland. Vanuit dit perspectief is het ontwerp-Hoger Onderwijs en Onderzoekplan (HOOP) 2000 geschreven. Centraal thema: 'Meer ruimte voor het hoger onderwijs'.

**meer ruimte voor
het hoger onder-
wijs ...**

1.2 Hoger onderwijs in een dynamische omgeving

De prestaties van het Nederlandse hoger onderwijs en onderzoek zijn – ook in internationaal opzicht – goed te noemen. In kwalitatief opzicht is sprake van een goed product, mede als gevolg van de verdere ontwikkeling van het stelsel van kwaliteitszorg en de toegenomen internationale oriëntatie in het onderwijs. Universiteiten en hogescholen in Nederland kenmerken zich door een moderne organisatie, met een grote zelfstandigheid en innovatiegerichtheid.

Voor de toekomst stelt de dynamiek van deze kennisintensieve samenleving nieuwe eisen aan universiteiten en hogescholen. De toenemende maatschappelijke behoefte aan hoger onderwijs maakt dat hogescholen en universiteiten geconfronteerd worden met doelgroepen die voorheen nog niet aan het hoger onderwijs deelnamen. Studenten vragen daarbij om meer gevarieerde leerwegen

**om in te spelen op
maatschappelijke
ontwikkelingen**

die ruimte bieden om leren en werken te combineren of af te wisselen. Daarnaast willen zij onderdelen van het onderwijs aan een buitenlandse instelling volgen.

De ontwikkeling van informatie- en communicatietechnologie (ict) is van invloed op onderzoek en onderwijs, en leidt tot nieuwe mogelijkheden voor de organisatie van opleidingen. Ook de internationalisering heeft een steeds grotere betekenis voor het hoger onderwijs in Nederland. De inhoud van het onderwijs en de herkenbaarheid van opleidingen moeten toereikend zijn om de internationale concurrentie op de lange termijn het hoofd te kunnen bieden.

Daarnaast groeit de commerciële kennismarkt als gevolg van de toenemende betekenis van kennis als grondstof voor een kennisintensieve economie en de behoefte aan blijven leren op latere leeftijd. Universiteiten en hogescholen worden hierdoor geconfronteerd met sterkere concurrentie, maar krijgen ook mogelijkheden om zich in het verlengde van de traditionele taken te begeven op nieuwe terreinen.

1.3 Sterke en beweeglijke instellingen

De maatschappelijke dynamiek vormt het vertrekpunt voor de voorstellen in dit ontwerp-HOOP. Oogmerk is de instellingen en het stelsel van hoger onderwijs de ruimte te geven zich te ontwikkelen in een veranderlijke omgeving. Dat vergt bewegingsruimte, zelfstandigheid en vraaggerichtheid. Bewegingsruimte om te kunnen inspelen op ontwikkelingen. Zelfstandigheid, omdat alleen vanuit een sterke eigen positie richting gegeven kan worden aan ontwikkelingen. En vraaggerichtheid, omdat alleen instellingen die zich richten op de vragen van studenten en afnemers daadwerkelijk tegemoet komen aan de maatschappelijke behoefte. De hogescholen en universiteiten in Nederland kennen reeds een grote mate van zelfstandigheid. Grotere bewegingsruimte voor de instellingen kan deze verder versterken. In dit ontwerp-HOOP worden daartoe voorstellen gedaan onder andere bij het starten van nieuwe opleidingen en het aanbieden van onderwijs vanuit een nevenvestiging. Hierbij wordt een groter beroep gedaan op de zelfregie van de instellingen. De toezichthoudende organen van universiteiten en hogescholen dienen daarom een grotere rol in het strategisch beleid te krijgen.

Als gevolg van de grotere bewegingsruimte zullen hogescholen en universiteiten zich sterker kunnen profileren door een eigen inkleuring van de missie. De verscheidenheid in het hoger onderwijs zal hierdoor toenemen. Op deze wijze wordt de aansluiting van het onderwijs op de meer gevarieerde behoeften van de onderwijsvragers gewaarborgd.

Oriëntatie op de wensen van de onderwijsvragers vormt een belangrijke leidraad in de beleidsvoorstellen in dit ontwerp-HOOP. Op verschillende plaatsen worden voorstellen gedaan om de behoeften van onderwijsvragers sterker te articuleren. Hierbij gaat het onder meer om verbeterde informatievoorziening en een flexibeler inrichting van het aanbod om keuzemogelijkheden voor studenten te vergroten.

Het aangrijpingspunt voor sturing, echter, vormen de instellingen. Sterke instellingen met een grote mate van autonomie kunnen inspelen op nieuwe vragen en ontwikkelingen, zonder concessies te doen aan het eigen karakter en

**zelfstandige
instellingen**

**oriëntatie op
nieuwe vragen**

de eigen missie. Juist dankzij een eigenstandige positie kunnen universiteiten en hogescholen een vitale rol spelen als het gaat om nieuwe ontwikkelingen in de samenleving.

Het hoger beroepsonderwijs levert, mede dankzij een nauwe relatie met de beroepspraktijk, breed inzetbare professionals af, die bijdragen aan de innovatie en professionalisering van die beroepspraktijk. De universiteiten hebben naast onderwijs en onderzoek van oudsher ook een belangrijke maatschappelijke en culturele functie. Karakteristiek voor het wetenschappelijk onderwijs is de brede academische vorming van studenten. Deze wordt gevoed doordat het onderwijs plaats vindt in een front-van-wetenschap-omgeving¹. Het fundamenteel onderzoek aan de universiteiten vormt daarvoor een belangrijke inspiratiebron. Dat vraagt om een brede wetenschapsportfolio in relatie tot de opleidingen en om hoogwaardig onderzoek. De voorstellen in het Wetenschapsbudget 2000² tot vernieuwing van het wetenschappelijk onderzoek zullen ook bijdragen aan de vitaliteit van het onderwijs aan de universiteiten.

De sterke nadruk op vernieuwing van het fundamenteel onderzoek in het Wetenschapsbudget sluit een gelijktijdige oriëntatie van het wetenschappelijk onderwijs op de maatschappelijke vraag niet uit. Universitair onderwijs wordt immers gevoed vanuit het onderzoek, maar dient tevens in te spelen op vragen in de samenleving.

**maatschappelijke
en culturele
functie**

1.4 Een stevig en transparant stelsel

Niet alleen instellingen krijgen meer ruimte. Ook het stelsel van hoger onderwijs zal ruimte gaan bieden aan een grotere variëteit in deelname van studenten.

Internationalisering en een meer gevarieerde behoefte aan hoger onderwijs vragen om een transparant en stevig stelsel van hoger onderwijs dat een grotere beweeglijkheid van studenten mogelijk maakt. Daarbij gaat het enerzijds om het faciliteren van internationale mobiliteit en het bevorderen van de herkenbaarheid van de Nederlandse opleidingen in het buitenland. Anderzijds moet het stelsel doorstroming bevorderen, zowel vanuit het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs als binnen het hoger onderwijs zelf. Daarnaast dient het ruimte te bieden voor instroom van nieuwe groepen studerende.

**bewegingsruimte
in het stelsel voor
studenten**

Een belangrijk kenmerk van het stelsel is het onderscheid tussen hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs. Dit onderscheid sluit aan bij de vooropleiding van studenten en bij de behoefte op de Nederlandse arbeidsmarkt. De voordelen van het binaire stelsel dienen gekoesterd te worden. Het is echter wel van belang dat universiteiten en hogescholen meer ruimte krijgen voor onderlinge afstemming, mede met het oog op een goede doorstroming en verwijzing van studenten. Daarom wordt het voor universiteiten en hogescholen mogelijk een bestuurlijke fusie aan te gaan.

**door bevorderen
doorstroming en
mobiliteit**

1 *Hoofdpijnen Wetenschapsbeleid*, Advies van de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid, Den Haag, 1999.

2 *Wie oogsten wil, moet zaaien: Wetenschapsbudget 2000*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag, 1999.

maatschappelijk
belang vraagt
structurele verant-
woordelijkheid
overheid

kwaliteit als
centraal aan-
grijpingspunt voor
sturing

Het internationaal herkenbaarder maken van Nederlandse opleidingen speelt zich af binnen de context van de totstandkoming binnen Europa, van een undergraduate-graduate structuur. De ondertekening van de Bologna verklaring³ door 29 Europese landen, waaronder Nederland is een forse stap op weg naar een transparant Europees hoger onderwijs. De consequenties van deze ontwikkeling voor het Nederlandse hoger onderwijs op langere termijn zullen nog verder verkend moeten worden.

Een relatief nieuwe ontwikkeling is de groei van postinitiële mastersopleidingen aan hogescholen, universiteiten en particuliere instellingen. Daarmee spelen de instellingen in op de behoefte aan verdieping en voortgezette scholing na het initieel onderwijs. De overzichtelijkheid van deze opleidingen voor studenten en werkgevers laat echter te wensen over. Daarom zal een register voor postinitiële mastersopleidingen worden ingesteld. Op termijn zullen deze opleidingen worden geaccrediteerd.

1.5 Rol van de overheid in een meer gedereguleerd bestel

De overheid heeft en houdt een eigenstandige verantwoordelijkheid voor het hoger onderwijs. Het is een overheidstaak om de kwaliteit en de toegankelijkheid van het onderwijs te garanderen. Niet alleen omdat er grote behoefte is aan hoger opgeleiden op de arbeidsmarkt. Maar ook omdat de rol van hogescholen en universiteiten in de brede kennisinfrastructuur van belang is voor de sociaal-culturele ontwikkeling van ons land, de internationale concurrentiepositie van de Nederlandse economie in het algemeen en voor de aantrekkelijkheid van Nederland als vestigingsplaats voor hoogwaardige werkgelegenheid in het bijzonder.

Gegeven het grote belang voor de samenleving heeft de overheid een structurele financieeringsverantwoordelijkheid voor het hoger onderwijs. Daarbij maakt de gunstige sociaal-economische ontwikkeling het nu mogelijk om extra te investeren in het hoger onderwijs. In de begroting 2000⁴ zijn zowel voor de hogescholen als voor de universiteiten extra middelen ter beschikking gesteld in verband met de toename van het aantal studenten.

De zorg van de overheid voor het hoger onderwijs staat buiten kijf. Echter, de bestuurlijke relatie tussen overheid en instellingen verandert bij een grotere ruimte voor zelfregie door de instellingen wel van karakter. De verantwoordelijkheid van de overheid zal zich in de toekomst sterker toespitsen op het functioneren van het bestel als geheel, en in mindere of afgeleide mate op het functioneren van individuele instellingen of opleidingen. Daarbij zal de kwaliteit van het geleverde onderwijs het voornaamste aangrijpingspunt voor sturing zijn. In het verlengde

³ *The European higher education area: Joint declaration of the European Ministers of Education; Convened in Bologna on the 19th of June 1999.*

⁴ *Begroting Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen 2000, Den Haag, 1999.*

van de nota 'Variëteit en waarborg'⁵ zal de kwaliteitszorg in het hoger onderwijs worden aangepast. In het kader van de toenemende internationalisering wordt daarbij gestreefd naar internationale accreditatie. Ook nationaal kan accreditatie een zinvolle aanvulling zijn op het huidige stelsel van kwaliteitszorg. Daarnaast is het voor het draagvlak van het stelsel van externe kwaliteitszorg nodig om het toezicht op de instellingen op termijn onafhankelijker te positioneren.

In aanvulling op de verantwoordingsrol van de instellingen, rapportages van de VSNU en de HBO-raad en de jaarlijkse rapportage van de inspectie in het Onderwijsverslag, zal in het derde jaar van de uitvoering van de voornemens uit het HOOP 2000 een evaluatie plaatsvinden. Deze evaluatie zal de hoofdpunten van het HOOP betreffen, waaronder in ieder geval begrepen de punten ict, de ontwikkeling van tekorten op de arbeidsmarkt en de ontwikkeling van de kwaliteit van het aangewezen en bekostigd hoger onderwijs. Deze evaluatie zal worden benut bij de voorbereiding in 2003 van het HOOP 2004.

evaluatie na drie jaar

1.6 Opbouw van het ontwerp-HOOP

De hoofdlijnen van het ontwerp-HOOP worden in de volgende hoofdstukken verder uitgewerkt. Daarbij is de opbouw als volgt:

- in hoofdstuk 2 staat de vraag centraal op welke wijze tegemoet kan worden gekomen aan de toenemende en meer pluriforme maatschappelijke behoefte aan hoger opgeleiden, mede tegen de achtergrond van de door de Sociaal-Economische Raad (SER)⁶ gesignaleerde tekorten op de arbeidsmarkt. Inspelen op de vraag naar hoger onderwijs van nieuwe doelgroepen vergt een forse moderniseringslag van het aanbod van hogescholen en universiteiten;
- verdere deregulering is noodzakelijk om de handelingsruimte van de instellingen te vergroten. In hoofdstuk 3 worden daarvoor verschillende voorstellen gedaan. Een belangrijk element daarbij is het vergroten van de zeggenschap van de instellingen over de inrichting van het onderwijsaanbod. Instellingen moeten zelf verantwoordelijkheid kunnen nemen voor afwegingen op dit terrein;
- de toenemende internationalisering vraagt om het versterken van de competitiviteit van ons stelsel van hoger onderwijs binnen Europa en om meer ruimte voor de instellingen om te kunnen concurreren op de internationale hoger-onderwijsmarkt. Hierop wordt in hoofdstuk 4 ingegaan;
- hoofdstuk 5 gaat over de responsiviteit van universiteiten en hogescholen. Grotere vrijheidsgraden voor eigen beleid en profilering maken een grotere responsiviteit ten opzichte van de maatschappelijke vraag naar onderwijs en onderzoek mogelijk met behoud van de eigen missie. Daarbij gaat het zowel om versterking van de oriëntatie van hogescholen en universiteiten op hun omge-

---

5 *Variëteit en Waarborg: voorstellen voor de ontwikkeling van het toezicht op onderwijs*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag, 1999.

6 *Advies Hoger Onderwijs en Onderzoekplan 2000*, Advies van de Sociaal-Economische Raad, Den Haag, 1999.

reikwijdte HOOP 4 jaar

interactieve aanpak met brede maatschappelijke betrokkenheid

- ving, als op de vraag van studenten naar meer gevarieerd en flexibel onderwijs;
- complement van een grotere eigen verantwoordelijkheid voor de instellingen is het afleggen van verantwoording. Daarbij zal de overheid in de toekomst sterker sturen op kwaliteit. Hierop wordt in hoofdstuk 6 nader ingegaan. Hogescholen en universiteiten zullen zich steeds meer gaan meten aan hoger-onderwijsinstellingen in het buitenland. In de toekomst ontwikkelt het stelsel van kwaliteitszorg zich van een nationaal visitatiestelsel naar een stelsel met een sterkere internationale oriëntatie;
- de toenemende betekenis van ict in het hoger onderwijs komt aan de orde in hoofdstuk 7. Voor de toekomst krijgt de bredere implementatie van ict in het onderwijs een nieuwe impuls. Daarnaast zal ict in de vorm van 'virtueel' hoger onderwijs maken dat de grenzen tussen afstandsonderwijs en contactonderwijs minder scherp worden. Dat vergt ook een nadere bezinning op de positie van de Open Universiteit Nederland (OUNL);
- in hoofdstuk 8 wordt ingegaan op ontwikkelingen in een aantal sectoren waarvoor specifieke beleidsvoornemens bestaan, zoals de sector techniek en de sector landbouw en natuurlijke omgeving;
- in het hoger beroepsonderwijs bestaat er aanleiding het bekostigingssysteem te herzien. De contouren van zo'n herziening worden geschetst in hoofdstuk 9. Het gaat daarbij om het faciliteren van een grotere variëteit in leerwegen en een betere aansluiting bij de feitelijke prestaties van hogescholen. Bovendien wordt een verdergaand perspectief geschetst in de vorm van een voucherbekostiging. Voor de universiteiten wordt in 2000 een nieuw bekostigingsmodel ingevoerd, dat uitgaat van een grotere prestatiegerichtheid;
- in hoofdstuk 10 tenslotte worden de belangrijkste voorstellen uit dit ontwerp-HOOP samengevat.

1.7 Totstandkoming van het ontwerp-HOOP

Zoals aangegeven in het Regeerakkoord⁷ is dit het enige ontwerp-HOOP in deze kabinetsperiode. Een wetsvoorstel waarin de cyclus van het HOOP wordt verlengd tot vier jaar zal op korte termijn worden ingediend bij de Tweede Kamer.

Voor de universiteiten ligt in dit ontwerp-HOOP de nadruk op beleidsvoornemens op het gebied van onderwijs. Het beleid voor het universitair onderzoek is beschreven in het Wetenschapsbudget⁸.

De voornemens in dit ontwerp-HOOP bouwen voort op het breed gevoerde overleg over de toekomst van het hoger onderwijs dit afgelopen jaar. Kenmerkend was de interactieve aanpak. Het proces bestond uit twee fasen. In de eerste fase stond de vraag centraal welke maatschappelijke ontwikkelingen op de middellange termijn van invloed zijn op het hoger onderwijs en welke vraagstukken daar voor het hoger onderwijs uit voortvloeien. Hierover is eind 1998 gesproken met de universiteiten en hogescholen, studenten, werkgevers- en werknemersorganisaties, andere

⁷ *Regeerakkoord 1998*, Den Haag, 1998.

⁸ *Wie oogsten wil, moet zaaien: Wetenschapsbudget 2000*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag, 1999.

departementen en deskundigen. Het resultaat van de gevoerde gesprekken is neergelegd in de 'Beleidsagenda HOOP 2000'⁹. Deze agenda is begin 1999 onder meer aangeboden aan de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU), de HBO-raad, het Platform van Aangewezen/Erkende Particuliere Onderwijsinstellingen in Nederland (PAEPON), het Interstedelijk Studenten Overleg (ISO), de Landelijke Studenten Vakbond (LSVb) en de Tweede Kamer.

In de tweede fase zijn de vraagstukken uit de Beleidsagenda nader uitgewerkt. Er zijn onderzoeken uitgevoerd, adviezen ingewonnen en er heeft een groot aantal werkconferenties en gesprekken plaatsgevonden. Universiteiten, hogescholen, studenten en andere belangstellenden zijn steeds op de hoogte gehouden van de activiteiten in de tweede fase en van de ontwikkelingen in de gedachtevorming rond de verschillende vraagstukken. Het verschijnen van dit ontwerp-HOOP markeert de overgang naar een periode van formeel bestuurlijk overleg en de behandeling in de Tweede Kamer. Uiterlijk 31 januari 2000 zal het HOOP definitief worden vastgesteld.

In dit ontwerp-HOOP worden beleidslijnen uitgezet voor modern hoger onderwijs in de komende vier jaar. Gegeven de grote veranderingen in het hoger onderwijs en de samenleving, heeft dit ontwerp-HOOP ook een agenderend karakter. In die zin beoogt het ontwerp-HOOP richting te geven aan het traject van verdere interactieve beleidsontwikkeling.

---

⁹ *Beleidsagenda HOOP 2000*, Notitie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Zoetermeer, 1999.

2

Hoger onderwijs in een lerende samenleving

2.1 Inleiding

De maatschappelijke behoefte aan hoger onderwijs neemt toe en wordt diverser. In nagenoeg alle sectoren op de arbeidsmarkt groeit de vraag naar hoogwaardig opgeleid personeel en tekenen zich tekorten af. De beschikbaarheid van hoger opgeleiden vormt een belangrijke voorwaarde voor de concurrentiekracht van de economie en het innovatief vermogen van de samenleving. In het recente advies van de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid (AWT)¹⁰ over innovatie en het voorbereidend advies van de SER voor het HOOP¹¹ is hierop met nadruk gewezen.

**behoefte aan
hoger opgeleiden
neemt toe ...**

Maatschappelijke en technologische ontwikkelingen gaan sneller en zijn complexer van aard. Het opdoen van kennis en vaardigheden na het afronden van een opleiding in het hoger onderwijs wordt steeds belangrijker. Het voorbereiden van studenten op een leven-lang-leren neemt daardoor aan betekenis toe. Het 'Nationaal actieprogramma' een leven lang leren uit 1998¹² biedt daarvoor een kader. Hogescholen en universiteiten krijgen steeds meer een dubbele taak. Aan de ene kant het optimaal voorbereiden van studenten op de arbeidsmarkt en het zich zelfstandig eigen maken van nieuwe kennis en vaardigheden. Aan de andere kant zullen hogescholen en universiteiten voor veel afgestudeerden een plek zijn waar zij ook na het afstuderen verdere scholing zullen volgen.

10 *Hoofdpijnen Innovatiebeleid*, Advies van de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid, Den Haag, 1999.

11 *Advies Hoger Onderwijs en Onderzoekplan 2000*, Advies van de Sociaal-Economische Raad, Den Haag, 1999.

12 *Nationaal actieprogramma een leven lang leren*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Zoetermeer, 1998.

en wordt diverser

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op ontwikkelingen in de deelname en de behoefte op de arbeidsmarkt. Van hogescholen en universiteiten wordt gevraagd een grotere en meer heterogene groep studerenden op te leiden. Daarbij worden de onderwijsvragen aan de instellingen gevarieerder. Enerzijds door de groei van het leven lang leren waardoor instellingen worden geconfronteerd met nieuwe doelgroepen. Anderzijds doordat ook de primaire doelgroep van studenten die doorstromen naar het hoger onderwijs vanuit het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs een grote heterogeniteit kent. Inspelen op de maatschappelijke behoefte vraagt om aanpassing van de inrichting en organisatie van het onderwijs ter bevordering van een brede instroom in het hoger onderwijs en een goede doorstroming naar de arbeidsmarkt.

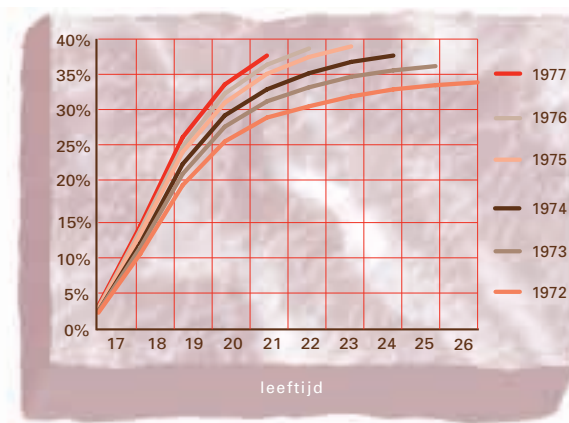
2.2 De deelname aan het hoger onderwijs

De vitale rol van hoger onderwijs in onze samenleving weerspiegelt zich in een toenemende deelname aan het hoger onderwijs onder jongeren en werkenden. Van een relatief compact systeem ontwikkelt het hoger onderwijs zich tot een stelsel met een brede deelname en gevarieerde leerwegen.

deelname van jongeren

Figuur 1 illustreert de toenemende deelname aan het initieel hoger onderwijs.¹³ Van degenen die in 1972 werden geboren nam 34% voor het 27ste jaar voor kortere of langere tijd deel aan hoger onderwijs. Van degenen die in 1976 werden geboren had voor het 23ste jaar reeds 39% deelgenomen aan hoger onderwijs. Als deze ontwikkeling zich doorzet, zal van degenen die in 1981 werden geboren (en in 1999 18 jaar worden) uiteindelijk bijna 45% voor het 27ste jaar naar het hoger onderwijs gaan. Met de deelname aan het hoger onderwijs volgt Nederland de internationale trend. In nagenoeg alle westerse landen is de laatste decennia sprake van een toename van de deelname aan het hoger onderwijs. Een vergelijking met andere landen is opgenomen in bijlage 1.I. Nederland neemt daarbij een middenpositie in.

Figuur 1: cumulatieve hoger onderwijs-deelname naar leeftijd en geboortjaar

De groei van de deelname in de recente jaren is vooral veroorzaakt door de gestegen doorstroom vanuit het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs (zie ook verderop in dit hoofdstuk). Daarnaast is de participatie van vrouwen toegenomen. De verhouding in de totale deelname tussen mannen en vrouwen is tegenwoordig nagenoeg gelijk. De ondervertegenwoordiging van vrouwen in de studentenpopulatie, waar enkele decennia geleden nog sprake van was, behoort definitief tot het verleden. De technische opleidingen vormen een uitzondering. In de technische sector bedraagt het aantal vrouwen dat is ingeschreven 16%.

In het verlengde van de toegenomen deelname aan het initieel voltijds hoger onderwijs op jonge leeftijd, is sprake van een relatieve afname van de belangstelling voor deelname aan het deeltijdonderwijs en de Open Universiteit Nederland (zie bijlage 1.II). Wel neemt de vraag naar voortgezette scholing op latere leeftijd toe om de inzetbaarheid op de arbeidsmarkt te versterken. Dit wordt nog versterkt door de vergrijzing van de bevolking. Uit onderzoek van KPMG BEA¹⁴ blijkt dat werkgevers verwachten dat de komende jaren het scholingsbudget voor hoger opgeleiden jaarlijks zal groeien met zo'n 20%.

De vraag naar scholing van werkenden is overigens zeer uiteenlopend qua aard, omvang en niveau. De verwachting is dat deze vraag de komende jaren zal resulteren in een grotere behoefte aan initieel, en met name postinitieel hoger onderwijs. Op deze behoefte spelen naast universiteiten en hogescholen in belangrijke mate ook commerciële aanbieders van onderwijs en scholing in. Het genoemde onderzoek van KPMG BEA laat zien dat universiteiten en hogescholen vooral voor langere cursussen (30 dagen of langer) worden benut en dat hun aandeel op de markt voor contractonderwijs ongeveer 10% bedraagt.

Illustratief voor de toenemende belangstelling voor hoger onderwijs onder personen van 50 jaar en ouder is de ontwikkeling van het hoger onderwijs voor ouderen (hovo). Hierbij gaat het overigens niet om hoger onderwijs in strikte zin, aangezien er geen formele toelatingseisen zijn en het aanbod niet gericht is op het doorlopen van een volledige opleiding. Het aantal cursussen voor deze categorie en de deelname daaraan is de afgelopen jaren sterk gegroeid. Van enkele duizenden aan het begin van de jaren negentig is het aantal deelnemers inmiddels opgelopen tot bijna 13.000. De belangstelling en koopkrachtige vraag onder ouderen naar deze aan universiteiten en hogescholen gelieerde cursussen neemt toe. De stichting HOVO brengt deze vraag thans in kaart.

**vraag naar
scholing van
werkenden**

**ontwikkeling
hoger onderwijs
voor ouderen**

---

13 Bron: IB-Groep (hbo) en CBS (wo). Voor zowel eerstejaars hbo als eerstejaars wo wordt uitgegaan van studenten die nog niet eerder ingeschreven stonden in het hoger onderwijs. Het aantal eerstejaars hbo en het aantal eerstejaars wo is opgeteld en gerelateerd aan de omvang van de geboortecohorten van 1972 tot en met 1977.

14 *De markt voor contractonderwijs*, Publicatie van KPMG Bureau voor Economische Argumentatie, Hoofddorp, 1999.

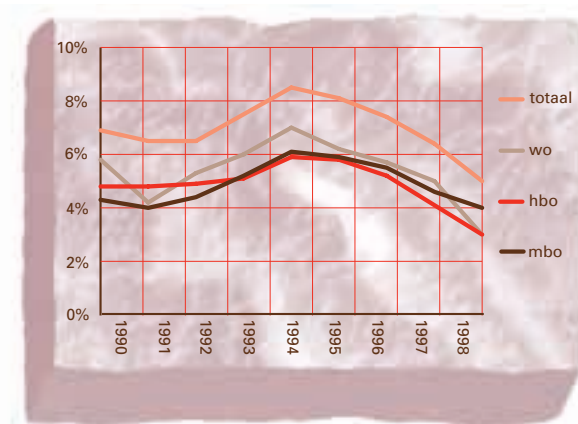
omslag van overschotten naar tekorten op de arbeidsmarkt

2.3 De behoefte aan hoger opgeleiden op de arbeidsmarkt

Op de arbeidsmarkt is op dit moment een omslag waar te nemen van overschotten naar tekorten aan middelbaar en hoger opgeleiden. Werd de arbeidsmarkt eerder gedomineerd door selectie door werkgevers, nu moeten zij actief werven. In 1998 bereikte de werkloosheid voor alle opleidingsniveaus het laagste peil van de jaren negentig (zie figuur 2)¹⁵.

In kwalitatieve zin valt een grotere behoefte aan integrerende vaardigheden en bredere academische vorming waar te nemen. De AWT heeft er in zijn advies over de 'Wisselwerking tussen 'zachte' en 'harde' kennis'¹⁶ op gewezen dat vanwege de toenemende verwevenheid van technische, sociale en bedrijfskundig-organisatorische vraagstukken het werken in multi-disciplinaire teams toeneemt. Dit vraagt van afgestudeerden naast een gedegen vakinhoudelijke en disciplinaire kennis steeds meer het vermogen over de grenzen van het eigen vakgebied heen te kijken. In gang gezette initiatieven, zoals de ontwikkeling van majors en minors, en de vernieuwing van de universitaire bèta-opleidingen, spelen hierop in.

Figuur 2: werkloosheid naar opleidingsniveau

Afgestudeerden vinden steeds sneller een baan op hun niveau. Uit het jaarlijkse onderzoek van Elsevier/SEO¹⁷ blijkt, dat van de afgestudeerde hbo'ers uit het studiejaar 1996/97 na anderhalf jaar nog slechts 2% geen baan had. Van degenen die wel een baan hadden werkte 84% op een niveau waarvoor een hbo-opleiding nodig was. Bij de afgestudeerde academici uit het studiejaar 1996/97 lag na anderhalf jaar het percentage werkzoekenden een fractie hoger, op 2,2%. Driekwart van de academici met een baan werkte op een niveau, waarvoor universitair niveau

¹⁵ De gegevens zijn ontleend aan de Enquête Beroepsbevolking van het CBS.

¹⁶ *Wisselwerking tussen 'zachte' en 'harde' kennis*, Advies van de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid, Den Haag, 1997.

¹⁷ Hen, P. de en A. van Leeuwen, 'Toptijden voor hbo'ers en academici', *Elsevier special* (1999), juni nr., blz. 8-16.

nodig was. Ook de zoektijd voordat een afgestudeerde zijn eerste baan heeft gevonden is aanzienlijk bekort, in het bijzonder voor academici. Pas afgestudeerde academici van het studiejaar 1994/95 hadden nog gemiddeld 5,4 maanden nodig om een baan op minimaal hbo-niveau te vinden. Twee jaar later was die zoektijd gedaald naar 2,8 maanden. Het komt steeds vaker voor, dat studenten al geruime tijd voor het afstuderen een aanbod van een werkgever krijgen.

Deze cijfers laten zien, dat voor pas afgestudeerde hoger opgeleiden de werkloosheid vrijwel verdwenen is. Wat resteert ligt in de orde van grootte van de frictiewerkloosheid. Deze blijft optreden, omdat het altijd enige tijd zal blijven kosten voordat de laatste afgestudeerden hun weg hebben gevonden op de arbeidsmarkt. Opmerkelijk is dat ook voor opleidingen die traditioneel een slecht arbeidsmarktperspectief hadden de situatie aanzienlijk is verbeterd.

**werkloosheid
hoger opgeleiden
vrijwel verdwenen**

De arbeidsmarkt voor hoger opgeleiden wordt dan ook in toenemende mate gedomineerd door krapte. In bepaalde sectoren, zoals gezondheidszorg, onderwijs en ict, is reeds sprake van acute tekorten. Voor deze sectoren zijn inmiddels actieprogramma's ontwikkeld om knelpunten op de arbeidsmarkt tegen te gaan. Van schaarste is sprake in de sectoren zakelijke dienstverlening, techniek (breed) en de overheidssector. Prognoses van het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) geven aan dat de krapte op de arbeidsmarkt zich de komende jaren zal uitbreiden tot nagenoeg alle sectoren.¹⁸

Bij de prognoses van het ROA werden de uitbreidingsvraag en de vervangingsvraag afgezet tegen de te verwachten instroom van schoolverlaters. In combinatie met de uitwijkmogelijkheden naar andere bedrijfssectoren en andere beroepsgroepen leidde dit tot prognoses voor het arbeidsmarktperspectief van 1997 tot 2002. Voor afgestudeerden van vrijwel alle hbo-opleidingen werd een gunstig arbeidsmarktperspectief verwacht, evenals voor de meeste wo-opleidingen. De ontwikkelingen die sindsdien op de arbeidsmarkt zijn opgetreden stemmen met deze prognoses overeen.

De omvang van tekorten op termijn kan niet exact worden voorspeld. Ten eerste omdat prognoses slechts met relatief grote onzekerheidsmarges kunnen worden gegeven. Ten tweede omdat een dergelijke voorstelling van zaken voorbij gaat aan aanpassingsmechanismen die altijd optreden als spanning ontstaat tussen vraag en aanbod. Economen (zoals Theeuwes&Berkhout¹⁹ en Maassen van den Brink&Groot²⁰) wijzen daar met klem op.

---

18 *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2002*, Publicatie van het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, Maastricht, 1997.

19 Berkhout, P.H.G. en J.J.M. Theeuwes, *Voorspellen op de arbeidsmarkt: voetangels en valkuilen*, Amsterdam, 1999.

20 Groot, W. en H. Maassen van den Brink, *Meekijken in de glazen bol van het ROA*, Amsterdam, 1999.

aanhoudende krapte op middel- lange termijn

Desondanks moet ook op de middellange termijn rekening gehouden worden met een krappe tot zeer krappe arbeidsmarkt voor hoger en middelbaar opgeleiden gelet op drie ontwikkelingen die zich in combinatie voordoen. Het meest belangrijke is het gecumuleerde effect van de ontgroening en vergrijzing. Vanaf het jaar 2005 bereikt de naoorlogse geboortegolf de leeftijd van 60 jaar. Dit zal een sterke toename van de uittreding veroorzaken, terwijl het aantal jongeren kleiner wordt. In de tweede plaats neemt de omvang van hoogwaardige werkgelegenheid nog altijd toe. Ten derde lijkt ook – in ieder geval op kortere termijn – de economische groei sterker aan te houden dan verwacht.

wervingspositie van universiteiten en hogescholen onder druk

De krapte op de arbeidsmarkt voor hoger opgeleiden doet zich ook voor de universiteiten en hogescholen als werkgevers sterker voelen. De SER heeft in dat verband gewezen op de hoge gemiddelde leeftijd van het zittende personeel van universiteiten en hogescholen, die op enige termijn zal leiden tot hogere uitstroom en grotere behoefte aan nieuwe werving, maar op de korte termijn doorstroming en instroom van nieuw personeel belemmert. In het Wetenschapsbudget is een onderzoek aangekondigd naar de arbeidsmarkt voor onderzoekers. Voor het tegengaan van het lerarentekort in het basis en voortgezet onderwijs zijn in de nota 'Maatwerk voor morgen: het perspectief van een open onderwijsarbeidsmarkt'²¹ voorstellen gedaan. Het stimuleren van instroom in de lerarenopleidingen en het leraarsberoep van werkenden en personen die al een hogere opleiding hebben afgerond is daarbij een belangrijke beleidslijn. Ook voor de hogescholen en universiteiten vraagt verbetering van de wervingspositie nadrukkelijk de aandacht tegen de achtergrond van de scheve leeftijdsopbouw. Een interessant voorbeeld biedt de Universiteit Utrecht, die medewerkers van 55 jaar en ouder onder aantrekkelijke voorwaarden de mogelijkheid biedt minder te gaan werken, waardoor ruimte ontstaat voor instroom van nieuw personeel.

2.4 Advies van de SER over de aanpak van tekorten

De SER uit in zijn advies ter voorbereiding op het HOOP 2000²² grote zorgen over de bestaande en te verwachten tekorten en beschouwt deze als een bedreiging voor een evenwichtige en blijvende economische groei. De SER wijst er op dat knelpunten op de arbeidsmarkt voor een belangrijk deel opgelost zullen kunnen en moeten worden door aanpassingen op de arbeidsmarkt. De markt zal echter niet voor alle knelpunten een oplossing kunnen bieden, omdat het aanpassingsvermogen van de arbeidsmarkt beperkt is.

twee-sporen aanpak

De SER benadrukt het belang van een gezamenlijk optreden van overheid en sociale partners, met een regisserende functie voor de overheid. Daarbij pleit de SER voor een twee-sporenaanpak. Ten eerste het vergroten van de onderwijsdeelname en

21 *Maatwerk voor morgen: het perspectief van een open onderwijsarbeidsmarkt*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag, 1999.

22 *Advies Hoger Onderwijs en Onderzoekplan 2000*, Advies van de Sociaal-Economische Raad, Den Haag, 1999.

van het rendement van opleidingen door meer flexibiliteit in leerwegen. Ten tweede verdere scholing van de bestaande beroepsbevolking. Dit tweede spoor biedt volgens de SER de meeste mogelijkheden om op korte termijn tegemoet te komen aan tekorten.

De ontwikkeling van tekorten op de arbeidsmarkt verdient grote aandacht van alle verantwoordelijke en betrokken partijen. De reeds in gang gezette actieprogramma's voor verschillende sectoren (o.a. onderwijs en ict) illustreren de bereidheid daartoe. Niet alleen in specifieke sectoren, maar ook op de arbeidsmarkt in het algemeen, dienen de ontwikkelingen echter nauwlettend te worden gevolgd. Nodig is in ieder geval:

**gezamenlijke
verantwoordelijk-
heid**

- 1 Het monitoren en analyseren van trends. Niet alleen binnen de arbeidskolom, maar ook in het onderwijs en binnen grootstedelijke centra. De ontwikkeling van knelpunten zal zowel op landelijk niveau als op sectoraal en regionaal niveau nauwlettend moeten worden gevolgd. Knelpunten en de mogelijkheden daarop in te spelen kunnen immers variëren per regio en per sector. Een goed instrument hierbij zijn de arbeidsradars die zijn voorgesteld in de recente Industriebrief van het ministerie van Economische Zaken (EZ)²³. Deze arbeidsradars zijn bedoeld voor analyse van knelpunten in het aanbod van arbeid, behoeften aan scholing en het agenderen van oplossingen op sectoraal niveau. Op korte termijn zullen pilots starten in een aantal sectoren.
- 2 Het behouden van ouderen in het arbeidsproces en het mobiliseren van het nog aanwezige potentieel in de samenleving voor arbeid en scholing. Hierbij kan gedacht worden aan herintredende vrouwen, niet actieven en etnische en culturele minderheden. Een betekenisvol deel hiervan heeft reeds een middelbare of hogere opleiding gevolgd.
- 3 Het bevorderen van doorstroming tussen voortgezet onderwijs en hoger onderwijs en het verhogen van het opleidingspeil van werkenden. Het opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking zal in zijn totaliteit stijgen. Dat werkt op twee manieren positief. Aan de bovenkant van de arbeidsmarkt neemt het arbeids-potentieel toe, terwijl de werkloosheid onder lager opgeleiden wordt bestreden. Naast de aanpak van tekorten aan hoger opgeleiden, blijft het uiteraard nodig de grote werkloosheid onder lager opgeleiden te bestrijden.
- 4 Goede beleidsafstemming tussen de verschillende verantwoordelijke partijen om met behoud van de eigen verantwoordelijkheid synergie in activiteiten te bevorderen. Zo kan betere afstemming met het onderwijs voorkomen dat achteraf correcties nodig zijn. De ministeries van Economische Zaken (EZ), Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW) en Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) hebben naar aanleiding van het SER-rapport het initiatief genomen voor overleg met werkgevers, werknemers, onderwijsinstellingen en arbeidsvoorziening. Het is

---

²³ *Ruimte voor Industriële Vernieuwing: Agenda voor het industrie- en dienstenbeleid*, Brief van de Minister van Economische Zaken, Den Haag, 1999.

de bedoeling dit onderwerp periodiek terug te laten komen in overleg met als doel samenhang te bevorderen in het beleid om tekorten te bestrijden.

Op de rol die het hoger onderwijs hierbij kan spelen wordt in de volgende paragrafen ingegaan.

2.5 Verbreden van de deelname aan het hoger onderwijs

Bij het tegemoetkomen aan de behoefte aan hoger opgeleiden op de arbeidsmarkt speelt het hoger onderwijs in beide door de SER onderscheiden sporen een belangrijke rol. Het advies van de SER vormt daarmee een uitdaging om te bezien op welke wijze het hoger onderwijs kan inspelen op de bredere vraag naar hoger opgeleiden, resulterend in een hoger opleidingsniveau van de gehele bevolking.

In deze paragraaf wordt daartoe eerst ingegaan op de instroom in het hoger onderwijs vanuit het vo, het rendement van het hoger onderwijs en de doorstroming van allochtone studenten. Dit is wat de SER noemt het eerste spoor. Vervolgens wordt ingegaan op de instroom van nieuwe groepen in het hoger onderwijs zoals werkenden, inactieven e.d. Dit valt onder wat de SER het tweede spoor noemt.

2.5.1 Bevorderen van de doorstroom naar het hoger onderwijs

De doorstroom van het voortgezet onderwijs naar het hoger onderwijs is de afgelopen jaren reeds fors toegenomen. Figuur 3²⁴ en 4²⁵ brengen dat in beeld. Met name voor vwo'ers bedraagt de doorstroom naar het hoger onderwijs inmiddels bijna 100%. Van de vwo'ers gaat ruim 60% rechtstreeks naar het wo, een in de laatste jaren weer toenemend percentage. Ongeveer 10% van de vwo'ers gaat met vertaling van één of meer jaren naar het wo; het resterende deel gaat vrijwel geheel naar het hbo. Van de havisten ging in 1996 56% direct naar het hbo. De overigen gaan voor een belangrijk deel naar het mbo (in 1996 22%) of naar het vwo (in 1996 16%). Slechts een klein deel van de havisten betreedt zonder vervolgopleiding de arbeidsmarkt. Daarnaast is de doorstroom vanuit het mbo naar het hbo in de eerste helft van de jaren negentig fors toegenomen.

**doorstroom naar
hoger onderwijs
kan nog toenemen**

**doorstroom van
mbo en havo naar
hbo**

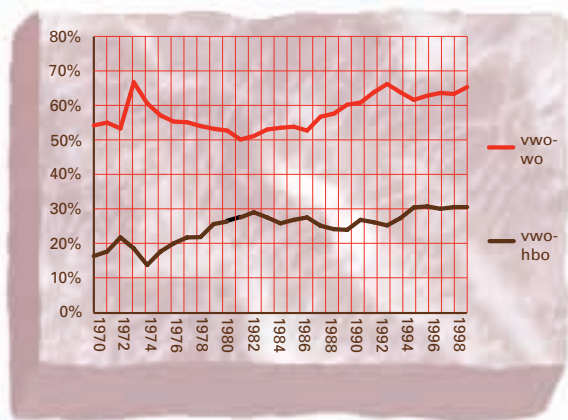
De gestegen doorstroom vanuit vo en mbo neemt niet weg dat er in de komende jaren nog ruimte voor groei van de instroom is, als gevolg van toenemende deelname aan de hogere vormen van voortgezet onderwijs en mbo. Daarnaast zal het ingezette beleid gericht op een betere aansluiting tussen voortgezet onderwijs en hoger onderwijs door de invoering van de nieuwe tweede fase in het voortgezet onderwijs hieraan kunnen bijdragen. Daarbij valt met name nog groei te verwachten van de instroom in het hbo vanuit het havo.

24 Bron: CBS Statline CD-Rom. De doorstroom havo-mbo voor 1996 en 1997 is geschat

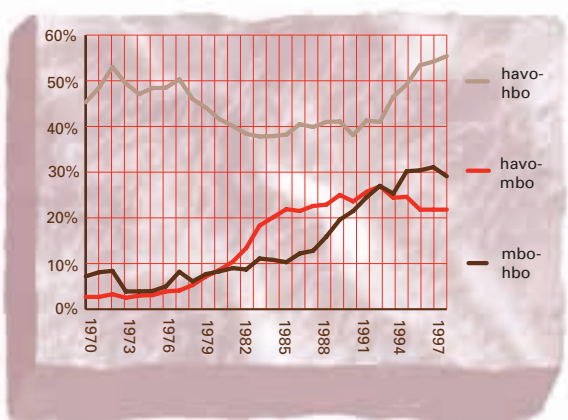
25 Bron: CBS Statline CD-Rom. De doorstroom vwo-hbo voor 1998 is geschat.

Figuur 3: doorstroom van vwo naar hbo en wo

Figuur 4: doorstroom van mbo en havo naar hbo en van havo naar mbo

Verwacht wordt dat door verbetering van de aansluiting tussen vwo en wo en de flexibilisering van het stelsel van studiefinanciering meer vwo'ers direct voor een universitaire studie kiezen. De motieven van vwo'ers om voor het hbo te kiezen zijn door het SCO/SEO²⁶ onderzocht. Een veel voorkomend motief blijkt te zijn, dat de gewenste studie in het wo niet voorkomt (bijvoorbeeld de opleidingen voor uitvoerend kunstenaar, tolk/vertaler, hotelonderwijs). Een andere categorie wordt gevormd door studenten die hun slaagkansen in het hbo hoger inschatten dan in het wo. Er is ook een categorie studenten die voor het hbo kiest omdat hun ouders het deden. Het huidige stelsel van studiefinanciering zou keuzes negatief kunnen hebben beïnvloed. Het nieuwe, meer flexibele stelsel van studiefinanciering bevordert positieve keuzes.

doorstroom
vwo-wo

26 De Jong, U. en M. van Leeuwen (SCO/SEO), *Waarom vwo-leerlingen voor het Hbo kiezen*, Amsterdam, 1999 (ongepubliceerd).

**vernieuwingen
vo verhoging
studiesucces**

De invoering van de nieuwe tweede fase in het voortgezet onderwijs beoogt bij te dragen aan een betere aansluiting tussen havo en hbo en tussen vwo en wo. Uitgangspunt van het beleid is dat de deelname aan zowel havo als vwo niet daalt door de invoering van de nieuwe tweede fase. De verwachting is bovendien dat de succesvolle doorstroming zal toenemen, door de betere inhoudelijke voorbereiding. Met het oog op betere doorstroming en hogere kansen op studiesucces, wordt in het voortgezet onderwijs nu meer aandacht besteed aan de vaardigheden die nodig zijn om het hoger onderwijs goed te kunnen doorlopen. Tevens is er in het vernieuwde vo-curriculum meer ruimte voor loopbaanoriëntatie en studiekeuzebegeleiding. De vier profielen zijn bovendien zo opgebouwd dat ze aansluiten op vervolgopleidingen in het hoger onderwijs. Per opleiding is aangegeven welk profiel of welke profielen, eventueel aangevuld met bepaalde vakken, toegang geven. De hogescholen en universiteiten hebben geadviseerd over deze nieuwe instroomeisen, die in 1998 tot stand zijn gekomen.

**streven naar ver-
betering
rendement**

2.5.2 Mogelijkheden voor rendementsverbetering

Gegeven het grote belang van een afgeronde opleiding voor het betreden van de arbeidsmarkt blijft het wezenlijk te streven naar verbetering van het rendement in het hoger onderwijs. Van de studenten die rond 1990 aan een opleiding in het hbo of wo zijn begonnen, haalt circa 70 % een diploma in het hoger onderwijs. Dat kan een diploma zijn van de oorspronkelijke opleiding, maar ook van een andere opleiding aan dezelfde instelling of van een opleiding aan een andere instelling. In internationaal opzicht heeft Nederland een gemiddeld rendement²⁷. Op onderdelen is verbetering van het rendement door de instellingen mogelijk, waarbij de landen met een hoger rendement (Verenigd Koninkrijk, Ierland, en Finland, zie ook bijlage I.V) tot voorbeeld kunnen dienen.

Mogelijkheden voor rendementsverbetering zijn met name gelegen:

- in bepaalde sectoren. Zoals blijkt uit bijlage I.V bestaan er belangrijke verschillen in rendement tussen de verschillende sectoren in het hoger onderwijs;
- in verbetering van de studeerbaarheid van opleidingen en goede verwijzing van studenten. Van de ingezette Kwaliteit en Studeerbaarheidprojecten binnen de instellingen mag verwacht worden dat deze op termijn een positieve bijdrage zullen leveren aan het rendement;
- in grotere flexibiliteit in de inrichting van opleidingen. Het rendement van 70% wordt zeker voor de universiteiten eerst bereikt na een groot aantal jaren. Het ruimere stelsel van studiefinanciering maakt een flexibeler inrichting van opleidingen door de instellingen met tussentijdse in- en doorstroom mogelijk, en daardoor minder uitval;
- in het aanbieden van leerwegen waarbij leren en werken kunnen worden gecombineerd. Zorgelijk zijn signalen dat studenten in bepaalde sectoren zoals informatica gedurende de opleiding worden 'weggekocht' door bedrijven

²⁷ *Education at a glance, OECD Indicators 1998*, Publicatie van de Organization for Economic Cooperation and Development, Parijs, 1998.

gedurende de opleiding. Dit kan de brede inzetbaarheid op langere termijn belemmeren. De introductie van duale trajecten kan in dit verband condities scheppen waaronder studenten ook na het betreden van de arbeidsmarkt hun studie kunnen afronden. Dualisering kan er toe bijdragen dat studie en werk elkaar bevruchten en geen concurrerende activiteiten van elkaar zijn;²⁸

- het bieden van maatwerk aan studenten met een relatieve achterstand, zoals allochtonen en studenten met een functiebeperking, waardoor voortijdige uitval wordt tegengegaan.

Om het realiseren van een hoger rendement te faciliteren zal de overheid mogelijkheden bieden voor een meer flexibele inrichting van opleidingen (zie hoofdstuk 5). Daarnaast bevat de bekostigingssystematiek prikkels voor een hoog rendement. Voor de universiteiten wordt in 2000 een nieuw bekostigingsmodel ingevoerd, dat een sterkere prestatie-oriëntatie kent. Voor het hbo wordt gestreefd naar een nieuw bekostigingsmodel dat aansluit bij meer flexibele opleidingen met behoud van het prestatiegerichte karakter. Aanvullend op deze algemene randvoorwaarden kan er aanleiding zijn voor een sectorspecifieke aanpak. In het kader van het verbreden van bèta studies in het wo zijn afspraken gemaakt met de betrokken instellingen over rendementsverbetering met het karakter van een inspanningsverplichting. Met de VSNU, de HBO-raad en de studentenorganisaties zal besproken worden hoe het rendement van het hoger onderwijs verder kan worden verbeterd. Een belangrijk aandachtspunt hierbij vormt het 'wegkopen' van studenten door bedrijven voordat zij hun eindexamen hebben gehaald. Hierover zal ook overleg gevoerd worden met de werkgeversorganisaties.

flexibeler inrichting opleidingen

2.5.3 Doorstroming van allochtone studenten

Bijzondere aandacht gaat uit naar het bevorderen van het studiesucces van groepen met een relatieve achterstand in het onderwijs. Volgens recent onderzoek ligt het percentage allochtone studenten in het hbo inmiddels op ruim 7% en in het wo op 6%²⁹. Onder allochtone scholieren in havo-5 en vwo-6 neemt de belangstelling voor het hoger onderwijs toe. In 97/98 was de belangstelling onder allochtone eindexamenkandidaten zelfs iets hoger dan onder autochtonen. Ten opzichte van de lagere vormen van voortgezet onderwijs, vbo en mavo, is er echter nog sprake van een forse ondervertegenwoordiging. Meisjes kiezen overigens vaker voor havo en vwo dan jongens.

---

28 Uit een onderzoek van het Rotterdams Instituut voor Sociaal-wetenschappelijk Beleidsonderzoek (Boom, de J. e.a., *Studeren en werken in het wetenschappelijk onderwijs, een onderzoek naar de relatie tussen werken, lenen en studievoortgang*, Rotterdam, 1998) naar de tijdsbesteding van studenten van vier universiteiten blijkt, dat studenten per week gemiddeld 32 uur aan de studie besteden en 8 uur aan betaald werk. Aan bestuurswerk en vrijwilligerswerk besteedt de gemiddelde student 3 uur per week. Dat kan een verrijking betekenen van de studie. Er kan echter ook sprake zijn van concurrentie tussen nevenactiviteiten en het studeren. Het RISBO signaleert dat wanneer het aantal gewerkte uren hoger ligt dan 8 uur per week er sprake is van een negatief effect op de studievoortgang. Ten opzichte van het begin van de jaren 70 constateert het Sociaal en Cultureel Planbureau een daling van het aantal aan de studie bestede uren.

29 *Determinanten van de deelname*, Onderzoek van SEO/SCO, cohort 1995/96, Amsterdam, 1999.

**voorkomen uitval
allochtone
studenten ...**

Voor het ondersteunen van initiatieven binnen instellingen gericht op betere opvang en begeleiding van allochtone studenten wordt het budget voor het Expertise Centrum allochtonen Hoger Onderwijs (ECHO) gecontinueerd tot 2003. Aandacht in de projecten behoeven de komende jaren met name het voorkomen van uitval en het bevorderen van de instroom op de arbeidsmarkt. Een deel van de nieuwkomers in Nederland, met name in de groep asielzoekers, heeft reeds een (deel van een) hogere opleiding of een voortraject daartoe genoten. Voor deze categorie allochtonen is het een aantrekkelijke optie om gelijktijdig met het inburgeringstraject reeds te starten met een duale opleiding in het hoger onderwijs.

**vereist integrale
aanpak**

Gelet op de concentraties van allochtonen in de grote steden is het van belang om samen met de minister van Grote Steden en Integratiebeleid tot een krachtige geïntegreerde aanpak te komen. Daarbij zal met name aandacht moeten worden besteed aan activiteiten van hogescholen en universiteiten met scholen van voortgezet onderwijs, regionale opleidingscentra (roc's), werkgevers en gemeenten, die erop zijn gericht de deelname van allochtone studenten de komende jaren sterk te vergroten.

Het ECHO wordt gevraagd in reactie op dit HOOP hiervoor nadere voorstellen te doen.

2.5.4 Verdere scholing op latere leeftijd

**blijven leren op
latere leeftijd is
noodzaak**

Een eenmalige kwalificatie aan het begin van de loopbaan is niet meer toereikend voor het gehele arbeidzame leven. Zowel aan de vraagzijde als aan de aanbodzijde van de arbeidsmarkt doen zich de laatste jaren belangrijke ontwikkelingen voor. Aan de vraagzijde heeft het tempo waarin arbeidsplaatsen vervallen en er weer bij komen niet eerder zo hoog gelegen. Daarnaast veranderen door innovaties de inhoudelijke kwalificatie-eisen van functies in hoog tempo en zijn functies tegenwoordig breder en ruimer gedefinieerd dan vroeger. Ook aan de aanbodzijde verandert het een en ander. Arbeidskrachten zijn hoger opgeleid dan vroeger en veranderen sneller van baan. Elke werkende zal in zijn of haar beroepsloopbaan te maken krijgen met vele veranderingen en dat vergt een houding gericht op blijven leren. Het onderwijs zal de werknemers van de toekomst moeten voorbereiden op dit levenslange leren. Dit betekent dat het onderwijs in toenemende mate niet alleen functioneert als producent van gekwalificeerden maar ook als ondersteuner van levenslange ontwikkelingsprocessen.

De functie van het onderwijs beperkt zich daardoor niet meer tot alleen de toelevering tot de arbeidsmarkt. Het hoger onderwijs draagt er in toenemende mate ook zorg voor dat mensen zich kunnen blijven ontwikkelen en hun plaats op de arbeidsmarkt kunnen behouden. Dit vereist enerzijds dat instellingen het succes van hun afgestudeerden volgen en nagaan wat de instelling bijdraagt aan de loopbaan. Dit externe rendement kan gemeten worden middels loopbaanonderzoek, zoals plaatsvindt in de arbeidsmarktmonitors van VSNU en HBO-raad. Afzonderlijke instellingen ontplooiën echter ook initiatieven op dit terrein. De resultaten van deze loopbaanonderzoeken kunnen belangrijke input leveren voor verdere ontwikkeling van het onderwijsprogramma. Anderzijds zullen instellingen ook moeten voorzien in verdere scholing op latere leeftijd.

De SER wijst op het toenemende belang van verdere scholing voor lager en middelbaar opgeleide werknemers. De afgelopen decennia is de deelname aan hoger onderwijs sterk toegenomen. Onder de oudere generaties was de deelname lager en bestaat naar verwachting nog potentieel voor verhoging van het opleidingsniveau. Primair verantwoordelijk voor de financiering zijn werkgevers en werknemers. Zij zullen bereid moeten zijn om met name oudere werknemers verder te scholen. Dit wordt door het kabinet fiscaal gestimuleerd. Voor de scholing van werkenden is 235 miljoen gulden beschikbaar gesteld in de vorm van een fiscale regeling, de scholingsaftrek. Deze regeling maakt het voor werkgevers aantrekkelijker om in scholing van hun werknemers te investeren. Voor oudere werknemers en het Midden- en kleinbedrijf (MKB) bestaat nog een extra stimulans. Deze scholingsaftrek is onlangs uitgebreid naar de non-profit sector. Daarnaast bestaat een fiscale regeling in de vorm van afdrachtvermindering onderwijs voor werknemers met een leerarbeidsovereenkomst in het kader van duale trajecten. Deze mogelijkheid bestaat vooralsnog alleen voor duale trajecten in het hbo en het leerlingwezen.

Universiteiten en hogescholen en andere aanbieders van scholing kunnen in deze scholingsbehoeften voorzien. Het onderwijs zal dan wel organisatorisch en inhoudelijk op deze relatief nieuwe groepen studenten toegesneden moeten worden. Daarbij zal het in veel gevallen niet hoeven gaan om een volledige opleiding, maar om korte specifieke programma's. Ook erkenning van elders verworven competenties (EVC) zal hierbij stimulerend werken. Door EVC, welke via toegankelijke en onafhankelijke toetsinstrumenten en assessment-faciliteiten kunnen worden gemeten, is het mogelijk gerichte leervragen te stellen en een daarbij passend scholingstraject aan te bieden (zie ook paragraaf 5.4.4). Op deze wijze is het mogelijk werkenden via scholing beter te kwalificeren. Dit draagt naar verwachting bij aan de bestrijding van tekorten aan de bovenkant van de arbeidsmarkt.

'Opscholing' kan het karakter hebben van op maat gesneden trajecten voor het opleiden van mbo'ers tot hbo-niveau. Een voorbeeld daarvan zijn de kennisonderhoudscontracten, die in 1998 zijn gesloten tussen de Metaalunie en een consortium van hogescholen. Eén van de doelstellingen daarvan is werknemers op mbo-niveau in de metaalsector te scholen tot hbo-niveau. Daarnaast spelen verschillende universiteiten in op de behoefte aan verdieping van behaalde kwalificaties tot universitair niveau door de ontwikkeling van doorlopende trajecten hbo-wo. Verder spelen universiteiten en hogescholen in op de behoefte aan onderhouden en verhogen van kwalificaties van afgestudeerden door uitbouw van het aanbod van postinitieel onderwijs. De ontwikkeling van postinitiële mastersopleidingen is daar een voorbeeld van. Ook worden veel korte cursussen aangeboden, zowel door de hogescholen en universiteiten, als door de privaat gefinancierde instellingen.

Het aanbod van deze instellingen kan ook ruimer benut worden voor de scholing van werkzoekenden. Een kansrijke doelgroep vormen hoger opgeleide asielzoekers. Zij zouden via een verkort opleidingstraject kunnen worden bijgeschoold. De

**scholingsbehoefte
werkenden vergt
aangepast aanbod**

**asielzoekers en
herintreders
vormen aparte
doelgroep**

mogelijkheden hiertoe zijn verruimd nu de wachttijd voor statushouders om deel te nemen aan hoger onderwijs met studiefinanciering is verkort van drie tot één jaar. Interessant zijn in dit verband ook de door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) ontplooide initiatieven waarbij door bemiddeling bij stages wordt bevorderd dat erkende asielzoekers met een medische opleiding in korte tijd op de Nederlandse arbeidsmarkt actief kunnen worden. Een andere potentiële doelgroep zijn herintreders. In overleg met het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) zullen de mogelijkheden onderzocht worden van duale trajecten in het hoger onderwijs voor werkzoekenden, waarbij door het duale karakter een spoedige entree op de arbeidsmarkt mogelijk is.

2.6 Aansluiting tussen middelbaar en hoger beroepsonderwijs

Een mbo-opleiding is een vorm van kwalificerend eindonderwijs, dat een goede uitgangspositie biedt op de arbeidsmarkt. Daarnaast voorziet de mogelijkheid om door te stromen naar het hbo in een kansrijk opleidingstraject voor met name leerlingen die een gerichte beroepsopleiding verkiezen boven een algemeen vormende opleiding. Dit geldt vooral voor leerlingen, die in een achterstandspositie verkeren en waarbij sprake is van relatief hoge uitval uit het algemeen vormend onderwijs. Daarnaast is de route mbo-hbo een kansrijk traject voor de groep leerlingen die nu onnodig lang in het algemeen vormend onderwijs verblijft, omdat zij menen dat de havo meer dan het mbo, kansen biedt op doorstroom naar het hbo.

**verkorte leerweg
biedt aantrekkelijk
opleidingstraject**

Goede aansluiting tussen beide onderwijsterreinen, tot uitdrukking komend in geïntegreerde longitudinale trajecten mbo-hbo, is om verschillende redenen van belang. Om te beginnen is voor veel mbo-gediplomeerden een verkorte leerweg in het hbo een aantrekkelijk opleidingstraject. Dit geldt niet alleen voor mbo'ers, die meteen na hun opleiding willen doorstromen naar het hbo, maar ook voor werkenden en werkzoekenden op mbo-niveau, die in het kader van een leven lang leren een hbo-diploma willen behalen. Ook werkgevers hebben er belang bij, dat opgeleiden op hbo-niveau op korte termijn beschikbaar komen voor de arbeidsmarkt, mede nu zich tekorten aan hbo'ers voordoen. Opleidingstrajecten mbo-hbo vervullen daarmee een belangrijke rol in het verhogen van het opleidingsniveau van onze kennisintensieve samenleving. Met name verkorte leerwegen mbo-hbo bieden vanwege de vrijstellingen mogelijkheden voor zij-instromers. Ontwikkeling van EVC is daarbij uiteraard van belang.

In het akkoord dat in het kader van het HOOP 1996 met de HBO-raad is gesloten, is afgesproken dat met erkenning van de vierjarige hbo-standaard een verkorting van de verblijfsduur van vwo'ers en vooral mbo'ers gerealiseerd zou worden. In het verlengde van dit akkoord zijn in de notitie 'Plan van aanpak verblijfsduurdifferentiatie hbo' van juni 1996 concrete voorstellen ontwikkeld om de aansluiting mbo-hbo te verbeteren, zodanig dat een verkorting van de verblijfsduur van mbo'ers door hogescholen verantwoord kan worden doorgevoerd.

Inmiddels is duidelijk welke opleidingenkoppels mbo-hbo verwant zijn. Onder auspiciën van het Platform Beroepsonderwijs is het door OCenW bekostigde

project Geïntegreerde Longitudinale Leerwegen mbo-hbo tot stand gekomen.³⁰ Binnen dat project zijn de opleidingenkoppels mbo-hbo, die door het Landelijk Informatie Centrum Aansluiting VOHBO (LICA) als ‘wellicht op termijn verwant’ en ‘niet verwant’ zijn bestempeld³¹, op verwantschapsmogelijkheden onderzocht. Bij dit onderzoek is een groot aantal inhoudsdeskundigen uit het mbo en hbo intensief betrokken geweest. Conclusie van het inmiddels door een onafhankelijk extern bureau³² gevalideerde onderzoek luidt dat de totale verwante doorstroom mbo-hbo ongeveer 28% bedraagt. De ministeriële regeling houdende de lijst van verwante opleidingen zal worden uitgebreid conform de aanbevelingen van het Platformonderzoek. Voorts is gebleken, dat bij 67 opleidingenkoppels (circa 15% van de totale doorstroom mbo-hbo) sprake is van vrijstellingen voor een half jaar of meer. Het onderzoek heeft verder als waardevol inzicht opgeleverd, dat weliswaar in generieke zin verwantschapsmogelijkheden beperkt bepaalbaar zijn, maar dat er op regionaal niveau wel degelijk mogelijkheden zijn voor efficiënte studieduurverkortings van doorstromende mbo’ers. Zowel het mbo als het hbo zijn sterk in beweging, kennen een programmatische differentiatie en hebben een divers aanbod aan keuzemogelijkheden. Daarvan leidt een deel tot mogelijkheden voor vrijstelling in het hbo, maar deze mogelijkheden gelden slechts in beperkte mate generiek voor alle mbo’ers. In individuele gevallen kunnen echter wel substantiële vrijstellingsmogelijkheden bestaan. Voor veel studenten zijn dus wel vrijstellingen mogelijk, maar kan niet de stap gezet worden dat deze vrijstellingen in beginsel de omvang hebben van 42 studiepunten. Deze studenten behouden weliswaar hun recht op vier jaar gemengde studiefinanciering, maar hoeven dit niet volledig te gaan gebruiken. Dit laatste geldt overigens niet alleen voor mbo’ers die doorstromen naar het hbo, maar kan ook in individuele gevallen voor bijvoorbeeld vwo’ers gelden.

**onderzoek naar
verwantschap**

Tot en met het jaar 2000 zullen hogescholen middelen ten behoeve van de samenwerking met roc’s toegevoegd krijgen aan de lump sum. Daarnaast zal verwante doorstroom worden gestimuleerd via het studiefonds. Indien aan studenten geen volledige vrijstelling van 42 studiepunten kan worden gegeven, hebben zij een zodanige aanspraak op een voorziening van het studiefonds van de hogeschool, dat zij niet in een slechtere financiële positie komen. Verder worden met het Platform Beroepsonderwijs afspraken gemaakt over de implementatie van de genoemde onderzoeksbevindingen en de ondersteuning van roc’s en hogescholen bij het verder realiseren van verkorte trajecten mbo-hbo. Daarbij zal worden betrokken de landelijke monitoring van de effecten van verkorte trajecten op de doorstroom van mbo naar hbo en op het rendement van mbo’ers in het hbo. In dat verband zal ook aandacht worden besteed aan de

**stimuleren
verwante door-
stroom via
studiefonds**

---

30 *Verantwoorde verkorting: Eindrapport Project vaststelling geïntegreerde Longitudinale Leerwegen MBO-HBO*, Rapport van Bureau Smets + Hover +, Den Haag, 1999.

31 Van Asselt, R. en H. Daale (LICA), *Rapport verwantschap MBO-HBO-opleidingen*, Enschede, 1997.

32 Van Kampen, A., R. Hoffius en H. Sterk (B&A Groep Beleidsonderzoek en Advies), *Verificatie-traject verkorting leerwegen MBO-HBO*, Den Haag, 1999.

positie van de hbo-doorstroomkwalificatie in het mbo.

De inzet bij het verder verbeteren van de aansluiting moet het rendement van de opleiding zijn. Aan de orde is de vraag op welke wijze de aansluitingsknelpunten zodanig kunnen worden vormgegeven dat het rendement van studenten met een mbo-achtergrond in het hbo wordt vergroot, waarmee meer op hbo-niveau gekwalificeerd aanbod beschikbaar komt voor de arbeidsmarkt.

duale leerwegen mbo-hbo

In het verder verbeteren van de aansluiting tussen mbo en hbo zal een belangrijke rol zijn weggelegd voor duale leerwegen. De duale leerweg in het hbo biedt met name voor mbo'ers vanwege hun beroepservaring een geschikt opleidingsperspectief. In het verlengde van de toenemende praktijkgerichtheid van het hbo is het voor de aansluiting tussen mbo en hbo van belang dat het hbo de kwalificaties, die een student kan behalen in het praktijkdeel van de opleiding, afstemt op de kwalificatiestructuur van het mbo. In de experimenten rondom de doorstroom van de beroepsbegeleidende leerweg naar het hbo, die in het najaar van 1999 tot een afronding komen, zijn voor verschillende sectoren goede ervaringen opgedaan in verband met het via dualisering beter toerusten van een hbo-opleiding op doelgroepen met beroepservaring op mbo-niveau.

samenwerking roc's en hogescholen in de regio

Duurzame samenwerking tussen roc's en hogescholen in de regio is voor goede aansluiting tussen mbo en hbo noodzakelijk. Roc's en hogescholen zullen zich tezamen nadrukkelijk moeten profileren richting leerlingen en ouders die keuzes maken voor opleidingstrajecten, zodat leerlingen tijdig een bij hen passende leerweg kunnen kiezen in het beroepsonderwijs.

Duurzame samenwerking tussen mbo en hbo wordt ook gestimuleerd door de totstandkoming van technocentra. Technocentra zijn intermediaire organisaties die op initiatief van regionale instanties worden opgericht, en waarin samenwerkt wordt tussen roc's, hogescholen en andere onderwijsinstellingen, bedrijven, gemeenten, arbeidsvoorziening en andere relevante partners. Deze regionale samenwerking is gericht op het verbeteren van de aansluiting van (technisch) onderwijs en arbeidsmarkt, op circulatie, diffusie en toepassing van kennis en op het gezamenlijk benutten van hoogwaardige en moderne apparatuur.

Het streven is gericht op een landelijk gespreid stelsel van technocentra. De Kaderregeling Technocentra van 27 juli 1999 biedt de huidige regionale initiatieven tot 2010 uitzicht op incidentele rijkssteun. Alle vijftien initiatieven kunnen na oprichting van een rechtspersoon (met vastlegging van een bestuurlijke publiek-private samenwerkingsconstructie) en het overleggen van een startplan in aanmerking komen voor een startbijdrage. Met de startbijdrage kunnen ze inhoud geven aan het samenwerkingsverband: het technocentrum kan opgetuigd worden, het regionale draagvlak verbreed, eerste activiteiten ondernomen en een businessplan kan geproduceerd worden.

In het samenwerkingsverband dragen partners gezamenlijk verantwoordelijkheid voor het functioneren en welslagen van de technocentra en het halen van de in de Kaderregeling genoemde doelstellingen.

2.7 Voorwaarden voor modernisering van het aanbod

Inspelen op de toenemende en meer gevarieerde maatschappelijke behoefte aan hoger onderwijs vergt een moderniseringsslag van hogescholen en universiteiten. Daartoe is ruimte nodig voor het flexibeler inrichten van het onderwijsaanbod. Hierop wordt verder in de hoofdstukken 3 en 5 ingegaan. Tegelijkertijd worden de instellingen ook financieel in staat gesteld om aan de toenemende maatschappelijke behoefte tegemoet te komen. Zowel voor de hogescholen als de universiteiten zijn in de begroting 2000 structureel extra middelen beschikbaar gesteld in verband met de toename van het aantal studenten. Specifiek voor het hbo worden bovendien eenmalig extra middelen beschikbaar gesteld voor herstructurering van het onderwijs. Daarbij kan gedacht worden aan verdere versterking van duale trajecten in het hbo en het stimuleren van de totstandkoming van een EVC-systematiek.

3

Deregulering

3.1 Inleiding

Van universiteiten en hogescholen wordt verwacht dat zij sneller inspelen op ontwikkelingen in hun omgeving. Om hen daartoe in staat te stellen, zal de eigen verantwoordelijkheid van de instellingen worden versterkt. Dit gebeurt door verdere stappen te zetten op het pad van de deregulering.

Universiteiten en hogescholen hebben meer ruimte nodig voor onderlinge samenwerking, het bepalen van hun onderwijsconcept en -aanbod en de keuze van de terreinen waar zij hun onderzoek op willen richten. Meer ruimte zal leiden tot verdergaande profilering van de instellingen. Dit sluit aan bij een ontwikkeling waarin hogescholen en universiteiten vanuit een versterkte marktorientatie een verschuiving bewerkstelligen van een aanbodgericht naar meer vraaggericht onderwijs. Dit komt in hoofdstuk 5 aan de orde.

Vergroting van de zelfregie van de instellingen vraagt om een nadere doordenking van de bestuurlijke verhoudingen. Wat is de verantwoordelijkheid van de overheid, wat is de verantwoordelijkheid van instellingen en wat betekent zelfregie voor de relatie tussen minister en instellingen?

De laatste jaren is al het nodige gedereguleerd. De verantwoordelijkheid voor de huisvesting, de investeringsbeslissingen en de arbeidsvoorwaarden zijn gedecentraliseerd en de universitaire bestuursorganisatie is gemoderniseerd. De komende jaren zal deze lijn worden voortgezet. In dit hoofdstuk wordt onder meer uitwerking gegeven aan deregulering op het terrein van de samenwerking tussen hogescholen en universiteiten, de inrichting en uitvoering van het onderwijsaanbod, de regelingen voor afstudeersteun en de kwaliteitszorg voor het onderzoek.

**verdergaande
deregulering**

3.2 Ontwikkeling bestuurlijke verhoudingen

3.2.1 De verantwoordelijkheid van de overheid

De zelfregie van de instellingen beweegt zich binnen de verantwoordelijkheid van de overheid voor het functioneren van het bestel als geheel, de kwaliteit van onderwijs en onderzoek, de toegankelijkheid van het onderwijs en de doelmatigheid van de besteding van overheidsmiddelen.

de overheid is
verantwoordelijk
voor ...

kwaliteit ...

Bij verdergaande autonomievergroting en een sterkere marktorientatie zal het toezicht op de kwaliteit van onderwijs en onderzoek belangrijker worden (zie hoofdstuk 6). Profilering van instellingen moet gepaard gaan met een blijvende hoge kwaliteit van het onderwijs. In een hoog ontwikkelde samenleving als de Nederlandse, waar een groot beroep wordt gedaan op de kennis en vaardigheden van hoger opgeleiden neemt het belang van kwalitatief hoogwaardig onderwijs alleen maar toe.

Profilering van instellingen mag niet leiden tot verminderde toegankelijkheid van het onderwijs. Publiek bekostigde universiteiten en hogescholen moeten toegankelijk blijven voor studenten die beschikken over de juiste vooropleiding. Vanuit een algemene stelselverantwoordelijkheid blijft de overheid dan ook verantwoordelijk voor het hoger onderwijs en de financiering daarvan .

toegankelijkheid ...

Toegankelijkheid hangt voor een groot deel af van de aanwezigheid van een breed en goed gespreid onderwijsaanbod dat bestaat uit een breed scala aan leerwegen en -routes voor een gedifferentieerde studentenpopulatie. Voor het wo impliceert dit een brede basisvoorziening aan wetenschappelijke expertise. In het Wetenschapsbudget is aangegeven dat de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) hierbij een signalerende functie heeft. De maatregelen uit de notitie 'Flexibele studiefinanciering: een stelsel dat past'³³ vergroten de toegankelijkheid van het onderwijs door verhoging van de leeftijdsgrens tot dertig jaar en verlenging van de diplomatermijn. Daardoor neemt de keuzevrijheid voor studenten aanzienlijk toe. Zij kunnen bijvoorbeeld gemakkelijker de laatste fase van hun studie combineren met werk.

het bestel ...

De verantwoordelijkheid van de overheid voor het bestel is een verantwoordelijkheid voor het stelsel van het hoger onderwijs in zijn totaliteit – en slechts in beperkte en afgeleide mate voor de afzonderlijke instellingen. De verantwoordelijkheid voor het bestel als geheel heeft betrekking op twee zaken. In de eerste plaats de zorg voor een goede afstemming tussen het voortgezet en het hoger onderwijs, het mbo en het hbo, het hbo en het wo en tussen onderwijs en de arbeidsmarkt. Het tweede element vormt de internationale positionering van het hoger onderwijs. Hieraan wordt in hoofdstuk 4 aandacht besteed. Ten behoeve van deze stelselverantwoordelijkheid is het van belang dat het Nederlandse onderwijs op systemati-

³³ *Flexibele studiefinanciering: Een stelsel dat past*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag, 1999.

sche en gefundeerde wijze kan worden vergeleken met het onderwijs in het buitenland. Dit vraagt om meer aandacht voor monitoring en (internationale) benchmarking.

Tot slot is de overheid verantwoordelijk voor een doelmatige besteding van overheidsmiddelen.

en doelmatigheid

3.2.2 De relatie tussen overheid en instellingen

De vraag voor de komende jaren is hoe de relatie tussen de overheid en de instellingen moet worden vormgegeven binnen de kaders van deregulering en zelfregie. Sommigen pleiten voor een besturingsmodel waarbij de relatie tussen de overheid en de instelling het karakter heeft van een contractrelatie. In dit model wordt de overheid gezien als slechts één van de klanten van de instelling, zij het – als grootste financier – wel als een belangrijke.

Dit model van de overheid als een klant van de universiteit of hogeschool is een te eenvoudige voorstelling van zaken. De relatie tussen overheid en instellingen is complexer dan die van een klantrelatie. Een belangrijke vraag bij dit besturingsmodel is op welke wijze de overheid zijn verantwoordelijkheid voor kwaliteit en toegankelijkheid van de opleidingen waar zou kunnen maken. Instellingen voor hoger onderwijs maken deel uit van de publieke kennisinfrastructuur, vervullen publieke taken en zullen voor het grootste deel bekostigd blijven met publieke middelen. Daarbinnen kan wel meer ruimte worden gegeven voor een eigen inkleuring van de missie van instellingen.

Uitgangspunt bij het versterken van de zelfregie is dat universiteiten en hogescholen zelfstandige instellingen binnen het publieke domein zijn. Zij oriënteren zich op de wensen van studenten en bedrijven. Instellingen moeten zelf keuzes kunnen maken. Op de resultaten van deze keuzes moeten zij vervolgens kunnen worden aangesproken. Het belang van publieke verantwoording en controle zal daarmee groter worden. Toenemende zelfregie betekent dus ook dat de instellingen zelf in toenemende mate publieke verantwoording afleggen naar de samenleving en naar studenten.

zelfstandige instellingen binnen het publieke domein

In het licht van de activiteiten gericht op versterking van accountability, toezicht en control zullen de richtlijnen voor het jaarverslag en de informatieafspraken herzien worden. Ook de voorstellen voor versterking van de rol van de inspectie, zoals beschreven in de nota 'Variëteit en Waarborg'³⁴, dragen bij aan versterking van de publieke verantwoording (zie hoofdstuk 6). Voor het onderzoekbestel – waarvan de universiteiten deel uitmaken – bevat het Wetenschapsbudget voorstellen voor verbetering van de publieke verantwoording.

---

³⁴ *Variëteit en Waarborg: voorstellen voor de ontwikkeling van het toezicht op onderwijs*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag, 1999.

waardering voor binair karakter

3.3 Relatie hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs

Kenmerkend voor het Nederlandse hoger onderwijs is het binaire karakter. Het hbo kenmerkt zich van oudsher door een sterke oriëntatie op de beroepspraktijk; de universiteiten door verwevenheid van het onderwijs met het onderzoek. Het verschil in oriëntatie wordt in de regel positief gewaardeerd door het afnemend beroepenveld en sluit aan op de verschillen in vooropleiding van studenten. Ook in het overleg over de Beleidsagenda HOOP 2000 is waardering uitgesproken over het binaire karakter van het Nederlandse hoger onderwijs. Het verschil in oriëntatie tussen hbo en wo wordt als een positief element van het Nederlandse hoger onderwijs gezien. Het hbo heeft zich ontwikkeld tot een sterke sector die, in tegenstelling tot de situatie in de meeste andere Europese landen, een groot deel van de studenten een hogere opleiding biedt.

toenemende samenwerking hogescholen en universiteiten

De laatste jaren werken universiteiten en hogescholen steeds intensiever samen. In het verleden lag het accent op kleinschalige onderwijskundige samenwerking, vooral gelegen op de 'werkvloer'. Tegenwoordig worden op bestuurlijk niveau overeenkomsten aangegaan tussen hogescholen en universiteiten. De samenwerking tussen de Hogeschool van Amsterdam (HvA) en de Universiteit van Amsterdam (UvA), tussen de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN) en de Katholieke Universiteit Nijmegen (KUN), alsmede tussen de Hanzehogeschool, hogeschool van Groningen en de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) zijn daar voorbeelden van.

Naast samenwerkende hogescholen en universiteiten zijn er overigens hogescholen en universiteiten die een andere profilering beogen. Een aantal hogescholen oriënteert zich, met het oog op versterking van de regionale kennisinfrastructuur, meer op samenwerking met de roc's in de regio. Daarnaast zijn er hogescholen en universiteiten die niet streven naar samenwerking, maar een eigen zelfstandig profiel willen handhaven.

Samenwerking tussen universiteiten en hogescholen kan een duidelijke meerwaarde hebben voor:

- vernieuwing van het onderwijs. Hierbij kan gedacht worden aan het benutten van elkaars expertise bij het ontwikkelen van nieuwe opleidingen, het uitwisselen van personeel en het gezamenlijk opzetten van onderdelen van het onderwijsprogramma;
- verwijzing van studenten;
- doelmatigheid, door het beter benutten van voorzieningen;
- doorstroom van hbo-studenten. Hbo-afgestudeerden die geschikt zijn voor een universitaire studie kunnen bijvoorbeeld versneld ook een universitair diploma behalen.

In het overleg over de Beleidsagenda HOOP 2000 is door een aantal instellingen gesteld dat het toezicht van de samenwerkende universiteiten en hogescholen op hun eigen samenwerkingsactiviteiten op grond van artikel 8.1 (gemeenschappelijke regeling) verbeterd kan worden. In overleg met de VSNU en de HBO-raad zal worden bezien op welke wijze dit kan plaatsvinden.

In het overleg over de Beleidsagenda is, vanuit de behoefte om samenwerking tussen universiteiten en hogescholen te versterken, uitvoerig gesproken over het opheffen van belemmeringen voor bestuurlijke fusies tussen universiteiten en hogescholen. De HvA en de UvA hebben aangegeven een dergelijke fusie serieus te overwegen wanneer daarvoor de mogelijkheid zou bestaan. Een fusie van een hogeschool en universiteit kan wellicht bijdragen aan een sterkere positie van de instellingen, zowel in nationaal als in internationaal opzicht. De Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek (WHW) zal zodanig worden aangepast dat bestuurlijke fusies mogelijk worden.

**bestuurlijke fusies
worden mogelijk**

Bij een bestuurlijke fusie tussen hogescholen en universiteiten blijven hbo-opleidingen en wo-opleidingen naast elkaar bestaan. Voorop staat dat de positieve punten van het binaire Nederlandse bestel behouden blijven. Daarbij gaat het in ieder geval om de volgende zaken:

- duidelijk herkenbare en verschillende eindtermen voor hbo en wo;
- de goede aansluiting op het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs;
- een eigenstandige positie in de kennisinfrastructuur van hbo en wo.

Bij bestuurlijke fusie tussen hogescholen en universiteiten blijft sprake van afzonderlijke kwaliteitszorgsystemen en verschillende bekostigingsmodellen voor het hbo en het wo.

Behoud van het inhoudelijke onderscheid staat dus voorop. Een bestuurlijke fusie mag geen afbreuk doen aan het niveau en de eigen aard van het wetenschappelijk of hoger beroepsonderwijs. Opleidingen dienen nadrukkelijk herkenbaar te zijn, en te blijven, als hbo- en wo-opleidingen. Kwaliteitszorgstelsels staan daarvoor borg. Dat neemt echter niet weg dat in de toekomst door internationale ontwikkelingen ook de vraag naar het handhaven van het binaire stelsel gesteld zou kunnen worden. Dat is nu niet aan de orde. Het binaire stelsel zal zich echter voortdurend in internationale zin moeten blijven bewijzen.

**inhoudelijk
onderscheid blijft
bestaan**

Behalve fusies tussen hogescholen en universiteiten kan voor hogescholen ook bestuurlijke integratie met regionale opleidingscentra voor beroepsonderwijs en volwasseneneducatie van belang zijn, bijvoorbeeld in regio's waar geen universiteit aanwezig is. Echter, de roc-vorming is nog maar enkele jaren geleden afgerond, en het bve-veld is nog volop bezig met de implementatie van de vernieuwingen op grond van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB). Het is van belang dat deze ontwikkelingen zich eerst uitkristalliseren. Op termijn moeten bestuurlijke fusies tussen hogescholen en roc's echter niet worden uitgesloten. In de komende jaren zal dit onderwerp van gesprek met het bve- en hbo-veld zijn.

3.4 Inrichting onderwijsaanbod

3.4.1 Inleiding

Om in te spelen op nieuwe ontwikkelingen hebben de instellingen meer ruimte nodig bij de inrichting en aanpassing van het eigen onderwijsaanbod. De huidige, langdurige procedures voor wijzigingen in het onderwijsaanbod vormen een belem-

**meer zeggenschap
over eigen oplei-
dingenaanbod**

mering voor het flexibel aanpassen van opleidingen. Tevens verdraagt de huidige externe adviesprocedure zich niet goed met het streven naar grotere zelfregie van de instellingen. Er bestaan nu bovendien geen stimulansen voor onderlinge samenwerking tussen de instellingen.

3.4.2 Uitgangspunten en kader voor grotere programmeringsvrijheid

**ACO wordt
opgeheven**

De Adviescommissie Onderwijsaanbod (ACO) wordt opgeheven. De huidige toets op macrodoelmatigheid komt te vervallen. Deze toets leidt niet tot het nemen van eigen verantwoordelijkheid door de instellingen. Hogescholen en universiteiten kunnen in het vervolg zelf aangesproken worden op investeringsbeslissingen met betrekking tot het onderwijsaanbod, net zoals dat reeds het geval is voor investeringen in huisvesting e.d. Verantwoording nemen en daarover verantwoording afleggen is de hoofdlijn; in de eerste plaats vooraf, aan de raad van toezicht die goedkeuring dient te verlenen aan belangrijke strategische beslissingen, maar tevens achteraf via de gebruikelijke verslagdocumenten.

**sterker sturen op
kwaliteit**

Wat betreft de rol van de overheid past het afschaffen van de toets vooraf op macrodoelmatigheid in de voorgestane lijn om sterker te sturen op kwaliteit. Kwaliteit is de primaire voorwaarde voor het civiel effect van een opleiding en de wervingskracht die die opleiding heeft in de richting van studenten.

De overheid behoudt de mogelijkheid om als ultimum remedium in te grijpen in het bestaande opleidingsaanbod wanneer onvoorziene ontwikkelingen of grote veranderingen in de maatschappelijke behoefte daartoe aanleiding geven (artikelen 6.5 en 6.10 WHW; procedure ontneming van rechten aan een bestaande opleiding in het bekostigd respectievelijk het aangewezen onderwijs).

Concreet is het voorstel voor de onderwijsprogrammering:

- instellingen zijn vrij om binnen een bestaande opleiding zelfstandig, zonder tussenkomst van derden, aanpassingen te realiseren;
- alle instellingen zijn in beginsel vrij om nieuwe opleidingen aan hun pakket toe te voegen en te laten registreren in het Centraal register opleidingen hoger onderwijs (CROHO)³⁵, mits tevoren door middel van een toets aannemelijk is gemaakt dat de opleiding van voldoende kwaliteit zal zijn. Deze vrijheid geldt niet voor enkele opleidingen waarvoor een landelijke beperking van de instroom geldt en opleidingen waarvoor een arbeidsmarktfixus geldt;
- de overheid zal de instellingen aanspreken op hun eigen verantwoordelijkheid voor een doelmatige afweging van benodigde investeringen bij het starten van een nieuwe opleiding;
- de overheid behoudt de mogelijkheid om achteraf in te grijpen in het opleidingsaanbod bij evident gebrek aan doelmatigheid, transparantie of kwaliteit;
- de registratieprocedure voor het CROHO wordt verkort en de informatielast van de in het CROHO geregistreerde gegevens wordt versoerd.

³⁵ Het CROHO is het landelijk document waarin het totale aanbod op het gebied van het hoger onderwijs is opgenomen.

Deze benadering is primair gebaseerd op vertrouwen in het stimuleren van zelfregie.

Hogescholen en universiteiten hebben al gedurende een langere periode laten zien dat zij in staat zijn om in gezamenlijk verband een adequate inrichting van het onderwijsaanbod te waarborgen. Denk bijvoorbeeld aan de landelijke herordeningsoperaties onder regie van de VSNU en de HBO-raad met als doel het vergroten van de transparantie en de herkenbaarheid van het opleidingsaanbod. In het overleg over de Beleidsagenda was steun voor de genoemde uitgangspunten. Over de uitwerking zal in het komend najaar nader overleg moeten plaatsvinden. Hierbij gaat het met name om de wijze waarop de eigen investeringsafweging kan worden versterkt en om de uitwerking van een toets vooraf. Op deze uitwerkingsvragen wordt hier alvast nader ingegaan.

3.4.3 Versterking instellingsverantwoordelijkheid doelmatigheid

De eigen verantwoordelijkheid van de instellingen komt in de eerste plaats tot uitdrukking in het feit dat instellingen zelf risico dragen voor de investeringen bij het starten van een nieuwe opleiding. De bekostiging vindt namelijk achteraf plaats. De bekostiging in een bepaald jaar is gebaseerd op tellingen over het jaar t-2. Dit betekent dat een nieuwe opleiding voor het eerst na twee jaar begint mee te tellen in de bekostiging. Het volledige bedrag voor de opleiding van een student ontvangt de instelling pas nadat de student het eindexamen heeft behaald.

De eigen verantwoordelijkheid van de instelling voor de doelmatigheid van de investeringen voor nieuwe opleidingen kan worden versterkt via de interne en externe verantwoording. De toezichthoudende organen van de hogescholen en universiteiten dienen een belangrijke rol te spelen bij beslissingen met betrekking tot de strategische profilering van de instelling en de investeringen die ten grondslag liggen aan het starten van een nieuwe opleiding.

**versterken
intern toezicht**

Een andere stimulans kan uitgaan van de externe kwaliteitszorg. De VSNU en de HBO-raad wordt gevraagd in de visitatierapporten systematisch in te gaan op de landelijke staat van de opleiding of discipline in haar geheel, zowel kwalitatief als wat betreft het aanbod van opleidingen. In het hbo gebeurt dit reeds op brede schaal, in het wo is dat minder het geval. Interessant aspect van deze benadering is dat op deze wijze ook het onderwijsaanbod achteraf wordt doorgelicht.

Het nemen van eigen verantwoordelijkheid voor de doelmatigheid kan ook worden bevorderd doordat instellingen samenwerken bij de start van nieuwe opleidingen. Door samenwerking tussen instellingen kan het risico van investeringen breder gespreid worden. Bovendien kunnen de instellingen bij het ontwikkelen van nieuwe opleidingen gebruik maken van bestanddelen van elkaars aanbod.

De instellingen kunnen ook als collectief een rol spelen bij de afweging van de doelmatigheid van nieuwe opleidingen en het starten van bestaande opleidingen die nieuw aan de instelling zijn. De HBO-raad en de VSNU hebben hiervoor in het overleg over de Beleidsagenda verschillende voorstellen gedaan. De HBO-raad wil de instellingen als regel op regionaal niveau onderling afspraken laten maken over

**collectieve
afweging van
doelmatigheid**

nieuwe opleidingen vooraf toetsen

het inrichten van nieuwe opleidingen. De regionale afspraken zouden tevens een impuls kunnen zijn voor samenwerking en eventueel uitruil van opleidingen. Wanneer instellingen onderling geen overeenstemming bereiken stelt de HBO-raad voor om een onafhankelijke bindende arbitrage te laten uitvoeren. Vanuit de VSNU is voorgesteld dat de universiteiten een maatschappelijk adviesorgaan instellen dat de universiteiten adviseert over de wenselijkheid van nieuwe opleidingen. Dit advieslichaam heeft een stimulerende functie en kan bijvoorbeeld suggesties doen voor samenwerking.

3.4.4 Toetsing nieuwe opleidingen

Een toets vooraf is van belang om studenten de zekerheid te kunnen bieden dat zij kiezen voor een opleiding van voldoende kwaliteit. Deze toets zou voorafgaand aan de registratie met name betrekking dienen te hebben op een beschrijving van de opleiding en de aanwezige voorwaarden. Vooraf dient zicht te bestaan op:

- het volledige curriculum voor de opleiding;
- de aanwezigheid van voldoende hoog opgeleide en deskundige staf;
- de aanwezigheid van voorzieningen als apparatuur, praktijkruimtes en bibliotheken.

Als bij deze toets vooraf aannemelijk wordt gemaakt dat de opleiding aan de vereisten voldoet, kan de nieuwe opleiding worden aangemeld voor registratie in het CROHO. Studenten hebben dan recht op studiefinanciering (uiteraard binnen de reikwijdte van de Wet op de Studiefinanciering (WSF)) en ontvangen als zij de opleiding met succes afronden het wettelijk diploma. De instelling ontvangt vanaf het moment van registratie in het CROHO bekostiging voor de bij de instelling ingeschreven studenten en voor degenen die het diploma behalen.

De vormgeving van de toets zal in verder overleg verkend moeten worden. Daarbij moet nader worden bepaald welke informatie moet worden aangeleverd en aan welke criteria deze moet voldoen. Ook dient nog nader bepaald te worden wie de toets uitvoert.

Het is denkbaar dat de geschetste benadering een rol speelt bij de ontwikkeling van een accreditatiestelsel, waarmee het hbo in het jaar 2000 als proef begint (zie verder hoofdstuk 6 over kwaliteit).

Nieuwe opleidingen van een aangewezen (niet bekostigde) instelling zijn al onderworpen aan een toets vooraf als voorwaarde voor registratie.

3.4.5 Invoering nieuwe systematiek

Voor het wo kan de nieuwe systematiek worden ingevoerd wanneer de noodzakelijke aanpassing van wet- en regelgeving heeft plaatsgevonden. Wel zullen in het wo bepaalde sectoren uitgezonderd worden van de programmeervrijheid. Het ligt niet voor de hand dat uitbreiding plaatsvindt van het aantal opleidingen waarvoor een landelijke numerus fixus geldt.

Voor het hbo is een geleidelijker invoering van de nieuwe benadering denkbaar. De onderlinge competitie is hier immers door het grotere aantal instellingen

in hbo geleidelijke invoering

sterker. Het interne toezicht is op dit moment nog onvoldoende transparant. Daarnaast kent het hbo nog altijd een bekostigingsmodel dat sterk student-afhankelijk is. Daardoor draagt introductie van grotere programmeervrijheid het risico in zich van slechts een oriëntatie op het inschrijven van zoveel mogelijk studenten, in plaats van op de kwaliteit van het onderwijsaanbod. Om die reden moet worden bezien of voor het hbo nadere regelingen nodig zijn om een succesvolle overgang naar volledige zelfregie mogelijk te maken.

Gezien deze situatie zal in het hbo in de komende vier jaar de programmeervrijheid beperkt zijn tot sectoren conform het CROHO, die reeds tot het takenpakket van de betreffende hogeschool behoren. Opleidingen waarvoor een landelijke beperking van de instroom geldt (kunstonderwijs, opleidingen met een landelijke fixus, opleidingen met een arbeidsmarktfixus) zijn hiervan uitgezonderd. Denkbaar is tevens dat ruimte wordt geboden voor experimenten buiten de reeds aanwezige sectoren. Hierbij kan gedacht worden aan opleidingen in de sector techniek waaraan grote behoefte bestaat bij hogescholen die nu nog geen technische opleidingen verzorgen. Deze startperiode vormt in het hbo een eerste stap op weg naar het eind perspectief van volledige vrijheid van opleidingenplanning.

De nieuwe systematiek in hbo en wo wordt na drie jaar geëvalueerd op eventuele neven-effecten zoals doelmatigheid van het stelsel. De evaluatie van deze eerste fase zal mede voor het hbo de basis vormen voor het bepalen van de vervolgstappen.

evaluatie na 3 jaar

3.4.6 Korte opleidingen

Bij de wijziging van de WHW in 1998 is tot een normatieve studielast van 168 of meer studiepunten besloten. Dit betekent dat registratie van nieuwe korte opleidingen niet meer mogelijk is. Bestaande korte opleidingen met een studielast van minder dan 168 studiepunten hebben een overgangsrechtelijke status gekregen. Zij kunnen tot een bij Koninklijk Besluit te bepalen datum voortbestaan. Met de Tweede Kamer is overeengekomen dat bij de besluitvorming over eventuele beëindiging van een korte opleiding een zorgvuldige afweging zal worden gemaakt van de feitelijke maatschappelijke betekenis van het betreffende onderwijsaanbod.

Parallel aan deze aanpassing van de wetgeving is een discussie ontstaan over flexibilisering van leertrajecten, waarbij delen van het programma afzonderlijk kunnen worden afgesloten met een deelcertificaat. Hieraan wordt in hoofdstuk 5 nader uitwerking gegeven. Voorafgaand aan de besluitvorming over de positie van de korte opleidingen, die in het kader wordt geplaatst van flexibilisering van leertrajecten, zal overlegd worden met de HBO-raad, de VSNU en PAEPON.

3.5 Registratie van opleidingen en nevenvestigingen

3.5.1 Centraal register opleidingen hoger onderwijs

Het CROHO blijkt voor de instellingen te fungeren als een beperking van hun slagvaardigheid en flexibiliteit op het gebied van het onderwijsaanbod. Dit moet veranderen.

**inkorten en
versoberen CROHO
procedure**

Het CROHO wordt beheerd door de Informatie Beheer Groep maar gevuld door de instellingen. Het aanbrengen van wijzigingen in het CROHO door de instellingen kent een lange doorlooptijd: ten minste anderhalf jaar. Dit wordt veroorzaakt doordat het CROHO één maal per jaar wordt vastgesteld en de (gewijzigde/nieuwe) gegevens ruimschoots voordien moeten zijn aangemeld. De instellingen ervaren deze doorlooptijd als een grote belemmering voor de flexibiliteit van het opleidingsaanbod. Aan dit signaal zal gehoor worden gegeven door het CROHO een dynamisch karakter te geven. Dit kan worden bereikt door wijzigingen in het CROHO direct na registratie effect te laten hebben, voor zover daarmee geen rechten van studenten worden aangetast.

Met het oog op de vergroting van de zelfregie van de instellingen en hun vermogen om snel in te spelen op ontwikkelingen is het daarnaast gewenst het aantal wettelijk voorgeschreven onderdelen dat in het CROHO moet worden opgenomen, te verminderen.

Het CROHO heeft verschillende functies. Ten eerste worden daarin de elementen geregistreerd waaraan direct of indirect rechtsgevolgen gerelateerd zijn, zoals bekostiging, titulatuur en studiefinanciering. Daarnaast zijn elementen opgenomen met een informatief karakter. Een instelling is in beginsel zelf verantwoordelijk voor het informeren van het afnemende veld, studenten en overige belangstellenden over het opleidingsaanbod en de daarmee samenhangende bijzonderheden. Voor zover de wet voorschriften bevat die een voorlichtende functie betreffen, worden deze geschrapt. Slechts indien de geregistreerde informatie noodzakelijk is voor instellingen, studenten of anderen om rechten te doen gelden, is het nodig om wettelijke voorschriften in stand te houden.

3.5.2 Nevenvestigingen

Instellingen opereren veelal vanuit de gemeente van vestiging, zoals aangegeven in de bijlage bij de WHW. Concentratie van activiteiten op één plek biedt de beste waarborgen voor synergie, samenhang en vorming van krachtige instellingen. Als een instelling ook buiten de gemeente van vestiging activiteiten wil ontplooiën is toestemming van de minister nodig (procedure artikel 7.17, tweede lid, WHW) voordat registratie in het CROHO kan plaatsvinden.

Ook hier is meer bewegingsvrijheid gewenst. Aangewezen instellingen hebben die ruimte al. Het inrichten van het voorzieningennetwerk in samenwerking met de maatschappelijke omgeving is in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van de instellingen.

De algemene lijn wordt dat de besluitvorming over de spreiding van het onderwijsaanbod binnen Nederland tot de competentie van de instellingen behoort. Voor de universiteiten betekent dit dat artikel 7.17 buiten werking wordt gesteld. Daarbij krijgt de Raad van Toezicht nadrukkelijk een toezichthoudende rol. De Raad van Toezicht moet plannen voor het aanbieden van onderwijs buiten de plaats van vestiging eerst goedkeuren.

**universiteiten vrij
in vestigingsplaats
opleidingen**

Wat betreft het hbo zijn er omstandigheden die pleiten voor een gefaseerde realisatie van de beoogde zelfregie. Zo is er nog sprake van fusieprocessen en vraagt ook de in het algemeen geringe onderlinge afstand tussen de instellingen om een behoedzame aanpak.

Gedurende een overgangperiode van vier jaar zal het instrument van artikel 7.17 vooral worden ingezet om het proces van versterking van de rol van hogescholen als kenniscentra voor de regio in goede banen te leiden. Wel is het mogelijk, gelet op het beoogde eindperspectief van volledige zelfregie, royaler dan voorheen toepassing te geven aan de ontheffingsmogelijkheid van artikel 7.17, tweede lid, WHW. Voorwaarde is dat de initiatiefnemer tevoren met de naburige hogescholen afstemt. Als deze vorm van zelfregie van de instellingen inderdaad leidt tot een zorgvuldige afweging, volgt zonder meer een positieve beslissing op een verzoek tot nevenvestiging.

**voor hogescholen
royaler toepassing
ontheffingen**

Om het proces van samenwerking te stimuleren zal het instrument van artikel 7.17 ook bij de vorming van grotere samenwerkingsverbanden en fusies binnen het hbo ruimhartig gehanteerd worden. Dat betekent dat een instelling na instellingsfusie het onderwijsaanbod op de oorspronkelijke onderwijslocaties mag voortzetten maar ook ruimte krijgt om delen van het aanbod te spreiden over de beschikbare vestigingsplaatsen. In het geval van samenwerkingsverbanden en bestuurlijke fusievorming ontstaat de mogelijkheid dat de betrokken instellingen zelf komen tot afspraken over de spreiding van hun opleidingsaanbod binnen de geografische ruimte waarin die instellingen opereren. Ook in de samenwerking tussen bekostigde en aangewezen instellingen kunnen dergelijke afspraken worden gemaakt. Er bestaat overigens een mogelijk spanningsveld tussen het stimuleren van samenwerking en het stimuleren van de keuzevrijheid van de onderwijsvrager. Bij samenwerking tussen hogescholen treedt het gevaar van monopolieposities op. Voor operationalisering van deze koers wordt de HBO-raad uitgenodigd om voorstellen te doen voor de verdere invulling van het toetsingskader.

3.6 Nadere uitwerking relatie overheid - instellingen

Uitgangspunt bij het versterken van de zelfregie is het beeld van universiteiten en hogescholen als zelfstandige instellingen binnen het publieke domein, die zelf keuzes moeten kunnen maken en vervolgens op de resultaten van deze keuzes kunnen worden aangesproken. Het bevorderen van zelfregie heeft consequenties voor de dialoog tussen overheid en instellingen, voor de verantwoording, en voor de vormgeving van beleid gericht op het realiseren van specifieke doelen.

3.6.1 De dialoog tussen overheid en instelling

Met ingang van het HOOP 2000 komt het HOOP nog maar eens in de vier jaar uit. Dit document zal daardoor meer dan tot nu toe het karakter krijgen van een agenda voor de middellange termijn, die de minister op basis van dialoog met het veld opstelt en in de jaren daarna uitwerkt. Tegen deze achtergrond wordt de cyclus van het instellingsplan eveneens verlengd van twee tot vier jaar. Dat sluit aan bij het voorstel in het Wetenschapsbudget van een vierjaarlijks strategisch plan voor universiteiten en onderzoeksinstellingen. Het omvormen van het instellingsplan

**vierjarige instel-
lingsplannen**

eens per twee jaar tot een strategisch plan eens per vier jaar past binnen de sturingsfilosofie waarin ruimte voor eigen verantwoordelijkheid centraal staat. Hierdoor neemt immers de planningslast af.

In het strategisch plan komen de hoofdlijnen van het instellingsbeleid aan de orde. Deze omvatten de nagestreefde doelen in het kader van de geformuleerde missie van de instelling. Verslaglegging, verantwoording en evaluatie kunnen op basis hiervan plaatsvinden. Voor de universiteiten bevat het plan ook de in het Wetenschapsbudget 2000 voorgestelde strategische hoofdlijnen voor het onderzoeksbeleid. Naast een interne functie kan het instellingsplan ook een rol spelen in de dialoog van instellingen met de overheid en partijen in hun omgeving.

3.6.2 Autonomie en verantwoording

In de relatie tussen de overheid en de instellingen zal de nadruk minder gaan liggen op sturing door de overheid vooraf. De verantwoording door de instelling achteraf zal meer aandacht krijgen. Dat vraagt om duidelijke afspraken over de vormgeving van de publieke verantwoording.

Een belangrijk aandachtspunt is de verhouding tussen interne en externe verantwoording. Een goede interne verdeling van verantwoordelijkheden bevordert de kwaliteit en bestuurlijke slagkracht van de instelling, maar is ook van positieve invloed op de publieke verantwoording. Het interne toezicht dient goed en transparant geregeld te zijn.

Een grote rol wordt toegekend aan de Raden van Toezicht van universiteiten en toezichthoudende organen van hogescholen. Gelet op de samenstelling van deze organen mag verwacht worden dat het toezicht op het beleid plaatsvindt vanuit een brede maatschappelijke en landelijke optiek. Een adequate vormgeving van dit toezicht vormt een noodzakelijke voorwaarde voor verdergaande deregulering en een selectiever en meer op hoofdlijnen gerichte publieke verantwoording.

Op korte termijn zal een nadere gedachtewisseling over intern toezicht van hogescholen en de relatie met het overheidstoezicht plaatsvinden. Met de HBO-raad is overeengekomen dat die een commissie instelt van deskundigen en belanghebbenden om een gedragscode met aanbevelingen op te stellen voor het interne toezicht op hogescholen. Deze commissie zal voor de zomer van 2000 haar rapport uitbrengen. Met de Raden van Toezicht van de universiteiten voert de minister periodiek gesprekken over de vormgeving van hun (toezichthoudende) taak

Meer eigen verantwoordelijkheid voor de instellingen kan ook leiden tot een andere rol voor de VSNU en HBO-raad. Daarbij kan gedacht worden aan een initiërende rol met betrekking tot instellingsoverstijgende zaken. Een voorbeeld hiervan is het initiëren van acties in een vakgebied naar aanleiding van visitatierapporten. Ook een coördinerende rol, bijvoorbeeld bij het doelmatigheidstoezicht van de verschillende instellingen, is denkbaar. Ook de ontwikkeling van gedragscodes ten aanzien van contractactiviteiten (zie hoofdstuk 5) is een goed voorbeeld van de mogelijke rol die de organisaties kunnen spelen bij zelfregulering.

**interne en externe
verantwoording**

**gedragscode
intern toezicht
hogescholen**

Meer ruimte en variëteit voor instellingen vraagt om verdere vergroting van de zichtbaarheid van prestaties die instellingen met de gegeven middelen leveren (inclusief bench-marking). Het beleid op dit punt wordt voortgezet. Verdere versterking van de zelfregie betekent extra aandacht voor versterking van de publieke verantwoording. Bij de voorgenomen herziening van de Richtlijn van het jaarverslag en de Informatieafspraken voor het hoger onderwijs die in het voorjaar van 2000 in overleg met de HBO-raad en de VSNU zal worden uitgevoerd, is een goede balans tussen verantwoording en autonomie het uitgangspunt.

Het initiatief van de HBO-raad om meer recht te doen aan de transparantie van het hoger beroepsonderwijs door jaarlijks een aantal kengetallen te publiceren die inzicht geven in de bedrijfsvoering van hogescholen, is in dit verband betekenisvol³⁶. Met deze publicatie wordt de accountability van het stelsel als geheel verder verbeterd. De VSNU publiceert al geruime tijd jaarlijks kengetallen over personeel, en sinds enige jaren ook over onderzoek en onderwijs, geaggregeerd naar sectoren. In het overleg met de HBO-raad en de VSNU zal dit najaar de betekenis worden bepaald van deze collectieve rapportages van VSNU en HBO-raad voor de bestuurlijke verantwoording van instellingen aan het departement.

**versterken
publieke
verantwoording**

3.6.3 Specifieke doelen

In een situatie van versterkte zelfregie en onderlinge profilering is het de vraag hoe de overheid specifieke beleidsdoelen kan realiseren, zodanig dat daarbij tegemoet wordt gekomen aan verschillende profielen van instellingen.

In een sturingsfilosofie waarin de nadruk ligt op zelfregie van de instellingen past terughoudendheid ten aanzien van specifieke stimulering door de overheid. Bij het realiseren van landelijke beleidsdoelen zoals internationalisering en emancipatie, dient dan ook gezocht te worden naar een evenwicht tussen zelfregie van instellingen voor het vernieuwingsbeleid en mogelijkheden tot sturing op beleidsprioriteiten door de minister. Tegelijkertijd moet de administratieve belasting voor de instellingen en de overheid zo min mogelijk zijn.

**specifieke
stimulering
overheid**

Bij de universiteiten zal aan deze uitgangspunten bij de vormgeving van vernieuwingsbeleid per geval nadere invulling worden gegeven. Voor de hogescholen bestaat behoefte aan nader overleg, aan de hand van onderstaande modaliteiten:

twee modaliteiten

- **Verantwoording achteraf**
Een eerste modaliteit betreft het maken van afspraken over verantwoording achteraf door de hogescholen over de realisatie van doelen. Aangrijpingspunt voor sturing is niet de inzet van middelen, maar de mate waarin de afgesproken doelen zijn gerealiseerd. Daarmee wordt de zelfregie van de instellingen versterkt. Over de lerarenopleidingen zijn bestuurlijke afspraken gemaakt met de HBO-raad, waarbij de overheid op hoofdlijnen doelen formuleert, maar niet tot in detail de activiteiten van de instellingen voorschrijft. Wel wordt gevraagd om een goede verantwoording over de resultaten.

36 *Het HBO Ontcijferd*, Rapport van de HBO-raad, Den Haag, 1999.

- **Specifieke financiering**
Een andere benadering gaat uit van afzonderlijke middelen buiten de lumpsum. Deze modaliteit is gebaseerd op de veronderstelling, dat tempo, kwaliteit en richting van de verandering gebaat is bij externe prikkels en competitie tussen instellingen. Tegelijkertijd krijgen instellingen meer vrijheid om vernieuwingsactiviteiten te kiezen die aansluiten bij hun profiel. In het hbo heeft deze aanpak bij het vernieuwingsfonds hbo de afgelopen jaren haar vruchten afgeworpen. Om deze redenen zijn de komende jaren voor het hbo opnieuw middelen voor een fonds gereserveerd. Dit jaar vindt een evaluatie plaats, waarna aanpassing van het arrangement voor de komende jaren kan worden overwogen.
Een verdergaande modaliteit, die zowel in relatie tot de eventuele aanpassing van het arrangement voor het vernieuwingsfonds als los daarvan gezien kan worden, is om een substantieel deel van de middelen af te zonderen van de lump sum. Deze worden ingezet ten behoeve van landelijke beleidsdoelen, al dan niet sector-specifiek, en verdeeld op basis van kwaliteit en vernieuwend karakter van plannen van instellingen.

3.7 Collegegelden

In de Beleidsagenda voor het HOOP 2000 is aangegeven dat bezien zou worden of vergroting van de zeggenschap van de instellingen over de vaststelling van de hoogte van het collegegeld wenselijk is. Sinds 1996 hebben de instellingen de mogelijkheid om de hoogte van het collegegeld voor deeltijdstudenten en studenten in duale opleidingen zelf vast te stellen met inachtneming van een minimumbedrag van 1250 gulden. Voor voltijdse opleidingen geldt een wettelijk vastgesteld collegegeld van 2816 gulden en een instellingscollegegeld met een minimum van 2816 gulden. Momenteel betalen studenten die studiefinanciering genieten en nog tenminste 13 maanden recht hebben op studiefinanciering het wettelijk collegegeld, anderen het instellingscollegegeld. Met ingang van het studiejaar 2000-2001 (na invoering van de wetgeving voor flexibele studiefinanciering) betalen alle voltijdstudenten onder de dertig het wettelijk collegegeld.

Het Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS) heeft onderzoek verricht naar het retributiebeleid van de hogescholen en universiteiten³⁷. Hieruit blijkt dat de meeste instellingen weinig gebruik maken van de vrijheid om zelf een deel van de collegegelden vast te stellen. Zo wordt van deeltijdstudenten ongeveer een zelfde bedrag gevraagd als toen de instellingen die vrijheid nog niet hadden. Het instellingscollegegeld voor voltijdstudenten is alleen in het wo vaak duidelijk hoger dan de wettelijke bedragen.

37 Jongbloed, B.W.A. en J.B.J. Koelman (CHEPS), *Het retributiebeleid van instellingen voor hoger onderwijs*, Den Haag, 1999.

In het kader van de Beleidsagenda HOOP 2000 is op 11 juni door het ministerie van OCenW een werkconferentie over differentiatie van collegegelden georganiseerd³⁸. Hieraan werd deelgenomen door vertegenwoordigers van universiteiten, hogescholen, werkgevers, studenten, de ministeries van OCenW en Financiën en onderzoekers. De discussie concentreerde zich op de vraag of er zwaarwegende argumenten zijn om de huidige regelgeving ten aanzien van collegegelden aan te passen. De meeste deelnemers aan de conferentie zagen die aanleiding niet. Daarbij kwam naar voren dat deregulering op dit punt niet zonder vergaand beleid op andere onderdelen – m.n. de onderwijsbekostiging – zou kunnen. De VSNU blijft wel voorstander van grotere zeggenschap voor de instellingen over de hoogte van het collegegeld.

Vanwege de samenhang met de studiefinanciering en de bekostiging heeft het loslaten van het wettelijk vastgestelde collegegeld ingrijpende gevolgen. In Europees perspectief is het Nederlandse collegegeld bovendien reeds hoog. Gegeven het feit dat instellingen van de huidige wettelijke mogelijkheden maar beperkt gebruik maken, ligt een wijziging niet voor de hand. Ook vormen de huidige verschillen in kwaliteit en intensiteit van het onderwijs geen aanleiding voor aanpassing van regelgeving op dit gebied.

De conclusie is dan ook de zeggenschap van de instellingen over de hoogte van het collegegeld op dit moment niet verder te vergroten. Dat wil zeggen dat voltijdse studenten onder de dertig vanaf 2000-2001 een wettelijk vastgesteld bedrag betalen. De instellingen worden daarbij nadrukkelijk uitgenodigd voor de andere categorieën studerende (voltijdse studenten boven de dertig, duale en deeltijd studenten) meer gebruik te maken van hun beleidsvrijheid.

**geen verdere
differentiatie**

Wel zullen de bepalingen ten aanzien van de betaling van het collegegeld in de loop van het studiejaar worden gedereguleerd. Nu kunnen studenten zich alleen voor een geheel studiejaar inschrijven. In de toekomst krijgen de instellingen zelf de mogelijkheid te bepalen over welke periode collegegeld wordt betaald. Denkbaar is dat de betaling van collegegeld bijvoorbeeld plaatsvindt per half studiejaar, in plaats van per heel studiejaar. Hiermee wordt de mogelijkheid geboden dat studenten zich meer flexibel in en uit kunnen schrijven bij een instelling. Ook kunnen instellingen beter inspelen op specifieke onderwijsvragen.

**betaling college-
geld flexibeler**

De komende jaren kunnen zich ontwikkelingen voortdoen die opnieuw tot een discussie over differentiatie van collegegelden uitnodigen. Daarbij kan gedacht worden aan toename van flexibilisering van onderwijstrajecten en ontwikkelingen in de collegegelden in omringende landen. Ook het in hoofdstuk 9 aangekondigde experiment met voucherbekostiging kan aanleiding zijn opnieuw de collegegeld-differentiatie aan de orde te stellen. In dit verband kan ook worden gewezen op

---

38 'Werkconferentie differentiatie collegegeld', *HOOP 2000 bulletin*, nr. 4, Zoetermeer, 1999, blz. 4-5. (Het HOOP 2000 bulletin is een publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen)

het onderzoek dat het CHEPS verricht naar collegegelddifferentiatie in opdracht van het ministerie van Financiën. De keuze om de zeggenschap van de instellingen over de vaststelling van de hoogte van het collegegeld nu niet te verruimen betekent dan ook niet dat dit onderwerp de komende jaren niet meer ter discussie kan staan.

3.8 Deregulering afstudeerfonds

Afstudeersteun is de financiële ondersteuning die instellingen bieden aan studenten die door bijzondere omstandigheden studievertraging oplopen. De bepalingen voor afstudeersteun worden gewijzigd. Hiervoor bestaan twee aanleidingen. Ten eerste de plannen voor de studiefinanciering. De diplomatermijn wordt verlengd en studenten die hun 'propedeusenorm' van 21 studiepunten niet halen krijgen een ruimere herkansing. Hierdoor zal het slechts bij hoge uitzondering voorkomen dat studenten door bijzondere omstandigheden niet voldoen aan de prestatie-eisen. De tweede aanleiding om de regelgeving voor de afstudeersteun te wijzigen zijn de problemen die de afgelopen jaren zijn ontstaan bij de uitvoering van de huidige regelgeving.

Individuele studenten voor wie door bijzondere omstandigheden de prestatie-eisen niet haalbaar zijn, kunnen in de toekomst een beroep doen op een nieuwe voorziening bij de Informatie Beheer Groep. De afstudeersteun die door de instellingen wordt gegeven, wordt beperkt tot studenten die door bijzondere omstandigheden naar verwachting langer studeren dan het aantal maanden gemengde studiefinanciering waar zij recht op hebben.

Uit oogpunt van deregulering vervalt de verplichting voor instellingen om een eigen afstudeerregeling te maken. Het voordeel hiervan is dat het aantal sterk verschillende instellingsregelingen vermindert en dat het aantal interpretatiegeschillen wordt gereduceerd. Als de instelling geen eigen regeling heeft kan de student een direct beroep op de wet doen om afstudeersteun te krijgen.

In het wetsvoorstel 'WSF 2000' dat in het najaar van 1999 aan de Tweede Kamer aangeboden wordt zijn de wijzigingen van de regelgeving voor de afstudeersteun opgenomen.

3.9 Stroomlijning kwaliteitszorg onderzoek

Naast formele wet- en regelgeving kan ook de informatie- en evaluatielast van verschillende stimulerings- en beoordelingsprocedures knellend werken. Dit is met name het geval in het onderzoek. In het Wetenschapsbudget wordt hierop ingegaan. Het huidige stelsel van kwaliteitszorg onderzoek staat internationaal in aanzien. De stapeling van verschillende beoordelings- en evaluatieprocedures met elk hun eigen informatievragen, heeft ertoe geleid dat de beoordelingslast voor de onderzoekers te hoog is geworden. Hierdoor is hun creatieve ruimte ingeperkt. Meer creatieve ruimte voor onderzoekers vormt een van de hoofdlijnen van het Wetenschapsbudget.

**bepalingen
afstudeersteun
wijzigen**

**regeling per
instelling vervalt**

**beoordelingslast
onderzoekers te
hoog**

Op dit moment bestaan er op instellingsniveau procedures op het niveau van de onderzoekschool de faculteit en de instelling als geheel. Op landelijk niveau zijn er procedures voor verwerving van middelen uit de tweede geldstroom, zijn er onderzoeksvisitaties en bestaat er een periodieke beoordelingsprocedure voor erkenning van onderzoekscholen. De erkenningsprocedure heeft er toe bijgedragen dat het kaf van het koren is gescheiden. Er bestaat echter twijfel over de meerwaarde van her-erkenningen. Tegen deze achtergrond is in het Wetenschapsbudget de vraag opgeworpen of voortzetting van de erkeningsprocedure zinvol is.

Beheersing van de beoordelingslast is in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van de instellingen en de betrokken organisaties. In een gezamenlijke verklaring van 27 april 1999 hebben de voorzitters van de VSNU, Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en de KNAW aangegeven afspraken te hebben gemaakt over een gezamenlijke aanpak gericht op vereenvoudiging en aanscherping van de beoordeling van de kwaliteit van universitair onderzoek. Deze afspraken zijn gericht op de volgende doelstellingen:

- Reductie van de beoordelingslast: elke onderzoeksgroep of instituut wordt niet meer dan eens per vijf jaar door internationale deskundigen aan een kwaliteitsbeoordeling achteraf onderworpen.
- Door een transparanter systeem van kwaliteitszorg worden de instellingen en instituten beter in staat gesteld hun intern kwaliteitsbeleid verder aan te scherpen.
- Instellingen zorgen voor een krachtig managementinstrument voor het op peil houden en versterken van de kwaliteit van wetenschappelijk onderzoek enerzijds en een waarborg voor een gedegen opleiding voor jonge onderzoekers anderzijds.

**gezamenlijk
streven naar
vereenvoudiging**

Zoals aangegeven in het Wetenschapsbudget wordt een nader voorstel afgewacht van VSNU, NWO en KNAW voor verdere aanscherping en vereenvoudiging van de beoordeling van de kwaliteit van het universitair onderzoek. Inmiddels hebben deze organisaties een commissie onder voorzitterschap van Prof. Van Bommel ingesteld. Deze commissie zal ook aandacht besteden aan de relatie tussen onderzoeksvisitaties en het stelsel van (her)erkenningen van onderzoekscholen.

3.10 Uitwerking dereguleringsmogelijkheden

In de paragrafen hiervoor zijn diverse dereguleringsvoorstellen aan de orde geweest.

Daarnaast bestaan op het terrein van deregulering in ieder geval nog de volgende voornemens:

- Met betrekking tot de ethische commissies zoals geregeld in artikel 1.7 WHW kan worden volstaan met de bepaling dat elke instelling een ethische commissie dient in te stellen. De regeling van taken en werkwijze van deze commissie, bij of krachtens bestuursreglement, kan worden overgelaten aan de instelling.
- De bepalingen in de WHW ten aanzien van georganiseerd overleg tussen minister en vakorganisaties kunnen worden geschrapt. Deze zijn achterhaald door de decentralisatie van de arbeidsvoorwaarden in het hoger onderwijs.
- Bekeken wordt of artikel 4.7 van de WHW dat de commissies van beroep personeel bijzondere instellingen regelt, kan vervallen. Afgezien van de vrijheid

om een eigen geschillenregeling te ontwikkelen staat in beginsel de directe weg naar de burgerlijke rechter open.

- De evaluatie van hoofdstuk 9 WHW (Het bestuur en de inrichting van de universiteiten) die is voorzien in 2000, zal zo worden uitgevoerd dat het kan leiden tot verdere deregulering van de bepalingen ten aanzien van de universitaire bestuursstructuur.
- Daarnaast zullen voorstellen ontwikkeld worden voor een meer wets-technische deregulering van de hoofdstukken 9, 10, en 12 WHW over de bestuursorganisatie van universiteiten, hogescholen en academische ziekenhuizen. Bepalingen van overgangsrechtelijke aard (hoofdstuk 16 WHW) die inmiddels door tijdsverloop zijn geëxpireerd of niet meer actueel zijn, zullen vervallen. Tevens wordt hoofdstuk 16 technisch geheel herzien, waardoor het zeer aanzienlijk zal worden bekort.
- Tot slot zal wet- en regelgeving buiten het domein van onderwijs, bezien worden op de effecten op hoger onderwijsinstellingen.

De verdere uitwerking van de voorstellen voor deregulering zal bij het uitbrengen van het vastgestelde HOOP in januari 2000, mede aan de hand van de consultaties over dit ontwerp-HOOP, zijn afgerond. Vervolgens zal in de eerste helft van 2000 de formele wetgevingsprocedure worden gestart.

4

Internationalisering

4.1 Internationalisering van het hoger onderwijs

De internationalisering heeft een steeds grotere betekenis voor het hoger onderwijs in Nederland³⁹. In de opleidingen is een krachtige internationale oriëntatie onontbeerlijk om studenten voor te bereiden op Europees en mondiaal burgerschap. Kennis en vaardigheden die aansluiten op de steeds sterker internationaal gekleurde arbeidsmarkt betekenen een verrijking van de opleiding. Daarnaast wordt de ontwikkeling van het Nederlands stelsel van hoger onderwijs door de grotere mobiliteit en internationale verwevenheid steeds sterker beïnvloed door beleidsontwikkelingen in andere landen.

De Onderwijsraad identificeert in zijn advies 'Hoger onderwijs in internationale context'⁴⁰ drie belangrijke internationale ontwikkelingen die van invloed zijn op het hoger onderwijs in Nederland.

- 1 De ontwikkeling naar een Europese hoger onderwijsruimte, tot uitdrukking komend in samenwerking tussen hoger onderwijsinstellingen, een (voorzands relatief beperkte) mobiliteit van studenten, ontwikkeling van gezamenlijke opleidingstrajecten en dubbel diplomering. De Onderwijsraad signaleert dat de verschillen in hoger onderwijssystemen tussen de Europese landen daarbij een belemmering vormen.
- 2 Toenemende internationale concurrentie in het hoger onderwijs, ook met instellingen buiten de Europese Unie (EU). Deze ontwikkeling betekent volgens de Raad dat Nederland zich – als hoog ontwikkeld kennisland – sterk moet positioneren

**een Europese
hoger onderwijs-
ruimte**

**internationale
concurrentie in het
hoger onderwijs**

³⁹ Zie ook: *Beleidsbrief Internationalisering van het Onderwijs* (Publicatie van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Zoetermeer, 1999) en de bijbehorende voortgangsrapportage van het Actieplan 'Onbegrensd Talent', die inzicht geven in de voortgang die sinds 1998 in het internationaliseringsbeleid is gemaakt.

⁴⁰ *Hoger onderwijs in internationale context*, Advies van de Onderwijsraad, Den Haag, 1999.

virtueel hoger onderwijs

- op de internationale hoger onderwijs markt, dat wil zeggen haar kennisproducten internationaal herkenbaar en concurrerend aanbieden. Mede vanwege mogelijke 'braindrain'-effecten is het belangrijk voldoende eigen aanbod van hoger onderwijs tegenover buitenlandse aanbieders te stellen. Op de internationale hoger onderwijsmarkt spelen zowel traditionele universiteiten als ook commerciële aanbieders een rol, waarbij met name de Engelstalige landen zich als sterke 'exporteurs' van hoger onderwijs profileren.
- 3 De ontwikkeling van 'virtueel' hoger onderwijs dat met behulp van moderne informatie- en communicatietechnologie inspeelt op de sterk groeiende vraag naar flexibel hoger onderwijs dat onafhankelijk van tijd en plaats kan worden gevolgd. Op deze markt zijn vooral buitenlandse instellingen en niet-traditionele aanbieders -commerciële instellingen of bedrijven- actief. Ook hier speelt een aantal Engelstalige landen een leidende rol.

Nederland internationaal beter positioneren

Deze ontwikkelingen zorgen voor meer concurrentie op de internationale en Nederlandse markt. Tevens constateert de Raad dat de geschetste ontwikkelingen maken dat de rol van het Engels als voertaal in het hoger onderwijs een steeds belangrijker plaats inneemt. In de meeste Europese samenwerkingsverbanden is Engels de voertaal. Tegen de achtergrond van deze toenemende internationalisering wordt het steeds belangrijker Nederland te positioneren op de internationale hoger onderwijs- en arbeidsmarkt. Universiteiten en hogescholen moeten in kunnen spelen op deze ontwikkelingen.

In dit hoofdstuk wordt achtereenvolgens ingegaan op:

- de positionering van het hoger onderwijsstelsel in internationaal perspectief;
- versterking van de internationale oriëntatie binnen opleidingen;
- het gebruik van Engels als voertaal in de internationale competitie;
- de integratie van instellingen voor internationaal onderwijs (io) in de universiteiten.

In hoofdstuk 7 over ict wordt nader ingegaan op de ontwikkeling van virtueel hoger onderwijs.

4.2 Positionering hoger onderwijsstelsel

De internationalisering van het hoger onderwijs en de arbeidsmarkt in Europa vraagt om een goede positionering van het Nederlandse stelsel van hoger onderwijs. Het streven is te komen tot een betere erkenning van de Nederlandse diploma's in het buitenland en de competitiviteit van ons stelsel te verhogen. Een internationaal herkenbare structuur van het hoger onderwijs, met instapmomenten voor instroom uit het buitenland, zou daar een bijdrage aan kunnen leveren.

een internationaal herkenbare structuur

Kenmerkend voor het Nederlandse hoger onderwijs is de binaire structuur. Er is geen aanleiding om hier vanwege de internationale vergelijkbaarheid vanaf te stappen. Weliswaar zijn er landen zonder binair stelsel, zoals Frankrijk, Italië of het Verenigd Koninkrijk, maar een binaire structuur is in Europa zeker geen uitzon-

dering. Oostenrijk en Finland hebben recent een binair stelsel ingevoerd. Daarnaast hebben ook België, Griekenland, Ierland, Noorwegen en Portugal al langer een stelsel dat als binair te typeren is. Duitsland kent een ‘hybride’ structuur. Aan de ene kant bestaat er een onderscheid tussen universiteiten en Fachhochschulen met ongedeelde opleidingen. Aan de andere kant is parallel daaraan recent mogelijk gemaakt dat beide typen instellingen opleidingen vormgeven volgens een gelaagde bachelor-master structuur. Het Nederlandse hoger onderwijs neemt met een binaire structuur dus geen afwijkende positie in. Wel zal het binaire stelsel zich ook in de toekomst voortdurend in relatie tot de internationale omgeving moeten blijven bewijzen.

4.2.1 Verbetering van de vergelijkbaarheid door internationale afstemming

Belangrijke stappen in de richting van verbetering van de internationale vergelijkbaarheid van de Europese hoger onderwijsstelsels zijn de conventie van Lissabon⁴¹, de Sorbonne verklaring⁴² en de Bologna verklaring⁴³. De conventie van Lissabon bevat afspraken over wederzijdse erkenning van diploma's. Nederland zal de conventie op korte termijn ondertekenen en voor ratificatie voorleggen aan het parlement.

Bologna verklaring

De zogenoemde Sorbonne verklaring was een initiatief van de ministers van onderwijs van Frankrijk, Duitsland, Italië en het Verenigd Koninkrijk in het voorjaar van 1998, gericht op meer mobiliteit en samenwerking in het hoger onderwijs in Europa. Zij committeerden zich in de verklaring aan de ordening van hun hoger onderwijsstelsels volgens de lijnen van een ‘undergraduate’ en ‘graduate’ model. Doelen van de Sorbonne verklaring waren betere vergelijkbaarheid van hoger onderwijsstelsels, betere diploma-erkenning, bevordering van mobiliteit van studenten en personeel en bevorderen van employability. Ook enkele andere Europese landen hebben de Sorbonne verklaring vervolgens ondertekend. Nederland heeft in reactie op de Sorbonne verklaring aangegeven de doelstellingen van de Sorbonne verklaring te onderschrijven en voor de Nederlandse universiteiten mogelijkheden te zien om aan te sluiten bij het undergraduate-graduatemodel. Er is toen ook op gewezen dat de positie van het Nederlandse hbo in dit verband, in overleg met het veld, nog moest worden bezien.

De Bologna verklaring bouwt voort op de Sorbonne verklaring. Deze verklaring onderschrijft de algemene principes van de Sorbonne verklaring en stelt een aantal doelen om in de komende tien jaar daadwerkelijk te komen tot één Europese hoger onderwijsruimte. In de toekomst wordt gestreefd naar onderling vergelijkbare graden in het hoger onderwijs, waarbij rekening wordt gehouden met de diver-

---

41 *Convention on the Recognition of Qualifications concerning higher education in the European Region*, Council of Europe, Lisbon, April 11 1997.

42 *Joint declaration on harmonisation of the architecture of the European higher education system by the four Ministers in charge for France, Germany, Italy and the United Kingdom*, Paris, the Sorbonne, May 25 1998.

43 *The European higher education area, Joint declaration of the European Ministers of Education; Convened in Bologna on the 19th of June 1999.*

**systeem
gebaseerd op twee
cycli**

siteit binnen Europa. Hoofdelement van de Bologna verklaring is een systeem gebaseerd op twee cycli, waarbij de eerste cyclus tenminste drie jaar duurt. De internationale vergelijkbaarheid van opleidingen wordt niet gemeten aan de hand van de duur van de opleiding, maar aan de hand van het behaalde niveau. Daarnaast wordt in de Bologna verklaring aandacht besteed aan de ontwikkeling van een systeem van erkenning van buiten het hoger onderwijs verworven kwalificaties, promotie van criteria en methodologieën van kwaliteitszorg, samenwerking bij curriculumontwikkeling en stimulering van mobiliteit van studenten en personeel.

Aansluiten bij deze Europese ontwikkeling kan de positie van het Nederlandse hoger onderwijs versterken door een grotere herkenbaarheid. In het gevoerde overleg is dit ook onderschreven door de VSNU, de HBO-raad en de studentenorganisaties. Ook de Onderwijsraad pleit in zijn advies 'Hoger onderwijs in internationale context'⁴⁴ voor de invoering in het hoger onderwijs van een undergraduate-graduatemodel waaraan gekoppeld een in de wet opgenomen bachelor- respectievelijk mastergraad. Met een undergraduate-graduatemodel worden, aldus de Onderwijsraad, de mogelijkheden voor Europese samenwerking vergroot, waardoor een versterking van de internationale concurrentiepositie kan worden bereikt. In de visie van de Onderwijsraad kan dit bewerkstelligd worden onder handhaving van het bestaande binaire stelsel.

**vertaling 'Bologna'
naar Nederland**

Tegen deze achtergrond en na consultatie van de HBO-raad, de VSNU, de LSVb en het ISO heeft Nederland de Bologna verklaring onderschreven. Daarbij is in een notulenverklaring⁴⁵ een aantal kanttekeningen geplaatst over hoe de uitgangspunten in deze verklaring naar het Nederlandse hoger onderwijs dienen te worden vertaald. Hierbij gaat het om de volgende elementen:

- 1 Universiteiten leiden op tot het doctoraal, equivalent aan het internationale masterniveau. Daarnaast biedt de WHW sinds kort de mogelijkheid om binnen universitaire opleidingen een kandidaatsfase te onderscheiden, gelegen op het bachelorniveau. Op basis van de huidige wet omvatten de universiteiten de twee cycli uit de Bologna verklaring. Het hoger beroepsonderwijs omvat één cyclus, waarvan het eindniveau is gelegen op het internationaal gangbare bachelorniveau.
- 2 Daarmee kent het Nederlandse hoger onderwijs twee typen bachelorgraden: voor de eerste cyclus van universitaire opleidingen en voor de hbo-opleidingen aan de hogescholen. Beide graden zijn gelijkwaardig, maar niet hetzelfde door de verschillende inhoudelijke oriëntatie van de opleidingen. Beide graden worden verkregen na trajecten van vergelijkbare duur: de hbo-opleiding duurt vier jaar en sluit aan op een vijfjarige vooropleiding; de eerste cyclus van universitaire oplei-

---

⁴⁴ *Hoger onderwijs in internationale context*, Advies van de Onderwijsraad, Den Haag, 1999.

⁴⁵ *Notulenverklaring van minister L. Hermans van Nederland bij de ondertekening van de Bologna Verklaring*, Notitie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Zoetermeer, 1999.

dingen duurt tenminste drie jaar en sluit op een zesjarige vooropleiding. Het hbo kent overigens ook opleidingen die in het buitenland op universitair niveau zijn gelegen of aan universiteiten worden gegeven. Een voorbeeld daarvan zijn de conservatoria die in Vlaanderen twee cycli omvatten en in Oostenrijk aan speciale Kunstuniversiteiten worden gegeven.

- 3 De nieuw geïntroduceerde kandidaatsfase van tenminste drie jaar in universitaire opleidingen is een stap in de richting van een structuur bestaande uit twee cycli. De kandidaatsfase is echter niet verplicht maar facultatief. Tot nu toe wordt deze mogelijkheid vooral opgepakt voor de vijfjarige opleidingen, voorbeelden daarvan zijn de technische universiteiten en de bèta-opleidingen van de Universiteit Utrecht en de Universiteit van Amsterdam. De kandidaatsfase is niet bedoeld als eventueel eindpunt, maar als doorstroom- en instroomniveau voor afstudeer-richtingen op masterniveau.
- 4 Gegeven de verschillen tussen opleidingen kan toelating tot opleidingen van de tweede cyclus met een bachelorgraad geen automatisme zijn. Dit is ter beoordeling aan de ontvangende instelling die daarvoor zelf verantwoordelijkheid draagt.
- 5 Naast de universiteiten is binnen Nederland – aan de hogescholen – een aanbod van postinitiële mastersopleidingen tot ontwikkeling gekomen. Deze zijn niet wettelijk erkend. Het streven is gericht op een heldere registratie van deze opleidingen, als eerste stap op weg naar accreditatie. Dit zal bijdragen aan een herkenbare internationale positionering van de opleidingen die langs deze weg geregistreerd kunnen worden. De ontwikkeling van postinitiële hbo-opleidingen mag de internationale erkenning van de universitaire doctoraalopleidingen als mastersopleidingen niet ondergraven.
- 6 Vanwege de verschillen tussen de verschillende opleidingen in Europa is – naast afspraken over ordening van de opleidingen – ook een betere afstemming op het gebied van kwaliteitszorg nodig. Daarbij wordt gedacht aan vormen van gemeenschappelijke accreditatie op bilaterale basis, en op langere termijn bij voorkeur ook in multinationalaal verband.

Over twee jaar zullen de landen die de verklaring hebben ondertekend in Praag bijeenkomen om na te gaan hoe de situatie zich heeft ontwikkeld. Over de rol van de Europese Unie in de uitwerking van een en ander zal nog nader worden overlegd.

4.2.2 Perspectief op langere termijn

Dit HOOP heeft een reikwijdte van vier jaar, hetgeen ook met zich meebrengt dat niet alle lopende discussies in dit HOOP kunnen en behoeven te worden beslecht. De consequenties op de langere termijn voor het Nederlandse hoger onderwijs van deze Europese ontwikkeling moeten nog verder worden doordacht. Een vraag is of het gewenst is om in Nederland de Angelsaksische terminologie van bachelor en master als uitgangspunt te nemen. Nu is dat alleen in afgeleide zin het geval, doordat afgestudeerde academici zich tevens master mogen noemen, en afgestudeerde

consequenties op langere termijn

hbo'ers bachelor. Een andere vraag is wat de Europese ontwikkeling op de langere termijn zal betekenen voor de internationale positionering van het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs, gegeven de behoeften op de arbeidsmarkt en de aansluiting op het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs.

Het hoger beroepsonderwijs heeft de afgelopen decennia een grote ontwikkeling door- gemaakt in het Nederlandse hoger onderwijs, mede als gevolg van verbreding en verdieping van de opleidingen. Daardoor kunnen de opleidingen zich nu daad- werkelijk meten met het internationale bachelorniveau. Versterking van het internationale profiel van het hbo heeft evenwel aandacht, aangezien het hbo sterker dan het wo een specifieke Nederlandse vormgeving van het hoger onder- wijs is. Weliswaar kennen ook veel andere Europese landen een binair stelsel, maar de wijze waarop dat vorm heeft gekregen verschilt sterk van land tot land.

Aan de universiteiten is met name de verdere ontwikkeling van een tussenmoment in de opleidingen van belang. Nu wordt slechts door een beperkt aantal (meestal vijfjarige) opleidingen gebruik gemaakt van een gelaagde opbouw middels intro- ductie van een kandidaatsfase. Naast voordelen voor de internationale vergelijk- baarheid en mobiliteit van studenten kan een gelaagde opbouw volgens twee cycli ook inhoudelijke meerwaarde opleveren, door grotere mogelijkheden voor differentiatie in de eindfase van studies. Bij deze discussie over de wenselijkheid van de opbouw van universitaire opleidingen volgens twee cycli staat de bekosti- ging voor beide cycli overigens buiten kijf. Het uitgangspunt is dat de universitai- re opleidingen primair gericht zijn op het doctoraal als eindniveau, equivalent aan het internationale masterniveau. Dit is voor universitaire beroepen in Nederland het eerste entreeniveau tot de arbeidsmarkt. Daarin verschilt de uni- versitaire opleiding van bijvoorbeeld postinitiële mastersopleidingen in het hbo.

Tegen deze achtergrond wordt de Onderwijsraad gevraagd een adviescommissie in te stel- len, die voor 1 juli 2000 advies uitbrengt over de consequenties op langere ter- mijn van een ontwikkeling binnen Europa naar een opbouw volgens twee cycli. De commissie zal nadrukkelijk worden gevraagd haar advies te baseren op analy- ses van ontwikkelingen in andere Europese landen en op ontwikkelingen in het Nederlandse hoger onderwijs.

4.2.3 Cursusduur in internationaal perspectief

De internationale context speelt ook een rol bij de discussie over de cursusduur van opleidingen. Dat bleek bij de besluitvorming over verlenging van de cursusduur van de universitaire bèta-opleidingen in het voorjaar van 1999. Dit was aanleiding voor een debat over de wenselijke cursusduur in het wetenschappelijk onderwijs in bredere zin.

---

46 Zie ook: brief van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen aan de voorzitter van de Tweede Kamer d.d. 15 april 1999.

Globaal uitgangspunt⁴⁶ is dat de Nederlandse opleidingen qua eindniveau concurrerend moeten zijn met de betere opleidingen in de hoog ontwikkelde landen. Het aantal cursusjaren kan daarbij een indicator zijn, maar is geen doorslaggevende factor. Internationale vergelijking van de gebruikelijke cursusduur leert dat de situatie heterogeen is. Voor een niveau overeenkomstig met het masterniveau in bijvoorbeeld de natuurwetenschappen, is in sommige landen een programma van vijf jaar gebruikelijk (Denemarken, Finland), in andere landen vier jaar (Vlaanderen, Frankrijk, Zweden) en in weer andere landen zijn zowel vier, vieren-half als vijf jaar gebruikelijk afhankelijk van de discipline of de instelling (Duitsland, Oostenrijk). In het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten wordt het masterniveau bereikt na vier of vijf jaar. Daarbij kan opgemerkt worden dat met name in het Verenigd Koninkrijk slechts een beperkt aantal studenten doorgaat naar het masterniveau en dat het patroon voor de opleiding tot master in deze landen zeer gedifferentieerd is. Ook verschilt de betekenis en de dwingendheid van het begrip cursusduur van land tot land sterk.

eindniveau moet concurrerend zijn

Op grond van deze gegevens is de conclusie dat er geen eenduidige internationale standaard is voor cursusduur. Dat neemt niet weg dat internationale vergelijking relevant is, maar alleen voor zover daarbij ook de inhoudelijke beoordeling van de eindtermen is inbegrepen. Deze discussie is nu gevoerd over de bèta- en technische opleidingen in het wo. De discussie over de in de toekomst gewenste opleidingstructuur van het wetenschappelijk onderwijs is hiermee uiteraard niet gesloten. De ontwikkeling van internationale accreditatie zal wellicht kunnen bijdragen aan betere internationale vergelijking van eindtermen. De vraag is echter of de discussie in de toekomst in dezelfde termen gevoerd zal moeten worden als nu. In de huidige discussie worden cursusduur en studiefinanciering direct gekoppeld. Dit is op zich zelf niet noodzakelijk, de huidige WHW biedt immers reeds ruimte voor opleidingen met een hogere studielast zonder consequenties voor de studiefinanciering. Tevens zijn in de huidige discussie cursusduur en verblijfsduur sterk gekoppeld. Met de toenemende flexibiliteit in leerwegen en de ontwikkeling van nieuwe opleidingsarrangementen zoals duale leerwegen wordt ook deze relatie minder eenduidig.

geen internationale standaard voor cursusduur

4.3 Versterking van de internationale oriëntatie binnen opleidingen

Versterking van de internationale oriëntatie in het onderwijs, kennis van vreemde talen en interculturele vaardigheden dragen bij aan voorbereiding op de internationale arbeidsmarkt. Het aantal afgestudeerden dat daadwerkelijk in het buitenland gaat werken is nog relatief beperkt. Maar ook op de Nederlandse arbeidsmarkt zullen functies een sterkere internationale oriëntatie krijgen, doordat bedrijven internationaler opereren. Daardoor groeit de vraag naar afgestudeerden met een internationale oriëntatie.

Een periode studeren in het buitenland verrijkt de opleiding en zorgt voor een beter begrip van andere culturen en samenlevingen. De internationale mobiliteit van Nederlandse studenten groeit echter tegenwoordig niet meer. Versterking van de internationale dimensie zal daarom vooral op het curriculum van de 'eigen' opleiding moeten worden gericht.

samenwerking tussen instellingen in de grensregio's

Internationale samenwerking tussen hoger onderwijsinstellingen kan bijdragen aan versterking van de internationale component in het eigen onderwijs. Daarnaast kan samenwerking de concurrentiepositie van de betrokken instellingen in internationaal verband versterken. Belangrijk speerpunt in het Nederlandse beleid is de samenwerking van Nederlandse instellingen met instellingen in de grensregio's.

Ter stimulering van het grenslandenbeleid is in Nederland onder meer de 'Regeling stimulering grensoverschrijdende samenwerking hoger onderwijs 1997-2000'⁴⁷ ingesteld. Deze heeft tot doel structurele bestuurlijke en strategische samenwerking tussen de instellingen te bevorderen, brede onderwijskundige samenwerking tot stand te brengen en deze activiteiten te verankeren in de maatschappelijke, regionale omgeving.

In opdracht van het ministerie heeft het CHEPS de voortgang van de in 1997 gestarte projecten geëvalueerd.⁴⁸ Naar aanleiding hiervan is gepleit voor het tot stand brengen van experimenteeruimte binnen de onderwijswetgeving en het wegnemen van mobiliteitsbelemmerende juridische en fiscale regelingen.

Het overheidsbeleid voor de komende periode komt aan de door de instellingen gewenste verruiming van de experimenteeruimte tegemoet. Door verdergaande deregulering zullen de instellingen grotere zeggenschap krijgen om te bepalen welke opleidingen zij aanbieden (zie hoofdstuk 3 Deregulering). Daarnaast zullen initiatieven in multilateraal verband, zoals de Conventie van Lissabon, de Sorbonne verklaring en de Bologna verklaring, ook kunnen bijdragen aan het wegnemen van belemmeringen op het niveau van de grenslanden. Problemen bij de wederzijdse erkenning van studieprestaties kunnen worden opgelost door verruiming van de toepassing van een Europees studiepuntenstelsel, bijvoorbeeld het European Credit Transfer System (ECTS), naast de nationale studiepuntenstelsels.

knelpunten weg- nemen door bilate- rale afspraken

Specifieke knelpunten in de grenslandensamenwerking kunnen worden weggenomen op basis van de bilaterale afspraken. Dit hebben de onderwijsministers uit de grenslanden op 8 februari 1999, onder andere op het terrein van de kwaliteitszorg, afgesproken. De keuze voor een bilaterale aanpak sluit aan bij de praktijk binnen de instellingen. Uit de evaluatie van het CHEPS blijkt dat bij tweederde van de projecten sprake is van bilaterale samenwerking, slechts in een derde van de projecten wordt multilateraal samengewerkt.

4.4 Voertaal in het hoger onderwijs

Tegen de achtergrond van toenemende internationalisering neemt het gebruik van Engels in het onderwijs toe. Volgens artikel 7.2 lid c van de WHW kan, wanneer de aard van de opleiding of de herkomst van de studenten daar om vraagt, op basis van

47 Regeling stimulering grensoverschrijdende samenwerking hoger onderwijs 1997 – 2000, Regeling van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, *Uitleg Gele katern* (1996), nr. 31b.

48 Beerkens, E. en M. van der Wende (CHEPS), *Grensoverschrijdende Samenwerking in het Hoger Onderwijs: een onderzoek naar projecten uitgevoerd in het kader van de 'Regeling stimulering grensoverschrijdende samenwerking hoger onderwijs 1997 – 2000'*, Den Haag 1999.

een door het instellingsbestuur vastgestelde gedragscode een andere taal dan het Nederlands worden gehanteerd. Daarnaast kan onderwijs worden gegeven in een andere taal dan het Nederlands indien het een opleiding in een vreemde taal betreft of indien in het kader van gastcolleges onderwijs wordt gegeven door een anderstalige docent.

**gebruik Engels
neemt toe**

Instellingen met een sterke internationale oriëntatie, zoals Wageningen Universiteit en Researchcentrum, de Universiteit Leiden en de Technische Universiteit Delft, kiezen er voor om in de latere jaren van de studie Engels als voertaal te hanteren. Ook binnen het hbo wordt op brede schaal onderwijs in het Engels verzorgd, onder meer door de Hogeschool Haarlem en de Haagse Hogeschool.

De Onderwijsraad signaleert in zijn advies 'Hoger onderwijs in internationale context'⁴⁹ dat de rol van het Engels als voertaal in het hoger onderwijs een steeds belangrijker plaats inneemt. De Onderwijsraad stelt dat de daarbij noodzakelijke toets van de Adviescommissie Onderwijsaanbod (ACO) de instellingen belemmert door middel van Engelstalige opleidingen snel en flexibel op de internationale ontwikkelingen in te spelen. Een opleiding in een vreemde taal wordt nu namelijk gezien als een aparte opleiding en dient dan ook separaat te worden aangemeld voor de procedure voor wijzigingen in het onderwijsaanbod. De Raad adviseert de instellingen meer vrijheid te geven hun onderwijs aan te bieden in een vreemde taal. Dit advies van de Onderwijsraad wordt overgenomen. Dit past bij de maatregelen uit hoofdstuk 3 (Deregulering) om meer vrijheid te bieden aan instellingen bij het bepalen van hun onderwijsaanbod.

**geen toets vooraf
bij opleiding in
andere taal**

Bij het hanteren van een vreemde taal blijft het evenwel van belang dat er zorgvuldig met het gebruik hiervan wordt omgegaan, zowel vanwege het culturele belang van de Nederlandse taal als vanwege de effectiviteit van de kennisoverdracht. De WHW voorziet daartoe in het hanteren van een gedragscode door de instellingen bij het verzorgen van onderwijs in een vreemde taal. Deze bepaling blijft gehandhaafd.

gedragscode blijft

4.5 Integratie van instellingen voor internationaal onderwijs met universiteiten

In november 1998 is de evaluatie van het Samenwerkingsverband Internationaal Onderwijs Landbouwuniversiteit (SAIL) met de beleidsreactie daarop aan de Tweede Kamer gezonden.⁵⁰ In deze beleidsreactie is voor de lange termijn een toekomstperspectief aangegeven waarin de vijf instellingen voor internationaal onderwijs (io) ingebed zullen zijn in de universitaire structuur. Zowel in de Beleidsagenda HOOP 2000 als in het kabinetsstandpunt op het Interdepartementaal Beleidsonderzoek Internationaal Onderwijs (IBO-IO)⁵¹, is integratie van io-instellingen met de universiteiten als perspectief opgenomen, waardoor de positie van de Nederlandse

49 *Hoger onderwijs in internationale context*, Advies van de Onderwijsraad, Den Haag, 1999.

50 Brief van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen aan de voorzitter van de Tweede Kamer d.d. 3 november 1998.

51 Brief van de minister van Buitenlandse Zaken en de minister voor Ontwikkelingssamenwerking aan de voorzitter van de Tweede Kamer d.d. 31 mei 1999.

universiteiten en io-instituten groeien naar elkaar toe

onderwijsinfrastructuur op de internationale onderwijsmarkt versterkt kan worden.

De io-instellingen en universiteiten zijn de afgelopen jaren dichterbij elkaar gekomen. Het streven naar integratie sluit daarbij aan. De io-instellingen richten zich niet meer exclusief op ontwikkelingslanden; zij zijn ook actief in landen van Oost-Europa. In de universiteiten spelen internationalisering en een levenlangleren een steeds belangrijker rol. De universiteiten zijn tegenwoordig meer dan voorheen toegankelijk voor buitenlandse studenten en richten zich meer en meer op publiek van potentiële deelnemers dat al een beroep uitoefent. Het verschil dat ontstaan was tussen io-instituten en universiteiten vanwege het verschil in doelgroepen krijgt hierdoor minder gewicht.

4.5.1 Betekenis van integratie

Bij integratie tussen universiteiten en io-instituten gaat het om verankering van ontwikkelingsrelevante basiscapaciteit in de kennisinfrastructuur in Nederland. Het is daarbij uitdrukkelijk niet de bedoeling dat er één internationale universiteit ontstaat gericht op ontwikkelingslanden. In gesprekken met SAIL, VSNU, universiteiten en io-instituten is dan ook voor elk instituut verkend met welke universiteit of universiteiten een bestuurlijke band gevormd kan worden. Daarbij is het wel de bedoeling dat activiteiten van io-instituten herkenbaar blijven. De gesprekken verliepen in een constructieve sfeer en maakten duidelijk dat een volgende stap gezet kan worden. Van beide kanten werd de potentiële meerwaarde van integratie onderschreven.

Io-instituten waren bezorgd over continuering van activiteiten gericht op ontwikkelingslanden en behoud van ervaring met de doelgroep van mid-career professionals uit ontwikkelingslanden. Het gaat echter met nadruk om een meer flexibele benutting ten behoeve van ontwikkelingssamenwerking, niet om bezuinigingen. Voor de basiscapaciteit van io-instellingsactiviteiten, de noodzakelijke onderwijsinfrastructuur, blijft het budget beschikbaar. Het zal geormerkt beschikbaar gesteld worden aan een universiteit. De activiteiten zullen herkenbaar moeten blijven als ontwikkelingsrelevant volgens de Official Development Aid normen van OESO-DAC. De programmafinanciering van de minister voor Ontwikkelingsamenwerking dienen instellingen zelf te verwerven. Dit is aan de io-instituten uitgelegd.

budget geormerkt

4.5.2 Bestuurlijke vormgeving

De betrokken instellingen bepalen zelf op welke wijze de integratie vorm krijgt. De bestuurlijke vormgeving zal per instituut kunnen verschillen. De einduitkomst moet een bestuurlijke vorm zijn waarbij elk io-instituut zich verbindt met één of meer universiteiten. In geval van betrokkenheid van meerdere universiteiten dient in de vormgeving duidelijk te zijn bij welke universiteit de bestuurlijke eindverantwoordelijkheid ligt. De aard van de bestuurlijke eindverantwoordelijkheid kan verschillend zijn en variëren van een penvoerderschap tot een meer exclusieve beheersverantwoordelijkheid. Ook het omgaan met financiële risico's

integratie met één of meer universiteiten

zal onderdeel zijn van de bestuurlijke vormgeving. Verschillende modaliteiten zijn denkbaar, zowel qua proces als qua uitkomst.

De volgende instellingen zullen schriftelijk uitgenodigd worden een plandocument op te stellen:

- het International Institute for Aerospace Survey and Earth Sciences (ITC), de Universiteit Twente en de Universiteit Utrecht, waarbij het samenwerkingsverband tussen de Universiteit Utrecht en Wageningen Universiteit en Researchcentrum tevens dienstig zal zijn;
- het Institute of Social Studies (ISS) en de Universiteit Leiden, de Universiteit van Amsterdam en de Universiteit Utrecht;
- de Maastricht School of Management (MSM) en de Universiteit Maastricht;
- het Institute for Housing and Urban Development Studies (IHS), de Erasmus Universiteit Rotterdam en Wageningen Universiteit en Researchcentrum;
- het International Institute for Infrastructural, Hydraulic and Environmental Engineering (IHE), de Technische Universiteit Delft en Wageningen Universiteit en Researchcentrum. Bij het IHE zal ook het eventueel opereren als internationaal instituut onder de vlag van UNESCO als modaliteit meebeschouwd dienen te worden.

Inhoudelijke samenwerking met niet-genoemde universiteiten of andere organisaties moet onverminderd voort kunnen gaan.

Het SAIL-samenwerkingsverband zal kunnen blijven opereren voor programmamiddelen toegekend door de minister voor Ontwikkelingssamenwerking. In deze situatie kan verandering worden gebracht wanneer conform het kabinetsstandpunt over het IBO-IO een nieuw beleidskader voor internationaal onderwijs geformuleerd zal zijn, de io-programma's geherstructureerd zullen zijn en er keuzes gemaakt zijn ten aanzien van beheer van programma's.

De integratie biedt tevens aanknopingspunten om visitaties van io-activiteiten en universitaire opleidingen nader te stroomlijnen. Ze biedt ook betere mogelijkheden om de io-activiteiten te evalueren in samenhang met vergelijkbare opleidingen in het buitenland.

4.5.3 Tijdpad

De io-instituten en de bovengenoemde universiteiten worden schriftelijk uitgenodigd voor 1 september 2000 een 'plandocument' op te stellen waarin de hoofdlijnen van de bestuurlijke integratie worden vastgelegd. Vervolgens zal een 'implementatieplan' verlangd worden dat onder andere rekening houdt met een budgetlijn van een geoordeeld bedrag voor io-activiteiten aan de bestuurlijk verantwoordelijke universiteit per 1 januari 2002.

Ook wordt van de io-instituten gevraagd om in hun verantwoording het accent te verleggen van een bedrijfsmatige verantwoording naar een meer output gerelateerde verantwoording.

Over bovenstaand voorstel zal bestuurlijk overleg plaatsvinden. SAIL zal daarbij een overlegpartner zijn.

implementatieplan

5

Responsieve hogescholen en universiteiten

5.1 Inleiding

Hiervoor zijn verschillende mogelijkheden aangegeven voor deregulering. In een gedereguleerd bestel krijgen de instellingen meer mogelijkheden en verantwoordelijkheden. Daarmee kunnen hogescholen en universiteiten beter inspelen op de toenemende maatschappelijke vraag. Daarbij gaat het zowel om de vraag vanuit de arbeidsmarkt naar onderzoek en scholing als om de vraag naar hoger onderwijs door studenten.

De oriëntatie van hogescholen en universiteiten op de maatschappelijke vraag is de afgelopen jaren reeds toegenomen. Zo is de studentgerichtheid van het onderwijs aan hogescholen en universiteiten aanzienlijk versterkt. Tevens kenmerken hogescholen en universiteiten zich door een sterkere oriëntatie op de markt van contractonderwijs en contractonderzoek dan voorheen. Dit voorziet in een grote behoefte. Wanneer marktactiviteiten aansluiten bij de primaire taken kan het bevruchtend zijn voor het onderwijs en onderzoek. Behoud van eigen missie van universiteiten en hogescholen staat bij oriëntatie op de markt voorop.

Dit hoofdstuk gaat over de mogelijkheden voor hogescholen en universiteiten om de oriëntatie op de maatschappelijke vraag en de vraag van studenten in de toekomst te versterken. De paragrafen 5.2 en 5.3 gaan in op de wijze waarop hogescholen en universiteiten zich positioneren richting de markt en zich profileren binnen de brede kennisinfrastructuur. Instellingen worden uitgenodigd om de aanwezige ruimte optimaal te benutten.

Verder wordt in dit hoofdstuk ingegaan op de mogelijkheden om beter in te spelen op de behoefte van een meer heterogene studentenpopulatie aan hoger onderwijs. Dit kan door een grotere variëteit aan leerwegen aan te bieden. Grotere vraaggerichtheid van het onderwijs heeft daarbij ook consequenties voor de relatie tussen instellingen en deelnemers. Deze kan het karakter krijgen van een contractrelatie op basis van wederzijdse afspraken, in aanvulling op collectieve regelingen voor de positie van studenten binnen de instelling.

onderscheid marktwerking en marktorientatie

5.2 Oriëntatie op de markt

In het advies over het HOOP 2000 gaat de SER uitvoerig in op de vraag of en onder welke condities versterking van de marktorientatie van hogescholen en universiteiten wenselijk is. Daarnaast besteedt de SER aandacht aan de mogelijkheden om de wisselwerking tussen universiteiten, hogescholen, bedrijven en maatschappelijke instellingen te bevorderen.

De SER maakt onderscheid tussen marktorientatie en marktwerking. Bij marktorientatie gaat het om het inhoudelijk inspelen op vragen vanuit de samenleving. Van marktwerking is sprake als universiteiten of hogescholen zich als spelers op concrete markten begeven en de concurrentie aangaan met andere instellingen voor hoger onderwijs en onderzoek of private ondernemingen. Hieronder wordt eerst ingegaan op de wenselijkheid van een sterkere marktorientatie in aansluiting op de publieke taken. Vervolgens komt aan de orde welke spelregels horen te gelden in het geval van echte marktwerking.

5.2.1 Sterkere marktorientatie aansluitend op de publieke taak

De SER beschouwt versterking van de marktorientatie als een middel om goed te kunnen reageren op vragen vanuit de samenleving. Daarbij gaat het volgens de SER vooral om het toeleveren van voldoende hoger opgeleiden aan de arbeidsmarkt, het onderhouden van de kwalificaties van werkenden en werkzoekenden en het ondersteunen en faciliteren van innovaties in het bedrijfsleven door creatie, overdracht en toepassing van kennis. Versterking van deze marktorientatie acht de SER gewenst, omdat dit de responsiviteit van het hoger onderwijs op vragen vanuit de omgeving versterkt en bijdraagt aan een snellere kenniscirculatie.

De SER noemt drie terreinen waar de wisselwerking met de maatschappelijke omgeving te verbeteren valt:

- versterking van contractonderwijs- en onderzoek; per definitie is daarbij voorzien in aansluiting op de maatschappelijke vraag;
- het versterken van de positie van hogescholen en universiteiten in regionale kennisnetwerken door actiever en meer strategisch gebruik te maken van stagecontacten en -opdrachten, duale trajecten, gastdocentschappen en docentestages, alsmede van samenwerkingsallianties of partnerships tussen instellingen en bedrijven;
- versterking van de rol van universiteiten en hogescholen als interactief kenniscentrum, met name waar het gaat om de directe bijdrage aan innovaties en het bereiken van het MKB dat steeds kennisintensiever wordt.

Het belang van een sterkere oriëntatie van hogescholen en universiteiten op vragen uit de markt met behoud van hun eigen missie wordt onderschreven. Dit kan bijdragen aan de vervulling van de publieke taken op het terrein van onderwijs en onderzoek. Uitgangspunt hierbij is de wenselijkheid van de synergie tussen de marktactiviteiten en de uitvoering van de publieke taak. Oriëntatie op de markt is geen doel op zich maar een instrument voor vernieuwing van onderwijs en onderzoek. Daarbij kunnen verschillende 'markten' worden onderscheiden.

Een vraaggerichte benadering is in de eerste plaats gewenst in het initieel onderwijs, waar sprake is van concurrentie om de student. De hoogte van het collegegeld in Nederland (ruim 20% van de inkomsten van de instellingen voor onderwijs) vormt een belangrijke prikkel tot studentgericht onderwijs. Een vraaggerichte aanpak impliceert ook aandacht van hogescholen en universiteiten voor de positie van afgestudeerden op de arbeidsmarkt. Via arbeidsmarktmonitors⁵² brengen universiteiten en hogescholen dit in beeld. Dat biedt hen aanknopingspunten om zonnig het onderwijsaanbod aan te passen.

Daarnaast richten hogescholen en universiteiten zich in het verlengde van de traditionele taken op nieuwe activiteiten op de markt voor contractonderwijs en -onderzoek. Hogescholen kennen een bescheiden, maar niet onbelangrijke stroom contractactiviteiten voor onderwijs, toegepast onderzoek en advies. Het derdegeldstroomonderzoek aan de universiteiten is de afgelopen periode fors gestegen, en bedraagt thans ongeveer 20% van hun inkomsten. Dit 'publiek ondernemerschap' kan meerwaarde opleveren voor het initieel onderwijs en het onderzoek. Contractactiviteiten kunnen immers bevruchtend zijn en vernieuwing stimuleren wanneer zij aansluiten bij de primaire missie van universiteiten en hogescholen. Opedane ervaringen in bijvoorbeeld postdoctoraal onderwijs kunnen bruikbaar zijn in het initieel onderwijs. Daarnaast leveren contractactiviteiten voor bedrijven of publieke organisaties een bijdrage aan de toepassing en verspreiding van nieuwe kennis in de maatschappij, een betere benutting van de aanwezige kennisinfrastructuur van hogescholen en universiteiten en de aansluiting van onderwijs en onderzoek op de maatschappelijke vraag. Om te voorkomen dat versterking van marktorientatie leidt tot aantasting van het vernieuwend onderzoek is in het Wetenschapsbudget een vernieuwingsimpuls aangekondigd van waaruit vernieuwend fundamenteel onderzoek wordt gestimuleerd.

contractactiviteiten

Uitwisseling van kennis tussen universiteiten en hogescholen enerzijds en de markt anderzijds levert voor beide partijen voordelen op. Vernieuwing van hoger onderwijs en onderzoek gaat hand in hand met een bijdrage aan innovatie in bedrijven en andere organisaties. Voor het bevorderen van deze wisselwerking is een sterkere inbedding van hogescholen en universiteiten in regionale kennisnetwerken en de landelijke kennisinfrastructuur van belang. Strategische allianties of vormen van publiek-private samenwerking zijn daarvan goede voorbeelden. De SER wijst er terecht op dat het MKB, dat kennisintensiever wordt, hierbij een steeds belangrijker partner wordt voor hogescholen en universiteiten. In het kader van het ICES-beleid heeft het kabinet fors geïnvesteerd in het versterken van de kennisinfrastructuur. Daarbij gaat het enerzijds om het stimuleren van publiek-private samenwerking bij onderzoek dat aansluit bij maatschappelijke vraagstukken. Anderzijds wordt via de technocentra kenniscirculatie bevorderd tussen onder-

regionale kennisnetwerken

MKB steeds belangrijker

---

52 Zie: *De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hoger beroeps-onderwijs 1998*, Publicatie van de HBO-raad, Den Haag, 1999 en Berkhout, P.H.G. en M. Zijl, *Goede studies, de beste banen: wo 1999; academici afgestudeerd in 1996/1997 op de arbeidsmarkt*, Amsterdam, 1999.

wijs en markt, en tussen de verschillende onderwijsinstellingen voor bve, hbo en wo.

**vraag naar postini-
tieel onderwijs
neemt toe**

Met name de vraag naar postinitieel onderwijs zal de komende jaren groeien in het kader van de toenemende behoefte aan een leven-lang-leren gedurende de arbeidsloopbaan. Universiteiten en hogescholen nemen onder de aanbieders van contractonderwijs nu nog een bescheiden positie in. In hoofdstuk 2 is aangegeven dat werkgevers de komende jaren een aanzienlijke groei van scholingsbudgetten voorzien. Op deze markt begeven zich universiteiten en hogescholen, maar ook private aanbieders, aangewezen instellingen en buitenlandse instellingen, onder meer via het internet. Universiteiten en hogescholen hebben de mogelijkheid in aansluiting op het reguliere onderwijs sterke spelers op deze markt te worden, aangezien ze beschikken over up-to-date kennis in combinatie met expertise op het terrein van scholing.

Het is in de eerste plaats aan de instellingen zelf om zich in het verlengde van de primaire taken op onderwijs en onderzoekgebied beter richting de markt te positioneren. De voorstellen voor deregulering en grotere zelfregie bieden instellingen daarvoor de ruimte. Wel vragen contractactiviteiten om goede spelregels, een heldere organisatie en duidelijke verantwoording. Daarop wordt in de volgende paragraaf ingegaan. Daarnaast zal samen met het ministerie van EZ worden bezien hoe de rol van universiteiten en hogescholen in de brede kennisinfrastructuur verder kan worden versterkt.

5.2.2 Gedragscode voor contractonderwijs en -onderzoek

Aan marktactiviteiten van bekostigde instellingen die gepaard gaan met concurrentie met derden, dienen volgens de SER voorwaarden te worden verbonden. Allereerst mogen deze activiteiten niet ten koste gaan van het initieel onderwijs en fundamenteel onderzoek, maar moet gestreefd worden naar synergie. Voorwaarde voor het bereiken van synergie is dat contractactiviteiten aansluiten bij de missie van universiteiten en hogescholen. Voor het onderzoek betekent dat onder andere dat contractonderzoek in beginsel een relatie heeft met fundamenteel strategisch onderzoek en dat de resultaten in principe openbaar zijn, zodat ze open staan voor publiek debat. Daarnaast moeten de werkelijke kosten die gemoeid zijn met het uitvoeren van de contractactiviteiten in rekening worden gebracht. In dit verband beveelt de SER aan dat instellingen aan deze problematiek aandacht besteden door een gedragscode te ontwikkelen voor het uitvoeren van contractactiviteiten.

**synergie met
publieke taak**

Bij het ontwikkelen van een dergelijke gedragscode dient wel bedacht te worden dat de termen 'contractactiviteiten' en 'derde-geldstroom' een variëteit aan activiteiten dekken, van korte-termijnadvies en toegepast onderzoek tot lange-termijnonderzoek dat gesponsord wordt door derden. Ook sturing en financiering lopen uiteen. Veel derde-geldstroomonderzoek vindt plaats voor overheden (met name departementen en de EU) en collectebusfondsen, en in mindere mate voor bedrijven. Vaak gaat het om financiering door derden, onder voorwaarde van co-financiering door de universiteit. Bij dit onderzoek, waar sprake is van

**grote variëteit in
derde-geldstroom-
onderzoek**

synergie met het fundamenteel onderzoek, wordt geen integrale kostprijs berekend. Hierbij gaat het dus in wezen om externe financiering van meer fundamenteel gericht onderzoek. Deze grote variëteit betekent dat niet alle zogenaamde derde-geldstroomactiviteiten van hogescholen en universiteiten tot marktactiviteiten moeten worden gerekend die plaatsvinden in concurrentie met derden, en waarvoor een gedragscode zou moeten gelden. De VSNU heeft becijferd dat dit slechts voor 2% van de omzet van de universiteiten het geval is.⁵³

De VSNU is inmiddels bezig om in overleg met de werkgeversorganisaties een dergelijke code te ontwikkelen. Ook de HBO-raad heeft aangegeven een gedragscode te zullen ontwikkelen, naast andere instrumenten die reeds ontwikkeld worden om het toezicht en de accountability te verbeteren.

Bij het opstellen van wettelijke regels voor de relatie tussen Markt en Overheid zal voor de kennisinfrastructuur, waaronder de hoger-onderwijsinstellingen, nader vorm worden gegeven aan de uitzonderingspositie die in het rapport Markt en Overheid (1997) voor de kennisinstellingen is bepleit. Over de contouren van deze wetgeving is inmiddels advies gevraagd aan de SER. Zodra het kabinet deze regels heeft ontwikkeld, zullen deze gedragscodes hieraan worden getoetst.

gedragscodes

5.3 Profilering en innovatie

De voorstellen in dit ontwerp-HOOP beogen bij te dragen aan de verdere ontwikkeling van het hoger onderwijs, met instellingen die actief inspelen op maatschappelijke ontwikkelingen en een krachtige positie innemen in de brede kennisinfrastructuur. Door profilering van hogescholen en universiteiten wordt de verscheidenheid en diversiteit in het hoger onderwijs verder versterkt. Zo kan beter worden ingespeeld op verscheidenheid in de vraag van arbeidsmarkt en studenten. Deze verscheidenheid in de wijze waarop instellingen tegemoet komen aan ontwikkelingen en invulling geven aan hun maatschappelijke missie is op zich zelf een kwaliteitskenmerk van het stelsel als geheel.

Bij de universiteiten gaat het daarbij om een sterkere profilering dan voorheen, mede tegen de achtergrond van de toenemende internationalisering. Op dit perspectief wordt in paragraaf 5.3.1 nader ingegaan. Bij de hogescholen gaat het om een krachtige inbedding in de omgeving ter versterking van de innovatieve functie van het hbo. Daarop wordt in paragraaf 5.3.2 nader ingegaan.

5.3.1 Sterkere profilering universiteiten

Voor de universiteiten is meer ruimte voor profilering wenselijk. In de eerste plaats om tegemoet te komen aan de geschakeerde behoefte aan hoger onderwijs en onderzoek. Maar ook om de toenemende internationale concurrentie het hoofd te kunnen bieden. Met de snellere kennisontwikkeling kunnen universiteiten niet meer op alle gebieden actief zijn. Dat betekent dat de huidige taakverdeling tussen een

---

⁵³ *De contouren van een universitaire gedragscode over marktactiviteiten*, Notitie van de VSNU, Utrecht, 1999.

**internationale
profilering en ...****samenwerking
tussen universi-
teiten****hoogvlakte met
toppen**

aantal brede, algemene universiteiten en een aantal gespecialiseerde universiteiten ook voor de toekomst betekenisvol blijft. Dit sluit een geleidelijke ontwikkeling van het eigen profiel om tegemoet te komen aan veranderende maatschappelijke behoeften echter geenszins uit.

Deze profilering tekent zich nu reeds af. Sommige universiteiten kiezen nadrukkelijk voor een sterke positionering op de internationale markt. De Technische Universiteit Delft, het Wageningen Universiteit en Researchcentrum en de Universiteit Leiden streven in dit kader over de gehele linie naar invoering van een bachelor-master-systematiek in de opleidingen. Andere universiteiten profileren zich door een speciaal onderwijsconcept, bijvoorbeeld door invoering van majors en minors om tegemoet te komen aan de behoefte aan multidisciplinaire scholing en verbreding van opleidingen. Daarnaast zoeken universiteiten de samenwerking met elkaar om vanuit het eigen profiel te kunnen profiteren van een op elkaar aansluitend aanbod van opleidingen. Dit kan bijdragen aan het versterken van multidisciplinariteit van bestaande en nieuwe opleidingen, het vergroten van het aanbod van postdoctoraal onderwijs, het intensiveren van gezamenlijke onderzoeksinspanningen en het versterken van de internationale positie. Enkele universiteiten zoeken daarnaast een nauwe bestuurlijke relatie met het hbo om maximaal te kunnen profiteren van elkaars aanbod in de regio.

Behoud van de nauwe verwevenheid tussen onderwijs en onderzoek binnen de universiteiten blijft in alle gevallen voorop staan. Een belangrijk kenmerk van de Nederlandse universiteiten is dat zij alle – in internationale termen – research universiteiten zijn, met zowel een onderwijs- als een onderzoekstaak. Daarmee vervullen universiteiten een wezenlijke functie in de brede nationale kennisinfrastructuur. Ook in dit opzicht zijn er echter gradaties en bestaat er ruimte voor profilering. Profilering mag echter nooit ten koste gaan van de kwaliteit. Zowel voor de functie van universiteiten in de nationale en regionale kennisinfrastructuur als in verband met de toenemende internationale competitie dienen de universiteiten garant te staan voor onderwijs en onderzoek van de hoogste kwaliteit. Het beeld dat daarbij al eens eerder is gehanteerd is dat van een hoogvlakte met toppen. Dus wel pieken, maar geen dalen.

5.3.2 Innovatieve functie hogescholen

Voor het hbo ligt de nadruk meer op de eigen omgeving. Een vitale hogeschool is omgevingsgericht, heeft een eigen profiel en staat open voor bedrijven en maatschappelijke organisaties in haar omgeving. Duurzaamheid is van belang voor de continuïteit en daarmee de toegankelijkheid van het hbo. Hogescholen zijn in staat om aan verschillende doelgroepen onderwijstrajecten op maat te bieden en het gegeven onderwijs goed af te stemmen op de wensen van de studenten en de (toekomstige) werkgevers. Het beeld dat hen daarbij voor ogen staat is dat van een brede multi-sectorale hogeschool of samenwerkingsverband van hogescholen, met een gedegen verankering in de voor die hogeschool relevante omgeving. Soms is dat de eigen regio, maar vaak is het netwerk van de hogeschool veel breder.

Samen met EZ heeft OCenW de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid (AWT) en de Onderwijsraad om een gezamenlijk advies gevraagd over 'HBO en kenniscirculatie'. In dit advies⁵⁴ benoemen de beide raden een tweetal clusters van knelpunten.

**advies AWT en
Onderwijsraad**

Het eerste cluster betreft de positie van het hbo in de kennisinfrastructuur. Deze is onvoldoende transparant, waardoor de verbindingen met de andere kennisinstellingen niet optimaal worden benut. Opgeroepen wordt tot meer samenwerking tussen hogescholen, roc's en universiteiten. Het tweede cluster betreft de relatie met de maatschappelijke omgeving. Er zijn nu reeds diverse vormen van kenniscirculatie (zoals stages, duale trajecten, beroepenveldcommissies, detachering van studenten) met de maatschappelijke omgeving, maar deze vertonen een aantal tekortkomingen. AWT en Onderwijsraad stellen voor dit najaar in een vervolgadvisie in te gaan op knelpunten en de vereiste condities om hierin verbetering aan te brengen. Daartoe zal een vervolgadvisieaanvraag worden opgesteld. Verdere uitwerking zal plaatsvinden in een gezamenlijke projectgroep van OCenW en EZ.

De oriëntatie op de omgeving is van essentieel belang voor innovatie van zowel het onderwijs als de beroepspraktijk. De huidige ervaringen van hogescholen onderstrepen dat dergelijke innovaties gebaat zijn bij duurzame allianties met partijen in de omgeving. Dit werd nog eens bevestigd tijdens de ronde tafel conferentie die in juni rond het onderwerp 'HBO en kenniscirculatie' werd georganiseerd. Afhankelijk van het profiel leidt dat tot een alliantie met wisselende accenten: landelijk dan wel vooral regionaal gericht, breed of sectoraal, samenwerking met universiteiten, bve-instellingen, specifieke bedrijfstakken, andere actoren of combinaties hiervan. Dit sluit aan bij de observatie van AWT en Onderwijsraad dat nieuwe kennis niet alleen voortkomt uit onderzoek, maar evenzeer voortvloeit uit de wisselwerking met innovatieve bedrijven en instellingen.

**duurzame
allianties**

In de oriëntatie op de omgeving zijn de hogescholen vooral zelf aan zet. Zowel bij hogescholen als bij bedrijven/organisaties groeit de behoefte om structureel gebruik te maken van elkaars expertise. Dit is zowel van belang voor verbetering van het onderwijs aan de hogeschool als voor de toerusting van werknemers van het bedrijf. Dat is in de samenwerking met grote bedrijven eenvoudiger te realiseren dan bij kleine bedrijven. In het laatste geval zijn andere arrangementen nodig, waarbij bedrijven samen optrekken en de hogeschool de nodige flexibiliteit en creativiteit moet opbrengen. Partijen zullen hier in eerste instantie zelf een oplossing voor moeten vinden.

Gedacht wordt aan een regeling voor de innovatie van het onderwijs. Doel is om hbo-afgestudeerden in te zetten als katalysator voor de vernieuwing van het onderwijs. Standplaats zou een innovatieve bedrijfsomgeving of een instelling met toegepast onderzoek kunnen zijn. Het gaat om tijdelijke functies met een concrete (onderwijs)innovatieopdracht. Draagvlak voor en perspectief van dit idee zal nader onderzocht worden.

---

54 *HBO en kenniscirculatie*, Gezamenlijk advies van de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid en de Onderwijsraad, Den Haag, 1999.

toepassen van onderzoek

Anders dan universiteiten kennen hogescholen geen structurele geldstroom voor onderzoek. Dit neemt niet weg dat de doorwerking van onderzoek van eminent belang is, met het oog op de kwaliteit van het onderwijs. Aan hbo-afgestudeerden worden vanuit de toekomstige werkomgeving steeds meer eisen gesteld aan het analytisch vermogen en het doorzien van onderzoeksresultaten. Ook is het van belang dat docenten – naast hun reguliere bijscholing – bekend blijven met de laatste ontwikkelingen op het vakgebied. Daarbij gaat het zowel om het op peil houden van hun kennis en vaardigheden, als om vernieuwing van het curriculum. Daarnaast is toegang tot onderzoeksresultaten voor hogescholen van belang vanwege hun betrokkenheid bij innovaties in het bedrijfsleven. Daarbij gaat het vooral om het toepassen van elders gegenereerde, maar up-to-date kennis. Door het zicht dat de hogeschool heeft op een sector of een bedrijf kan zij een dergelijke rol goed vervullen. Overigens sluit dit toepassingsgericht praktijkonderzoek niet uit. Dat blijkt uit het feit dat de helft van de hogescholen op enigerlei wijze betrokken is bij een vorm van contractonderzoek.

5.4 Variëteit in leerwegen

Een grotere variëteit en flexibiliteit van de leerwegen binnen opleidingen in hbo en wo is gewenst om in te spelen op de gevarieerde vraag naar hoger onderwijs. Variëteit aan leerwegen kan onder meer bijdragen aan:

- een vloeiender overgang tussen onderwijs en arbeidsmarkt, bijvoorbeeld door de ontwikkeling van duale trajecten binnen opleidingen. Dit kan ook bijdragen aan het verstevigen van de relaties tussen onderwijsinstellingen en bedrijven;
- het bereiken van meer doelgroepen in het hoger onderwijs en aldus de brede toegankelijkheid van het hoger onderwijs vergroten;
- effectiever studeren doordat het onderwijs beter aansluit bij de omstandigheden en wensen van de student.

variëteit studentenpopulatie

De studentenpopulatie in het hoger onderwijs kent een steeds groter wordende variëteit en diversiteit. Naast de veelvormigheid van de onderwijsvraag van nieuwe doelgroepen in het hoger onderwijs, bijvoorbeeld de bijscholing in het kader van een leven-lang-leren wordt ook de populatie van de jongere, uit het secundair onderwijs doorstromende studenten gekenmerkt door variëteit. Deels gaat het daarbij om diversiteit in de vooropleiding en onderwijsloopbaan van studenten, voor een belangrijk deel heeft de variëteit ook betrekking op leerstijlen, studievaardigheden, motivatie en ambitie, leefomstandigheden, sociale achtergrond, etniciteit en de plek die het studeren in het leven van de student inneemt. Studenten werken meer dan vroeger naast hun studie. Inkomsten uit arbeid zijn een belangrijke component van het maandelijks inkomen geworden. Ook de wensen en ambities ten aanzien van de toekomstige positie in de samenleving lopen sterk uiteen.

differentiatie in tempo en studieduur

Variëteit in leerwegen zal voor een belangrijk deel tot uiting komen in differentiatie in tempo en studieduur. Studenten die door hun vooropleiding of werkervaring al een gedeelte ondergrond hebben kunnen gecomprimeerde en verkorte opleidingsprogramma's volgen. Een voorbeeld hiervan zijn de doorlopende

leerwegen voor mbo'ers in het hbo. Voor studenten die leren en werken willen combineren kan juist gedacht worden aan langere trajecten. Om het voor studenten gemakkelijker te maken over te stappen naar een andersoortig onderwijstraject en zij-instroom op een hoger niveau in de studie mogelijk te maken is de ontwikkeling van een tussenmoment in opleidingen wenselijk. Daarnaast bestaat reeds een aanzienlijke didactische variëteit in het onderwijs met betrekking tot verschillende onderwijsvormen (zoals praktijkonderwijs en probleemgericht onderwijs). Om goed in te kunnen spelen op de vraag van studenten en hun individuele keuzevrijheid te vergroten, is het verder van belang dat instellingen via assessment-instrumenten de beginsituatie van studenten in beeld brengen. Deze aanpak past in het kader van een leven-lang-leren. Pilots met erkenning van elders verworven competenties – gestimuleerd door het ministerie van EZ – kunnen hieraan bijdragen.

Het overheidsbeleid is gericht op het zodanig aanpassen van randvoorwaarden dat verschillende vormen van differentiatie mogelijk zijn zonder dat enige vorm van onderwijskundige inrichting wordt voorgeschreven dan wel wordt belemmerd. De afgelopen jaren zijn door overheid en instellingen onder meer in het kader van het Kwaliteit & Studeerbaarheidsproject al belangrijke stappen gezet in de richting van een meer flexibel hoger onderwijs. Dat kan tegemoet komen aan de vragen van een gedifferentieerde studentenpopulatie en de arbeidsmarkt. Hieronder wordt ingegaan op de verdere ontwikkeling van instrumenten en randvoorwaarden voor grotere variëteit in het onderwijs.

5.4.1 Flexibilisering van de studiefinanciering

Een belangrijke randvoorwaarde voor grotere flexibiliteit in het onderwijs wordt gevormd door het stelsel van studiefinanciering. In de beleidsnota 'Flexibele studiefinanciering: Een stelsel dat past'⁵⁵ zijn voorstellen gedaan om het studiefinancieringsstelsel te vereenvoudigen en beter toe te rusten op de behoefte aan flexibel hoger onderwijs. Naast een generieke verlenging van de diplomatermijn tot tien jaar en verhoging van de leeftijdsgrens tot 30 jaar krijgen duale studenten dezelfde studiefinancieringsaanspraken als voltijd studenten. Verder kunnen studenten zich gemakkelijker in- en uitschrijven voor de studiefinanciering. Een wetsvoorstel voor wijziging van de Wet op de studiefinanciering zal op korte termijn worden ingediend bij de Tweede Kamer.

Bij de behandeling in de Tweede Kamer van de nota Flexibele studiefinanciering is een motie van de heer Stellingwerf aangenomen. Daarin wordt de regering gevraagd in het HOOP op basis van het thema 'deelkwalificaties' nader in te gaan op de mogelijkheden voor extra afrekenmomenten in de studiefinanciering naast het einddiploma. Thans komt slechts één diploma in aanmerking voor afrekening. Voor de kandidaatsfase binnen universitaire studies bestaat wettelijk de ruimte om deze fase in plaats van het einddiploma als afrekenmoment te hanteren. Er blijft dus sprake van één moment van afrekenen.

**tussentijdse
afreken-
momenten?**

⁵⁵ *Flexibele studiefinanciering: Een stelsel dat past*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag, 1999.

Extra afrekenmomenten zouden op zich zelf onzekerheid over het verloop van de studie bij de student bij tussentijdse in- en uitstroom kunnen wegnemen, maar hebben ook een aantal neveneffecten. In de eerste plaats kan het risico van vroegtijdige uitval worden vergroot. De studiefinanciering is er juist op gericht te stimuleren dat studenten hun diploma halen. Daar zouden tussentijdse afrekenmomenten afbreuk aan kunnen doen. In de tweede plaats zou hiervan een ongewenste sturing vanuit de studiefinanciering op de inrichting van het onderwijs kunnen uitgaan.

De ontwikkeling van keuzemomenten in de studie kan beter in het onderwijs gestalte krijgen (zie par 5.4.3). Aangezien de student door verlenging van de diplomatermijn tot 10 jaar reeds de nodige ruimte krijgt om de opleiding tussentijds te onderbreken, zonder dat dit afbreuk doet aan de mogelijkheid om het einddiploma te behalen, lijkt de introductie van nieuwe afrekenmomenten in de studiefinanciering nu niet noodzakelijk.

5.4.2 Duale leerwegen

Hogescholen en universiteiten spelen actief in op de nieuwe wettelijke mogelijkheden om opleidingen aan te bieden in een duale variant. Voor het studiejaar 1999/2000 zijn meer dan 350 duale hbo-opleidingen in het CROHO geregistreerd. Er zijn momenteel naar schatting 5000 duale studenten in het hbo. Uit een onderzoek van Regioplan⁵⁶ blijkt dat studenten in het hbo overwegend positief en enthousiast zijn over duale leerwegen. Door studenten worden de duale leerwegen beschouwd als een effectieve en gerichte manier van leren, die hun naar eigen zeggen een voorsprong geeft op de arbeidsmarkt ten opzichte van studenten die een voltijds traject volgen. Duale leerwegen sluiten aan bij de behoefte van een groep studenten om niet alleen in de schoolbanken te zitten, maar ook al in de praktijk werkzaam te zijn.

Het afgelopen jaar zijn onder toezicht van de Projectgroep Dualisering van de HBO-raad, waarin behalve de verschillende duale opleidingsvarianten ook de werkgeversorganisaties participeren, grote vorderingen gemaakt met betrekking tot de kwaliteitsborging van duale opleidingen in het hbo. Dit heeft onder andere geleid tot de breed verspreide handleiding 'Duaal Hoger Beroepsonderwijs, bouwstenen voor kwaliteit'⁵⁷.

In het wo hebben duale opleidingen een experimentele status. Met ingang van het studiejaar 1999–2000 zijn 28 opleidingen in het wo bij deze experimenten betrokken. Daarnaast zijn er circa 40 duale universitaire lerarenopleidingen. De experimenten worden begeleid door een klankbordgroep waarin ook werkgevers en werknemers participeren. Centraal aandachtspunt in de experimenten is het

56 Beerends, H.M. e.a.(Regioplan), *Duale leerwegen: evaluatieonderzoek HBO en een inventarisatie van de behoeften en wensen van (potentiële) 'duale werkgevers' in het gehele hoger onderwijs*, Amsterdam, 1999.

57 *Duaal Hoger Beroepsonderwijs, bouwstenen voor kwaliteit*, Publicatie van de HBO-raad, Hobeon en CINOP, Den Haag, 1998.

academisch karakter van duale universitaire opleidingen. Duale trajecten komen met name voor in de eindfase van de studie, veelal na het derde jaar. Uiterlijk in 2001 zal evaluatie van de experimenten plaatsvinden. Er wordt gestreefd naar een voortgangsrapportage ultimo 2000.

Met ingang van het studiejaar 1999–2000 zijn de voorwaarden in de Wet op de studiefinanciering voor duale studenten verruimd. Duale studenten hebben daarmee dezelfde rechten als voltijds studenten. De verwachting is dat dit de aantrekkelijkheid van duale leerwegen voor studenten aanmerkelijk zal vergroten. Specifiek voor het wo is een knelpunt naar voren gekomen met betrekking tot de studielast van duale trajecten. Een aantal instellingen wil hun duale opleiding – gemeten in studiepunten – langer laten duren dan de voltijdse variant van dezelfde opleiding. De wetgeving biedt hiervoor nu geen ruimte. In het kader van de deregulering zullen de mogelijkheden worden bezien om deze belemmering weg te nemen en de vrijheid van instellingen op dit punt te vergroten. Deze aanpassing heeft geen consequenties voor de studiefinanciering en de bekostiging.

5.4.3 Keuzemomenten tijdens de opleiding

Voor studenten die een overstap willen maken naar een ander opleidingstraject (bijvoorbeeld van voltijd naar duaal of van hbo naar wo), naar een buitenlandse instelling of hun studie voor enige tijd willen onderbreken, kan het wenselijk zijn dat opleidingen een keuzemoment bevatten. Een dergelijk ‘tussenmoment’ kan ook dienen als instroommoment op een hoger niveau voor werkenden of buitenlandse studenten.

Voor de universiteiten is met de introductie van een kandidaatsfase van drie jaar reeds de basis gelegd voor een dergelijk keuzemoment. Dit tussenmoment in de studie beoogt bij te dragen aan grotere differentiatie van trajecten in de eindfase van de studie. Na het kandidaats kan de student kiezen voor verschillende afstudeer-richtingen, bijvoorbeeld een duaal traject of een afstudeervariant die sterker is gericht op de voorbereiding op de postdoctorale onderzoekersopleiding in een onderzoeksschool. Hierdoor kan meer synergie worden bewerkstelligd tussen de onderzoekersopleiding en de initiële opleiding. Uit onderzoek van Blume e.a.⁵⁸ komt naar voren dat de betekenis van onderzoekscholen voor de initiële opleiding nu relatief beperkt is. Hoofdzakelijk via personele unies leveren de onderzoekscholen een bijdrage aan de initiële opleiding. In sommige vakgebieden spelen ze daarnaast een rol door het verschaffen van stageplaatsen en onderzoeksopdrachten voor studenten. In enkele gevallen is de verwevenheid tussen de onderzoeksschool en de initiële opleiding meer structureel, doordat in de initiële opleiding afstudeervarianten voor onderzoekers worden aangeboden. Tevens kan het kandidaats als een schakel functioneren voor internationale mobiliteit. De betekenis hiervan neemt toe nu in steeds meer Europese landen

**verschillende
afstudeerrichtingen na het kandidaats**

**kandidaats als
schakel voor
internationale
mobiliteit**

---

58 Blume, S.S. e.a., *Balans en Flexibiliteit: De functie van Onderzoekscholen in het universitaire bestel: opleiding, onderzoek en organisatie*, Amsterdam/Maarssen, 1999.

wordt overgaan op een bachelor-masterstructuur voor het hoger onderwijs. Ook kan het kandidaats functioneren als instroommoment voor hbo'ers of werkenden die streven naar een hoger kwalificatieniveau.

De introductie van deze kandidaatsfase door universitaire opleidingen zal geminorord worden. Tot nu toe blijft het benutten van de kandidaatsfase beperkt tot bèta- en technische opleidingen.

keuzemomenten in het hbo

Ook de hogescholen krijgen een dergelijk keuzemoment. De student kan dan een nadere beslissing nemen over de verdere studieloopbaan en een deelcertificaat ontvangen. In het hbo kan de student na het keuzemoment kiezen voor bijvoorbeeld het vervolgen van de studie in een duaal traject of het overstappen naar een andere instelling. Het is aan de hogescholen om vorm te geven aan deze keuzemomenten. De hogescholen bepalen zelf op welk moment in de opleiding het zinvol is een dergelijk keuzemoment te realiseren. Het huidige bekostigingsmodel van het hbo kan een belemmering vormen bij het introduceren van keuzemomenten in de opleidingen. Voorstellen om de bekostiging aan te passen in de richting van een flexibiliteit faciliterend systeem staan in hoofdstuk 9.

Een tussenmoment in het hbo heeft geen consequenties voor de studiefinanciering. Het tussenmoment is in beginsel geen uitstroommoment naar de arbeidsmarkt. Het beoogt flexibilisering van het onderwijs, geen uitstroom op een lager niveau dan het eindniveau van de hbo-opleiding. Daar is op de arbeidsmarkt ook geen belangstelling voor. In die zin wijkt het tussenmoment af van het in het Regeerakkoord voorgestelde deeldiploma.

5.4.4 Rekening houden met opgedane ervaring

Naarmate meer studenten aan hogescholen en universiteiten reeds beschikken over werkervaring en een hogere of middelbare opleiding neemt het belang toe hiermee bij de toetreding tot het onderwijs rekening te houden. Om goed in te kunnen spelen op de individuele vraag van deze studenten is het nodig dat instellingen beter zicht krijgen op de beginsituatie van de student door middel van assessment-instrumenten. Dit vergroot ook de keuzemogelijkheden van studenten.

In dit verband heeft de SER gesuggereerd de mogelijkheden van meer samenwerking c.q. standaardisatie bij de erkenning van elders verworven competenties nader te bezien.

De doelstellingen van het opzetten van een EVC-systematiek zijn:

- EVC vergroot de mogelijkheden die een individu heeft op de arbeidsmarkt door het zichtbaar maken van individuele competenties. EVC kan die individuele competenties verbinden met nog te verwerven competenties. EVC voorziet daarmee de student van herkenbare kwalificaties en leidt zo tot bredere inzetbaarheid;
- met behulp van EVC kunnen individuele leertrajecten worden vormgegeven. Het onderwijsaanbod kan daarmee meer vraaggeoriënteerd en flexibeler worden. Nieuwe vormen van leren worden mogelijk. Deze kunnen aantrekkelijk zijn voor werkgevers en werknemers vanwege de mogelijkheid tot maatwerk (bijvoorbeeld leren op de werkplek, of thuis via internet).

erkenning van elders verworven competenties (EVC)

De mogelijkheden van en voorwaarden voor erkenning van verworven competenties zijn onderwerp van overleg in het kader van de employability-agenda.

Centrale regelgeving op dit punt is niet nodig. In de eerste plaats zijn reeds instrumenten tot ontwikkeling gekomen die het rekening houden met elders verworven competenties bevorderen. Zo bestaat in het hoger onderwijs al sedert lange tijd de mogelijkheid met een colloquium doctum in te stromen. Daarnaast biedt de huidige wetgeving instellingen nadrukkelijk de ruimte (artikel 7.13) om vrijstelling te verlenen voor buiten het onderwijs opgedane kennis of vaardigheden. Voor de lerarenopleidingen worden speciale assessments ontwikkeld uitgaande van de startbekwaamheids-eisen om zij-instroom te bevorderen.

Centrale regelgeving verhoudt zich in de tweede plaats niet met de eigen verantwoordelijkheid van instellingen voor profilering, die ook tot uitdrukking kan komen in de wijze waarop instellingen omgaan met elders verworven kwalificaties.

Het is aan de instellingen, al dan niet in samenwerking, om instrumenten te ontwikkelen waarmee de beoordeling van elders verworven competenties vorm kan krijgen. Daarbij kan het voorstel van het Centrum voor Innovatie van Opleidingen (CINOP)⁵⁹ voor beoordeling van beroepscompetenties ongeacht de gevolgde leerweg een geschikte handreiking zijn voor met name het hbo. Ook kan worden geleerd van opgedane ervaringen in het postinitieel onderwijs. Daar is het rekening houden met opgedane ervaring buiten het onderwijs meer gemeengoed. Hiervoor zal een inventariserend beleidsgericht onderzoek worden uitgezet. De resultaten kunnen door de instellingen worden benut bij het ontwikkelen van het eigen instrumentarium.

5.5 Een stevige relatie tussen student en instelling

Met de voorstellen voor flexibilisering van de studiefinanciering en grotere variëteit in leerwegen zal de keuzevrijheid van studenten aanzienlijk toenemen. Dit kan een lossere relatie tussen student en instelling tot gevolg hebben. Het is van belang dat de student en de opleiding weten wat ze van elkaar kunnen verwachten en dat zij elkaar ook op hun verantwoordelijkheden kunnen aanspreken. In aanvulling op de huidige collectieve regelingen voor de rechtspositie van de student neemt het belang van meer op het individu toegespitste instrumenten toe. Daarbij kan in de eerste plaats gedacht worden aan een steviger binding van de student aan het onderwijs door middel van onderwijskundige instrumenten zoals het bindend studieadvies. Tevens kan gedacht worden aan afspraken tussen de opleiding en de individuele student. Het College Toekomst Studiefinanciering⁶⁰ en het Interstedelijk Studenten Overleg⁶¹ hebben gepleit voor invoering van onderwijsafspraken in het hoger onderwijs.

meer keuze vrijheid voor studenten

59 Klarus, R en M. Nieskens (CINOP), *Erkenning verworven Competenties: Stand van zaken en perspectief*, 's-Hertogenbosch, 1997.

60 *De kost gaat voor de kennis uit: Studiefinanciering in de kennismaatschappij*, Advies van het College Toekomst Studiefinanciering, Den Haag, 1997.

61 Pietermaat, E.C., Schoot M.J.H. van de (red.) *Onderwijs à la carte: ISO-visie op flexibel hoger onderwijs en studiefinanciering*, Utrecht, 1997.

verbeteren studentenstatuut

Hieronder wordt ingegaan op de volgende mogelijkheden om de relatie tussen student en instelling te versterken:

- collectieve arrangementen. Hierbij gaat het vooral om een betere werking van het studentenstatuut;
- goede inspraakvoorzieningen op opleidingsniveau;
- versterking van de binding van de student aan het onderwijsprogramma;
- individuele afspraken tussen studenten en instellingen. Hierover zijn door de studentenorganisaties voorstellen gedaan.

5.5.1 Collectieve arrangementen: studentenstatuut en oer

De rechtspositie van studenten is geregeld in het studentenstatuut en het onderwijs- en examenreglement (oer). Het studentenstatuut specificeert de relatie tussen student en instelling, zodat instellingen en studenten elkaar wederzijds kunnen aanspreken. Het geeft ook voorlichting over de wettelijke rechten en plichten van studenten. Daarnaast kunnen aanvullende rechten en verplichtingen van studenten en instellingen ten opzichte van elkaar in het statuut worden opgenomen. In het oer moet voor elke opleiding of groep van opleidingen tenminste de organisatie van het onderwijs geregeld zijn (inhoud van het onderwijs, te verwerven kwalificaties, wijze van tentamineren, wijze van bewaking van studievoortgang en individuele studiebegeleiding). Het oer maakt onderdeel uit van het opleidingsdeel van het studentenstatuut.

De Onderwijsraad komt in zijn advies over de positie van de deelnemer tot de volgende conclusies over de werking van het studentenstatuut⁶²:

- in het algemeen wordt voldaan aan de wettelijke voorschriften voor de statuten;
- de leesbaarheid van het studentenstatuut laat bij veel instellingen te wensen over;
- de rechten van studenten worden in het algemeen goed beschreven;
- de bekendheid van het statuut onder studenten is gering. Het statuut wordt vooral gebruikt als vangnet.

Vastgesteld kan worden dat de werking van het studentenstatuut nieuwe stijl in de praktijk gering is vanwege onbekendheid met het statuut. De Onderwijsraad adviseert daarom de leesbaarheid van het statuut en de voorlichting aan de studenten over de inhoud van het statuut te verbeteren. Dit advies wordt onderschreven. De VSNU en de HBO-raad worden uitgenodigd, gehoord de studentenorganisaties, uitwerking te geven aan de aanbevelingen van de Onderwijsraad.

5.5.2 Inspraak op opleidingsniveau: de opleidingscommissies

Een goede manier voor studenten om mee te praten over het onderwijs zijn de opleidingscommissies. In het wo zijn deze commissies al geruime tijd ingeburgerd. In het hbo zijn ze sinds 1996 verplicht. Een inspectieonderzoek wees in 1998 uit dat bij 35 van de 890 hbo-opleidingen nog geen opleidingscommissie aanwezig was. Nadat de betreffende instellingen daarop gewezen zijn, zijn ook bij deze opleidingen opleidingscommissies ingesteld.

⁶² *Positie van de deelnemer*, Advies van de Onderwijsraad, Den Haag, 1998.

In het voorjaar van 1999 heeft het SCO-Kohnstamm Instituut het functioneren van opleidingscommissies in wo en hbo onderzocht⁶³. De opleidingscommissies bestaan gemiddeld uit acht personen, waarbij minstens de helft bestaat uit studenten. De docenten zijn veelal hoogleraar of opleidingsdirecteur. Voorzieningen voor opleidingscommissies, bijvoorbeeld scholing en compensatie (in geld of in studiepunten) voor studenten, variëren sterk. De leden van de commissies zijn over het algemeen tevreden over het functioneren van de eigen opleidingscommissie. Dit geldt sterker voor het wo dan voor het hbo. Ook de rol en participatie van studenten en de invloed van de opleidingscommissie op het onderwijs worden in het wo aanzienlijk positiever beoordeeld dan in het hbo. Nagenoeg alle opleidingscommissies adviseren over het oer en herziening van het curriculum. Minder vaak wordt geadviseerd over zaken als studievoorlichting en boekenlijsten. Als belangrijkste knelpunt wordt het vinden van voldoende kandidaten voor het lidmaatschap van een opleidingscommissie beschouwd, vooral in het hbo. Andere veelgenoemde knelpunten zijn de scholingsfaciliteiten, de taakafbakening met andere medezeggenschapsorganen en kennis en inzicht van de leden van een opleidingscommissie.

Dit beeld werd bevestigd tijdens de werkconferentie ‘Sturing door en voor studenten’, georganiseerd door HBO-raad, VSNU, Landelijke Studenten Vakbond en ISO, die eind juni plaatsvond. Geconcludeerd kan worden dat op veel instellingen met enthousiasme wordt gewerkt in de opleidingscommissies. De rol van de opleidingscommissie kan echter nog groeien. Ook werd bevestigd dat de opleidingscommissies over het algemeen beter functioneren in het wo dan in het hbo, vooral omdat de opleidingscommissies aan de hogescholen nog niet zo lang bestaan.

De huidige regelgeving biedt voldoende ruimte om het functioneren van de opleidingscommissies verder te verbeteren. Wel verdient de plaats van de opleidingscommissies ten opzichte van andere medezeggenschapsorganen aandacht. Uit zowel het onderzoek als de genoemde werkconferentie blijkt dat met name in het hbo de introductie van de opleidingscommissies het goed functioneren van andersoortige organen (zoals studentenoverleggen) heeft belemmerd. De komende tijd zal vooral uitwisseling van praktische verbeterpunten van belang zijn. Daarbij is het ‘Opleidingscommissie Handboek’ bruikbaar, dat in juni 1999 is gepubliceerd door ISO en LSVb⁶⁴.

huidige regelgeving van opleidingscommissies voldoende

5.5.3 Binding van de student aan het onderwijsprogramma

Grotere flexibiliteit in de studiefinanciering maakt dat de studiefinanciering minder sturend is voor het onderwijs. Dit doet een groter beroep op de eigen verantwoordelijkheid van studenten en instellingen voor de inrichting van het onderwijs. Met name de propedeuse vergt daarbij aandacht. Uit het inspectierapport

---

63 Haanstra, F.M., M.E. Voorthuis e.a., *Het kwalitatief functioneren van Opleidingscommissies in het Hbo en (SCO-Kohnstamm Instituut)*
Wo: Een overzicht van stand van zaken

64 *Handboek voor Opleidingscommissies*, Publicatie van het Interstedelijk Studenten Overleg en de Landelijke Studenten Vakbond, Utrecht, 1999.

bindend studieadvies

'Kwaliteitszorg wetenschappelijk onderwijs 1998' komt naar voren dat de oriënterende functie van de propedeuse vaak te wensen over laat. Daarnaast is bekend dat studievertraging die in de propedeuse is opgelopen in het verdere vervolg moeilijk nog in te halen valt.⁶⁵ De binding van de student aan het onderwijsprogramma is dan ook met name in de propedeuse van groot belang. VNO-NCW heeft tegen die achtergrond aangegeven te hechten aan de huidige prestatie-eis in de propedeuse zonder 'herkansingsmogelijkheid' binnen tien jaar. Vanuit onderwijskundige overwegingen is dit goed te verdedigen. Echter, dit instrumenteren vanuit de studiefinanciering kan een belemmering vormen voor grotere flexibiliteit.

Toepassing van onderwijskundige instrumenten zoals activerende werkvormen of het bindend studieadvies lijkt meer geëigend om de student sterker te binden aan het onderwijsprogramma. In het hbo is het bindend studieadvies reeds ingeburgerd. Aan de universiteiten valt eveneens een ruimere toepassing van dit onderwijskundige instrument waar te nemen. Aan de Universiteit Leiden wordt het instrument sinds twee jaar binnen de gehele instelling toegepast. Ook aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, Technische Universiteit Delft en Universiteit Maastricht zal binnenkort het bindend studieadvies bij bepaalde opleidingen worden ingevoerd.

individuele afspraken studentinstelling**5.5.4 Onderwijsafspraken**

In aanvulling op collectieve regelingen en onderwijskundige instrumenten kan het wenselijk zijn voor individuele studenten of specifieke doelgroepen die een niet-regulier onderwijstraject volgen individuele afspraken vast te leggen. Afspraken over studieplanning en -tempo kunnen er toe bijdragen dat studenten niet onnodig lang over hun studie doen. In het hoger onderwijs wordt hiermee reeds ervaring opgedaan. Zo worden met duale studenten leer-arbeidsovereenkomsten afgesloten, waarin afspraken tussen en rechten en plichten van de student, de opleiding en de werkgever zijn vastgelegd. Daarmee wordt aangesloten bij variëteit in leerwegen en flexibilisering van de studiefinanciering.

In het kader van de voorbereiding van dit ontwerp-HOOP hebben de studentenorganisaties voorstellen gedaan voor de nadere uitwerking van afspraken tussen student en instelling. Daarbij pleit het ISO voor individualisering van de rechtspositie van studenten.⁶⁶ De LSVb plaatst afspraken tussen student en instelling – die zij ziet als aanvulling op collectieve arrangementen – in het perspectief van een leven lang leren.⁶⁷

De huidige wetgeving bevat geen belemmeringen voor het sluiten van onderwijsafspraken tussen studenten en instellingen. Voorschrijven van onderwijsafspraken door de overheid ligt niet in de rede. Het maken van dergelijke afspraken is een zaak tussen student en instelling, waarbij beide belang hebben.

65 *Studeerbaarheid in het hoger onderwijs 1997*, Publicatie van de Inspectie van het Onderwijs, Utrecht, 1997.

66 *Concept-notitie Onderwijsafspraken*, Notitie van het ISO (ongepubliceerd), Utrecht, 1999.

67 Veldt, M. (red.), *Onderwijs in de aanbieding: het alternatief HOOP van de LSVb*, Utrecht, 1999.

Voor de student kunnen afspraken bijdragen aan een meer op de eigen wensen afgestemd leertraject. Hierbij kan gedacht worden aan (duale) studenten die leren en werken willen combineren, of actief zijn in bestuurswerk en maatschappelijke organisaties. Maar ook aan studenten die hun studie combineren met topsport, waarbij afspraken nodig zijn voor een flexibele roostering van tentamens, of studenten die een deel van de studie in het buitenland willen volgen waarbij goede afspraken over studiepunten van groot belang zijn. Tevens kunnen afspraken gemaakt worden over de geldigheid van tentamens voor studenten die de studie gedurende langere tijd willen onderbreken. Met de snelle ontwikkeling van kennis zal ook de inhoud van curricula sneller kunnen veranderen, hetgeen het nodig maakt daar goede afspraken over te maken.

Voor de instelling kunnen onderwijsafspraken van belang zijn voor de planning van het onderwijs en de benodigde capaciteit. Bovendien kunnen instellingen zich ten opzichte van elkaar profileren door de mogelijkheid te bieden afspraken te maken voor specifieke groepen studenten.

Studenten kunnen bij hun keuze voor een instelling betrekken of die instelling werkt met onderwijsafspraken. Een aantal opleidingen werkt nu al met individuele studentendossiers, die niet alleen de voortgang van de student registreren, maar ook afspraken bevatten over zaken als studieplanning en begeleiding. Bij de vormgeving van onderwijsafspraken kan hierbij worden aangesloten. Er zijn verschillende modaliteiten denkbaar, zowel wat betreft inhoud als wat betreft juridische vormgeving. Naar de inhoud kan de onderwijsovereenkomst zich vooral richten op afspraken over vorm en voorwaarden voor inschrijving, studieplanning en vrijstellingen, inclusief afspraken over EVC voor studenten met werkervaring. De afspraak kan ook betrekking hebben op het onderwijsprogramma, studiebegeleiding en faciliteiten waar de student gebruik van kan maken.

Om inzicht te krijgen op de voor- en nadelen van de verschillende modaliteiten worden de instellingen uitgenodigd hier in de praktijk ervaring mee op te doen. Beleidsgericht onderzoek zal worden uitgevoerd, waarbij opgedane ervaringen worden gebundeld op basis waarvan handreikingen worden opgesteld voor onderwijsafspraken. Praktijkvoorbeelden van onderwijsafspraken zijn, naast ervaringen in het hoger onderwijs zelf, te vinden in de bve-sector. Daar staan sinds de invoering van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs onderwijsovereenkomsten, waarin de rechten en plichten van de deelnemer en de instelling zijn vastgelegd. Ook in het buitenland komen individuele afspraken tussen student en instelling op beperkte schaal voor.

**praktijkervaring
met onderwijsaf-
spraken opdoen**

De positie van student en instelling bij het maken van afspraken is uiteraard niet dezelfde. Het is dan ook wenselijk dat de landelijke studentenorganisaties ISO en LSVb individuele studenten actief kunnen ondersteunen middels informatie en voorlichting. ISO en LSVb worden dan ook nadrukkelijk uitgenodigd in het kader van de jaarlijkse subsidiëring voorstellen te doen voor ondersteunende activiteiten gericht op onderwijsafspraken.

6

Kwaliteit van het onderwijs

6.1 Inleiding

Hoger onderwijs van hoge kwaliteit is van essentieel belang voor de ontwikkeling van onze kennisintensieve samenleving. Dit betekent optimale kansen voor de ontplooiing van het aanwezige talent. Kwaliteit dient daarbij in de eerste plaats te worden afgemeten aan internationale normen. De internationale omgeving vormt het kader voor de beoordeling van de kwaliteit van het Nederlandse hoger onderwijs. Met de voorstellen voor flexibilisering van de studiefinanciering en grotere variëteit in leerwegen wordt het steeds belangrijker dat de student weet wat de instelling haar of hem kan bieden.

**ontplooiing van
talent vraagt hoge
kwaliteit**

De minister is verantwoordelijk voor de kwaliteit van het hoger onderwijs. Door grotere zelfregie van de instellingen en toenemende profilering krijgt deze verantwoordelijkheid meer accent. De overheid moet borg staan voor de basiskwaliteit van elke instelling en elke opleiding. Dit hoofdstuk bevat een aantal voorstellen daarvoor. Deze voorstellen liggen mede in het verlengde van de nota 'Variëteit en Waarborg'⁶⁸.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de ontwikkeling van de kwaliteitszorg in het hoger onderwijs. Daarbij wordt met name aandacht besteed aan de toenemende internationale oriëntatie van het hoger onderwijs. Ook andere kwalitatieve beoordelingen als aanvulling op het huidige kwaliteitszorgstelsel krijgen aandacht. Voor de lange termijn tekent zich een stelsel van kwaliteitszorg af waar accreditatie onderdeel van uitmaakt. Tevens wordt ingegaan op het personeel als voorwaarde voor kwaliteit, de kwaliteitszorg van het aangewezen onderwijs en de wenselijkheid van gezaghebbende informatie over het onderwijs bij de studiekeuze.

---

68 *Variëteit en Waarborg: voorstellen voor de ontwikkeling van het toezicht op onderwijs*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag, 1999.

**kwaliteitszorg:
voorsprong
behouden**

6.2 Ontwikkeling van het stelsel van kwaliteitszorg

In Nederland is sinds het einde van de jaren tachtig een systeem van kwaliteitszorg door middel van visitaties tot stand gekomen. Nationaal en internationaal is daarmee een belangrijke impuls gegeven aan het verbeteren van kwaliteit en de ontwikkeling van kwaliteitszorg. Een sterk punt van het stelsel is dat de externe kwaliteitszorg in samenwerking met andere instellingen gestalte krijgt. Daardoor is onderlinge vergelijking van de kwaliteit mogelijk en worden impulsen gegeven aan de interne kwaliteitszorg. Een andere belangrijke verworvenheid is dat de kwaliteitszorg een integraal beeld van de kwaliteit geeft en zich niet beperkt tot een toetsing aan minimumnormen. Verder strekt de kwaliteitszorg zich uit tot de kwaliteit van het proces, zoals de studeerbaarheid van onderwijsprogramma's en de bekwaamheid van het docentenkorps.

De inspectie ziet toe op de kwaliteit van de visitaties door middel van het verrichten van een meta-evaluatie. Deze meta-evaluatie is het aangrijpingspunt voor eventueel ingrijpen door de minister bij gebleken onvoldoende kwaliteit. In 1998 zijn nieuwe afspraken gemaakt over deze bestuurlijke hantering van de uitkomsten van visitaties door de minister. Zij betekenen een belangrijke stap in het effectiever maken van de procedure. Opleidingen waarvan de kwaliteit van het onderwijs reeds gedurende een reeks van jaren onvoldoende is geweest, kunnen voortaan al zeven maanden na publicatie van het visitatierapport een openbare waarschuwing krijgen. Een procedure leidend tot ontneming van rechten kan daardoor binnen een jaar afgewikkeld worden. In het oude regime werd eerst een zogenoemde zorgelijkheidsverklaring afgegeven en werd een waarschuwing pas na twee jaar gegeven.⁶⁹

Nederland behoorde tot de eerste landen in Europa met een nationaal systeem van kwaliteitszorg. De laatste jaren hebben de meeste Europese landen hoge prioriteit gegeven aan de ontwikkeling van kwaliteitszorg. In bijna alle lidstaten van de EU zijn nu kwaliteitszorgsystemen opgezet, hetzij op nationaal niveau, hetzij bij de instellingen zelf. Ook in de meerderheid van de landen van Midden- en Oost-Europa zijn accreditatie en evaluatieprocedures opgezet. Deze nieuwe systemen hebben rekening kunnen houden met nieuwe ontwikkelingen in het hoger onderwijs. Nederland moet ervoor waken dat de aanvankelijke voorsprong behouden blijft. Een overzicht van kwaliteitszorgsystemen in Europa⁷⁰, dat is opgesteld in opdracht van de EU laat zien dat er een grote variëteit is aan kwaliteitszorgactiviteiten, variërend van programma-evaluatie en instituutsevaluatie tot accreditatie. Er is een tendens naar grotere variëteit in vormen van kwaliteitszorg. In Finland bijvoorbeeld worden over het type evaluatie afspraken gemaakt met de instellingen. In Zweden wordt een evaluatie cyclisch uitgevoerd, terwijl parallel daaraan andere vormen van kwaliteitszorg plaatsvinden.

69 Zie: brieven van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen aan de VSNU en de HBO-raad d.d. 3 december 1998.

70 *Evaluation of European Higher Education: A Status Report*, Centre for Quality Assurance and Evaluation of Higher Education (Denemarken) i.s.m. Comité National d'Evaluation (Frankrijk), z.pl., 1998.

De kwaliteitszorg in Nederland kan verder worden verbeterd. Dit kwam onder meer naar voren tijdens de conferentie 'Publieke Verantwoording van het Hoger Onderwijs' op 25 mei 1999. In de eerste plaats is er aanleiding om de keuzes bij de ontwikkeling van het stelsel, mede op basis van de opgedane ervaring, opnieuw te beoordelen. Zo is erop gewezen dat het huidige stelsel van kwaliteitszorg verschillende functies (verbetering, verantwoording en informatie) combineert, waarbij met name de verantwoordingsfunctie niet volledig tot zijn recht komt. Daarnaast stellen nieuwe ontwikkelingen in het hoger onderwijs ook nieuwe eisen aan het stelsel van kwaliteitszorg. Bij sterkere profilering van instellingen ten opzichte van elkaar zal moeten worden bezien of de beoordeling scherper en onderscheidender kan zijn. Ook vormt de beoordeling van inter- en multidisciplinaire opleidingen een aandachtspunt in het stelsel van kwaliteitszorg.

nieuwe ontwikkelingen stellen nieuwe eisen

Een belangrijke vraag bij de verdere ontwikkeling van de kwaliteitszorg is of een stelsel dat in handen van de instellingen zelf ligt op termijn een voldoende draagvlak biedt voor het afleggen van publieke verantwoording. Dit laat onverlet dat de kracht van het huidige stelsel voor een belangrijk deel juist is dat het gedragen wordt door de instellingen zelf. Bovendien kent het huidige kwaliteitszorgstelsel reeds voorwaarden voor het realiseren van een breed draagvlak, zoals:

stelsel onafhankelijker positioneren?

- heldere beoordelingsprocedures;
- brede samenstelling van visitatiecommissies (peers, studenten, werkgevers, leden van buiten het vakgebied of academisch milieu);
- kritische meta-evaluatie door de inspectie;
- openbaarheid en toegankelijkheid van de visitatierapporten en inspectierapporten.

Een onafhankelijker positionering van het stelsel van kwaliteitszorg zou in de toekomst het draagvlak kunnen versterken.

Daarnaast zijn verdere stappen nodig. Ontwikkelingen die gevolgen moeten hebben in het stelsel van kwaliteitszorg liggen onder andere op het vlak van:

- een leven-lang-leren, vraaggestuurd onderwijs en invoering van EVC;
- de toenemende internationale oriëntatie van het Nederlandse hoger onderwijs;
- een toenemende profilering van instellingen en opleidingen;
- de ontwikkeling van opleidingen voor nascholing of 'upgrading van kwalificaties'.

Het kwaliteitszorgstelsel moet daarbij recht doen aan verschillen tussen en binnen opleidingen en zicht geven op die verschillen. Daarnaast is van belang dat naast het bestaande visitatiestelsel in toenemende mate ook andere kwaliteitszorginstrumenten benut worden.

Bij de verdere ontwikkeling van het kwaliteitszorgstelsel staan twee zaken centraal:

- de versterking van de internationale referentie (paragraaf 6.3);
- de ontwikkeling van accreditatie als onderdeel van het stelsel van kwaliteitszorg (paragraaf 6.5).

**internationale
accreditatie
bevorderen**

6.3 Internationale referentie als uitgangspunt

De toenemende internationale oriëntatie kan in de kwaliteitszorg op verschillende elkaar aanvullende wijzen vorm krijgen, bijvoorbeeld in de vorm van gezamenlijke visitaties met instellingen in het buitenland en het inschakelen van internationale accreditatieorganisaties. Dit sluit aan bij de ruimte voor profilering tussen de instellingen. Op deze wijze kan meer rekening worden gehouden met verschillen tussen de instellingen en opleidingen.

Daarnaast zullen de mogelijkheden worden verkend om in internationaal verband afspraken te maken over vormen van gezamenlijke accreditatie. Bijvoorbeeld door wederzijdse accreditatie van de nationale kwaliteitszorgstelsels c.q. accreditatiesystemen. Daarvoor moeten landen overeenstemming bereiken over relevante beoordelingscriteria. Het lijkt erop dat de systemen nu al in zekere mate dezelfde criteria omvatten. Daarnaast kan internationale accreditatie op opleidingsniveau een interessante aanvulling zijn op het huidige stelsel. Op de kortere termijn kan gedacht worden aan gezamenlijke accreditatie van opleidingen in Nederland, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Vlaanderen. In Duitsland hebben de gezamenlijke Länder een accreditatieraad opgericht die de nieuwe bachelor- en masterprogramma's accrediteert. Hier liggen wellicht mogelijkheden voor samenwerking. Met het Verenigd Koninkrijk zijn reeds afspraken gemaakt om de mogelijkheden tot vergelijking van kwalificaties in het hoger onderwijs in oriënterende zin te verkennen. Deze verkenning zal in de herfst van 1999 plaatsvinden. Daarna zullen concrete plannen voor vergelijking van kwalificaties worden geformuleerd. Doel van een dergelijke vergelijking zou moeten zijn om, bovenop het nationale kwaliteitszorgstelsel, te bepalen of de graden tegemoet komen aan internationaal gangbare minimumvereisten. Het uitwerken hiervan zal in eerste instantie moeten gebeuren door de organisaties die belast zijn met kwaliteitszorg (VSNU, HBO-raad en Inspectie). De VSNU en de HBO-raad krijgen het verzoek met voorstellen te komen voor verdere internationalisering van de kwaliteitszorg.

**studielast beter
bewaken**

Een krachtige internationale oriëntatie biedt de beste waarborg voor de kwaliteit en het niveau van Nederlandse opleidingen. De inspectie heeft onder andere in het onderwijsverslag 1998⁷¹ gewezen op situaties in het hbo waarin er sprake is van een studielast die niet voldoet aan de wettelijke norm van 1680 uur per jaar. In het licht van het belang van het handhaven van een – ook in internationaal opzicht – kwalitatief hoogwaardig eindniveau van het hbo behoeft de studielast expliciet aandacht binnen de interne kwaliteitszorg van hogescholen en de periodieke beoordelingen door visitatiecommissies. De HBO-raad wordt uitgenodigd dit ter hand te nemen. Daarbij zal de studielast in samenhang met de waardering vanuit het afnemend werkveld voor afgestudeerden van de opleiding en met internationale normstelling voor de kwaliteit van het onderwijs, moeten worden

⁷¹ *Onderwijsverslag over het jaar 1998*, Publicatie van de inspectie van het onderwijs, Utrecht, 1999.

beschouwd. Ook in het wo signaleert de inspectie in het rapport 'Kwaliteitszorg wetenschappelijk onderwijs 1998' dat bij sommige opleidingen het zicht op de feitelijke studielast slecht is. In het wo zijn er wat betreft toetsing van de feitelijke studielast reeds aanpassingen aangebracht. In het protocol van de VSNU voor de nieuwe ronde visitaties met ingang van 2000. De inspectie acht dit nieuwe protocol adequaat.

6.4 Postinitiële mastersopleidingen

De afgelopen jaren zijn in Nederland in hoog tempo verschillende typen mastersopleidingen tot ontwikkeling gekomen. Deze hebben in tegenstelling tot de universitaire doctoraalopleidingen geen erkende status. Voor de doctoraalopleidingen van de universiteiten is in de Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek aangegeven dat afgestudeerden de Master titel mogen gebruiken. De niet-erkende mastersopleidingen worden verzorgd door hogescholen, universiteiten, commerciële onderwijsinstellingen en instellingen voor internationaal onderwijs.

De komst van een groot aantal postinitiële mastersopleidingen die sterk verschillen in duur, programmaopbouw en oriëntatie leidt tot onduidelijkheid over de status, het niveau en de kwaliteit van deze opleidingen. Daarnaast zou de erkenning van de universitaire doctoraal opleidingen op mastersniveau onder druk kunnen komen te staan, wanneer deze ongebreidelde groei doorzet. Deze problematiek is gesignaleerd door de Nuffic, de HBO-raad, de VSNU en de Federation of Institutes for International Education in the Netherlands (FION)⁷². Deze organisaties hebben aandacht gevraagd voor een systeem van kwaliteitszorg en erkenning van de verschillende mastersopleidingen in Nederland.

**onduidelijke status
postinitiële mas-
tersopleidingen**

Ordering van de verschillende mastersopleidingen heeft de volgende doelen:

- het vergroten van de doorzichtigheid van het aanbod. Er moet duidelijkheid zijn over de status en het niveau van de mastersopleidingen. Er vindt thans wildgroei plaats en bij de kwaliteit van sommige opleidingen kunnen vraagtekens geplaatst worden;
- het verbeteren van de internationale herkenbaarheid van de Nederlandse opleidingen.

Instellingen en het afnemend veld zijn verantwoordelijk voor de niet-bekostigde opleidingen. De overheid heeft in de eerste plaats een faciliterende rol. De ordering kan aan de hand van een groeimodel worden opgepakt. Als eerste stap wordt voorgesteld te komen tot een vrijwillige landelijke registratie van postinitiële mastersopleidingen, op grond van vooraf vastgestelde criteria, waarbij het niveau en de kwaliteit van opleidingen meer inzichtelijk worden. De titulatuur is op zich zelf niet beschermd. Om er voor te zorgen dat instellingen zich aanmelden voor registratie dient er van de organisatie die registreert een zeker gezag uit te gaan.

**verantwoordelijk-
heid instellingen
en afnemend veld**

72 Brief van Nuffic, VSNU, HBO-raad en FION aan de minister van 25 juni 1998

via registratie naar accreditatie van mastersopleidingen

Beoogd wordt met deze benadering een stap te zetten op weg naar een systeem voor accreditatie van postnitiële mastersopleidingen. Het onderscheid tussen registratie en accreditatie is dat bij dit laatste ook een kwaliteitskeurmerk wordt gegeven.

Op termijn moet opname in het register van mastersopleidingen de verplichting met zich meebrengen dat de opleiding aan een accreditatieprocedure wordt onderworpen. Dit kan er dan toe leiden dat de opleiding als kwalitatief onvoldoende wordt beoordeeld en weer uit het register wordt geschrapt. Dit dient in de komende jaren verder uitgewerkt te worden.

De registratie zal, zoals gezegd, op vrijwillige basis geschieden. Om geregistreerd te kunnen worden zullen de opleidingen aan een aantal criteria moeten voldoen. De registratie zal in ieder geval inzicht dienen te verschaffen in:

- entreeniveau (vooropleiding op bachelorniveau) en vereiste werkervaring;
- aanwezigheid van een substantiële studieduur of studielast;
- de kwaliteitszorg: de instelling beschikt over een kwaliteitszorgsysteem met betrekking tot de postnitiële mastersopleidingen;
- voorzieningen: onder meer eisen aan personeel en aanwezigheid van voorzieningen zoals een bibliotheek.

HBO-raad en VSNU ondernemen reeds initiatieven op dit terrein. Zij worden gevraagd bij voorkeur gezamenlijk en met nauwe betrokkenheid van anderen -ook de commerciële aanbieders van postnitiële mastersopleidingen- een voorstel te doen hoe de registratie uitgevoerd kan worden en aan welke criteria de opleidingen moeten voldoen.

Naast dit voorstel voor de niet-bekostigde postnitiële mastersopleidingen wordt voor de voortgezette opleidingen in het kunstonderwijs in het hbo een ander traject voorgesteld. In de notitie 'Zicht op kwaliteit: Ontwikkeling van artistiek talent in het kunstonderwijs'⁷³ wordt voorgesteld om aan de voortgezette opleidingen en de opleidingen voortgezette bouwkunst wettelijk de titel Master mee te geven.

6.5 Naar een samenhangend stelsel van kwaliteitsborging

In de voorgaande paragrafen zijn verschillende vormen van kwaliteitszorg aan de orde geweest. Het is gewenst op termijn te streven naar een samenhangend systeem van kwaliteitsborging. Daarbij zijn in ieder geval de volgende elementen van belang.

- In paragraaf 3.4.4 van dit ontwerp-HOOP is uiteengezet dat een toets zal worden uitgevoerd alvorens registratie van nieuwe opleidingen in het Centraal register opleidingen hoger onderwijs plaats kan vinden.
- Een leven-lang-leren zal leiden tot een grote variëteit en differentiatie in het

⁷³ *Zicht op kwaliteit: Ontwikkeling van artistiek talent in het kunstonderwijs*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Zoetermeer, 1999.

samenhang in verschillende vormen van kwaliteitsborging

hoger onderwijs, deels in de vorm van korte en mogelijk zelfs eenmalige trajecten. Ook voor deze trajecten zal een kwaliteitswaarborg moeten bestaan. Het instrumentarium daarvoor zal door HBO-raad en VSNU nader ontwikkeld moeten worden. Daarbij zal ook worden bezien welke eisen het bedrijfsleven stelt aan de kwaliteitszorg voor deze opleidingstrajecten.

- In de vorige paragraaf is de wenselijkheid aangegeven van een register voor postnitiële mastersopleidingen. Om voor registratie in aanmerking te komen zullen opleidingen moeten voldoen aan een aantal kwalitatieve criteria. Deze benadering vormt de eerste stap op weg naar een systeem van accreditatie voor postnitiële mastersopleidingen.
- Een ontwikkeling die reeds gestart is betreft de proefaccreditatie die in de komende jaren wordt uitgevoerd door de HBO-raad. De proefaccreditatie zal als vervolg op de aangescherpte visitaties die nu in het hbo plaatsvinden bij twee hbo-opleidingen beginnen. Met deze accreditatie van opleidingen wordt niet alleen een aanscherping van het kwaliteitsoordeel beoogd, maar ook een objectivering van de uitspraken. Bij de evaluatie van de proefaccreditatie zal in elk geval bekeken moeten worden of in voldoende mate recht wordt gedaan aan de verschillende functies van externe kwaliteitszorg in het hoger onderwijs: het verbeteren van het primaire proces, het afleggen van verantwoording en het leveren van informatie aan afnemers, studenten en bedrijven. Een belangrijk aandachtspunt daarbij is dat de inspectie op een adequate wijze zijn taken en bevoegdheden moet kunnen uitvoeren. Op grond van de evaluatie zal kunnen worden vastgesteld of de ontwikkeling van het huidige stelsel van kwaliteitszorg naar een systeem dat gebaseerd is op accreditatie wenselijk is.

**proefaccreditatie
in het hbo**

De inrichting van deze toetsen en de relatie met het huidige stelsel van visitaties zal in de komende periode nader worden uitgewerkt. Het gaat deels om reeds bestaande mechanismen, deels om nieuwe vormen van kwaliteitsbeoordeling. Op termijn wordt daarbij gestreefd naar het opnemen van accreditatie in het stelsel van kwaliteitszorg. Het beeld dat daarbij voor ogen staat is dat externe kwaliteitsbeoordeling leidt tot het verlenen van een formeel kwaliteitslabel in de vorm van accreditatie van de opleiding. Voor de reguliere opleidingen betekent dit opname in het CROHO, recht op bekostiging, civiel effect en recht op studiefinanciering voor de studenten.

**accreditatie als
onderdeel van het
stelsel van
kwaliteitszorg**

De vraag is of bij een samenhangend systeem van kwaliteitsborging de verschillende beoordelingen onder auspiciën van een voor dat doel geëigende onafhankelijke organisatie kunnen worden uitgevoerd. Onafhankelijkheid ten opzichte van de betrokken instellingen kan het draagvlak voor het stelsel verder versterken. Een dergelijke gezaghebbende organisatie kan nationaal een functie vervullen in het bij elkaar brengen en op elkaar afstemmen van kwaliteitsbeoordelingen en in internationaal opzicht de erkenning van de kwaliteit van het Nederlandse hoger onderwijs waarborgen.

toezicht door inspectie

Over het toezicht in het onderwijs zijn voorstellen gedaan in de nota 'Variëteit en Waarborg'⁷⁴. De voorstellen komen er voor het hoger onderwijs op neer dat het toezicht door de inspectie zal voortbouwen op de kwaliteitszorg van de afzonderlijke instellingen en de visitatiecommissies. De inspectie beoordeelt of de kwaliteit op een verantwoorde wijze wordt vastgesteld, zowel vooraf door beoordelingen van de systemen voor kwaliteitszorg als achteraf door beoordeling van werkwijzen en producten van kwaliteitsbeoordeling (meta-evaluatie). De gegevens die betrekking hebben op kwaliteitszorg zijn voor de inspectie toegankelijk. Het oordeel van de inspectie is openbaar. Deze aanpak geldt zowel voor het bekostigd als voor het aangewezen onderwijs. Bij ernstige problemen over de kwaliteit van het hoger onderwijs kan de minister ingrijpen.

Meer dan voorheen zal expliciet duidelijk worden gemaakt op welke kenmerken van kwaliteit de inspectie zich zal richten, zowel bij de meta-evaluatie als bij de evaluaties van de bestuurlijke reactie van de instellingen op de uitkomsten van visitaties. Voor deze kenmerken ligt de basis in de bestuurlijke afspraken die zijn gemaakt met VSNU, HBO-raad en inspectie⁷⁵ over de meest wezenlijke criteria voor voldoende kwaliteit van het onderwijs. Wanneer aan deze minimumcriteria niet wordt voldaan, kan ook geen recht bestaan op bekostiging. Het referentiekader van de inspectie zal worden opgenomen in de toezichtswet.

Over de verdere vormgeving van een samenhangend stelsel van kwaliteitsborging zal in het najaar van 1999 nader overleg plaatsvinden met in ieder geval de VSNU, de HBO-raad en de inspectie. Daarbij zal ook de planning van het verdere traject aan de orde zijn.

goed personeel cruciaal**6.6 Personeel als voorwaarde voor kwaliteit**

Cruciaal voor de kwaliteit van onderwijs en onderzoek is goed personeel. Zorgelijk daarbij is dat de wervingspositie van universiteiten en hogescholen op de arbeidsmarkt onder druk staat. De instellingen hebben problemen met het aantrekken van kwalitatief hoogwaardig personeel. De SER heeft er in zijn advies ter voorbereiding van het HOOP op gewezen dat de wervingsproblemen van de instellingen nog versterkt zullen worden door de groeiende tekorten op de arbeidsmarkt en door de vergrijzing.⁷⁶ Het personeelsbestand van universiteiten en hogescholen heeft thans een onevenwichtige leeftijdsopbouw, met vooral oudere docenten (zie bijlage 1.VIII). De uitstroom van oudere docenten en onderzoekers zal daardoor in vrij korte tijd leiden tot een grote behoefte aan nieuw personeel.

Instellingen zullen hier een antwoord op moeten vinden. Zij zijn sinds kort - met de decentralisatie van de arbeidsvoorwaardenvorming - volledig verantwoordelijk voor de

74 *Variëteit en Waarborg: voorstellen voor de ontwikkeling van het toezicht op onderwijs*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag, 1999.

75 Zie: brieven van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen aan de VSNU en de HBO-raad d.d. 3 december 1998.

76 *Advies Hoger Onderwijs en Onderzoekplan 2000*, Advies van de Sociaal-Economische Raad, Den Haag, 1999.

arbeidsvoorwaarden. Zij kunnen die ruimte gebruiken voor vernieuwing van het personeelsbeleid. Een aantal universiteiten is van plan aan te sluiten bij het programma Investors in people. Ervaringen in Engeland leren dat dit een nuttig instrument kan zijn voor kwaliteitsverbetering van het personeel.

Naast het beleid van individuele instellingen ligt ook expliciete aandacht voor zaken als een evenwichtige leeftijdsopbouw, brede inzetbaarheid, professionalisering van docenten en doorstroom van talent in de kwaliteitszorg in de rede. De VSNU en de HBO-raad wordt gevraagd de inhoud van de huidige protocollen hier kritisch op te bezien.

Ook is goede monitoring van de wervingspositie van universiteiten en hogescholen op de bredere arbeidsmarkt van belang. De inspectie heeft daarover in het Onderwijsverslag 1998⁷⁷ reeds gerapporteerd.

Specifiek ten behoeve van de doorstroom van vrouwen naar hogere wetenschappelijke functies binnen universiteiten is in het Wetenschapsbudget de wenselijkheid onderschreven te komen tot een stimuleringsfonds.⁷⁸ Een gezamenlijke werkgroep van VSNU en NWO onderzoekt de mogelijkheden voor zo'n tijdelijk fonds om de doorstroom van vrouwen naar de positie van universitair hoofddocent te vergemakkelijken en om ze in die positie begeleidings- en managementervaring op te laten doen. In het Meerjarenplan 2000-2004 laat NWO weten voor de bevordering van in- en doorstroom van vrouwen in de wetenschap middelen uit te trekken oplopend tot 1,5 miljoen in 2002.⁷⁹ In het Wetenschapsbudget is aangegeven dat de overheid bereid is om een bedrag dat oploopt tot 0,5 miljoen vanaf 2002 voor dit fonds beschikbaar te stellen.

6.7 Kwaliteitszorg aangewezen onderwijs

Het aangewezen onderwijs manifesteert zich als een steeds belangrijker speler in het hoger onderwijs en is daardoor in staat om een betekenisvolle bijdrage te leveren aan de realisatie van de doelstelling om het aantal hoger opgeleiden te vergroten en de toegankelijkheid van het stelsel te vergroten. Vooral het aangewezen hoger beroepsonderwijs heeft de afgelopen periode een sterke groei doorgemaakt, zowel wat betreft het aantal hogescholen als het aantal opleidingen, opleidingsvormen en locaties. Zo is het aantal hogescholen in het aangewezen hoger beroepsonderwijs van 1997 tot 1999 gestegen van 25 tot 58 en het aantal opleidingen van 206 naar 564.⁸⁰ Hoewel het aangewezen hbo zich van oudsher vooral richt op onderwijs aan volwassenen richt de programmering zich ook steeds meer op de reguliere instroomcategorieën. Het aangewezen hbo is sterk vertegenwoordigd in het

77 *Onderwijsverslag over het jaar 1998*, Publicatie van de inspectie van het onderwijs, Utrecht, 1999.

78 *Wie oogsten wil, moet zaaien: Wetenschapsbudget 2000*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag, 1999.

79 *Inzet op Vernieuwing, Ruimte voor Talent: Meerjarenplan NWO 2000-2004*, Publicatie van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, Den Haag, 1999.

80 bron: Informatie Beheer Groep, CROHO (ongepubliceerd)

**aandacht voor
personeel in
kwaliteitszorg**

**stimuleringsfonds
doorstroom
vrouwen**

**groei aangewezen
instellingen voor
hbo**

segment van de management- en informaticaopleidingen, maar zoekt ook de verbreding naar andere opleidingstypen. Het aanbod kenmerkt zich door een sterke oriëntatie op de beroepspraktijk, waarmee een toegesneden en flexibele kwalificatiestructuur is ontstaan. Deze rol van het aangewezen hbo is een verrijking van het stelsel als geheel, staat garant voor de pluriformiteit van het onderwijs en laat zien dat er meerdere mogelijkheden zijn om dezelfde eindkwalificatie te bereiken.

De koepelorganisatie voor het aangewezen onderwijs PAEPON heeft zich ontwikkeld tot een representatieve organisatie in de dialoog met de maatschappelijke omgeving. Voor OCenW is PAEPON een belangrijke gesprekspartner.

De laatste tijd zijn er voorbeelden van inhoudelijke samenwerking tussen aangewezen onderwijs en bekostigde instellingen, met name bij de ontwikkeling van het onderwijsaanbod. Dergelijke initiatieven zijn vruchtbaar.

Uit het onlangs verschenen rapport 'Kwaliteitszorg Aangewezen Instellingen' van de inspectie voor het Hoger Onderwijs blijkt dat veel aangewezen instellingen voor hoger beroepsonderwijs nog niet voldoen aan de wettelijke maatstaven als externe oordelen door onafhankelijke deskundigen, een bepaalde regelmaat en openbare kwaliteitsoordelen. De aangewezen instellingen voor wetenschappelijk onderwijs hebben zich in het algemeen aangesloten bij het visitatiestelsel van de VSNU en voldoen daarmee aan de wet.

In de beleidsreactie aan de Tweede Kamer op het inspectierapport en het overleg met PAEPON zijn maatregelen aangekondigd om de gesignaleerde tekortkomingen op korte termijn weg te nemen. Een gezamenlijke werkgroep bestaande uit vertegenwoordigers van de inspectie, PAEPON en OCenW zal in de loop van 1999 voorstellen uitwerken voor inrichting van de kwaliteitszorg, gebaseerd op artikel 1.18 WHW met een toezichthoudende rol van de inspectie, en vergelijkbaar met die voor het bekostigd onderwijs. PAEPON heeft benadrukt een maximale inspanning te willen leveren om de situatie te verbeteren.

werkgroep kwaliteitszorg aangewezen onderwijs

Met de HBO-raad, PAEPON en de inspectie zal worden besproken of één of meer aangewezen opleidingen betrokken kunnen worden bij de experimenten met proef-accreditatie.

6.8 Een gezaghebbende keuzegids voor het hoger onderwijs

Goede informatie over het onderwijs is van groot belang voor de studiekeuze en versterkt de keuzevrijheid van studenten.

De primaire verantwoordelijkheid voor de studiekeuzevoorlichting ligt bij de instellingen zelf. Het gaat dan om informatie over het onderwijsaanbod van de individuele universiteiten en hogescholen. Ook de Informatie Beheer Groep heeft een rol bij de voorlichting. Daarnaast bestaan er publicaties die een overzicht geven van het

landelijke onderwijsaanbod. Deze worden uitgebracht door particuliere uitgevers en door bijvoorbeeld het Landelijk Dienstverlenend Centrum (LDC). Sinds enige jaren wordt ook de Keuzegids Hoger Onderwijs uitgebracht⁸¹. Deze gids beoogt een vergelijkend overzicht te geven van profiel- en kwaliteitskenmerken van opleidingen in het hoger onderwijs. Daarbij baseert de Keuzegids zich op de uitkomsten van visitaties, beschikbare kengetallen, prognoses en monitoring van de positie van afgestudeerden op de arbeidsmarkt. Daarnaast op eigen onderzoek onder studenten. De afgelopen tijd hebben ook artikelen in opiniebladen zich gericht op de kwaliteit en kwaliteitsverschillen in het hoger onderwijs.

De ontwikkeling van de Keuzegids is de afgelopen jaren gestimuleerd door de overheid.

Daarvoor zijn verschillende redenen. Een goede studiekeuze is van belang voor optimale ontplooiing van het aanwezige talent in onze kennisintensieve samenleving. Tevens kan van het versterken van het kwaliteitsbewustzijn van studenten een prikkel uitgaan richting instellingen. Voor de toekomst neemt het belang van een goede informatievoorziening nog toe door de toenemende mogelijkheden voor instellingen om zich te profileren, waardoor opleidingen meer van elkaar zullen gaan verschillen.

belang studiekeuzevoorlichting neemt toe

De huidige variëteit in de informatievoorziening aan studenten is positief. Immers, vanuit verschillende referentiekaders wordt informatie over het aanbod van opleidingen gegeven. Daarbij is er tegelijk behoefte aan een gezaghebbende landelijke gids met een dekkend karakter die gebruik maakt van zoveel mogelijk geautoriseerde gegevens. Over de wenselijkheid en mogelijkheid van zo'n gids heeft op 15 juni 1999 een ronde-tafelgesprek plaatsgevonden tussen instellingen, studenten, werkgevers, inspectie en OCenW.

gezaghebbende keuzegids wenselijk

Bij de ontwikkeling van een dergelijke gezaghebbende gids is aandacht nodig voor de volgende aspecten:

- De verzameling en beschikbaarheid van relevante data
De basis voor studievoorlichting ligt in toegankelijke data waaruit voor het produceren van studievoorlichtingsmateriaal kan worden geput. Van de instellingen wordt verwacht dat zij het basismateriaal leveren in de vorm van kengetallen en kwaliteitsoordelen op basis waarvan een vergelijkende gids kan worden opgesteld. In dat licht zullen ook de proefaccreditaties in het hbo worden beoordeeld op de wijze waarop het accreditatiesysteem voor studenten relevante informatie genereert. Nu worden reeds databestanden (o.a. kengetallen, arbeidsmarktgegevens en informatie uit studenten-enquêtes) gegenereerd en beheerd door de HBO-raad, de VSNU, de Keuzegids en het LDC. Aandachtspunt is het beter toegankelijk en beschikbaar maken van de relevante data.

toegankelijke data

---

81 Zie: Steenkamp, F. (red.), *KeuzeGids Hoger Onderwijs: Editie 1998-1999*, Amsterdam, 1999.

raad van toezicht instellen

- Het verschaffen van autoriteit
De autorisatiefunctie kan vorm krijgen door een gezaghebbende raad van toezicht voor de keuzegids die op basis van nader te ontwikkelen criteria oordelen uitspreekt over de kwaliteit van data en producten ten behoeve van studievoorlichting. Deze raad kan bestaan uit gezaghebbende personen uit het hoger en voortgezet onderwijs, het afnemend veld, de studentenorganisaties en de inspectie. De raad kan worden ingesteld door de overheid en kan voor de overheid een toezichthoudende rol op het gebied van studievoorlichting vervullen.

verbetering distributie keuzegids

- Distributie en gebruik door leerlingen in de eindfase van vo en mbo.
Verbetering van de distributie van de Keuzegids heeft hoge prioriteit. Sinds kort worden gratis exemplaren aan iedere vo-school en aan elk roc verstrekt. In de toekomst zullen ook de mogelijkheden van internet en cd-rom worden benut. Gebruik van voorlichtingsmateriaal in de tweede fase van het vo en op het mbo is in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van de vo- en bve-scholen.
- Transparantie
Voor het vergroten van de transparantie van het aanbod is het van belang dat er voorlichting plaatsvindt over de kwaliteit van de opleidingen van zowel bekostigd als aangewezen onderwijs.

Keuzegids verder ontwikkelen

Gelet op de ontwikkeling van de Keuzegids Hoger Onderwijs in de afgelopen jaren ligt het voor de hand om de Keuzegids in bovenvermelde zin verder te ontwikkelen. OCenW zal overleg voeren met betrokken partijen over het instellen van een raad van toezicht voor de Keuzegids. Deze geeft verder uitwerking aan deze voorstellen. Onder voorwaarde dat productie van de Keuzegids plaats vindt onder regie van deze raad van toezicht zal de subsidie de komende vier jaar gecontinueerd worden.

7

Ict in het hoger onderwijs

7.1 Inleiding

Ict kan een belangrijke bijdrage leveren aan innovatie en flexibilisering van het hoger onderwijs. Het hoger onderwijs kan met ict inspelen op de toenemende heterogeniteit van de studentenpopulatie en naast de traditionele student ook nieuwe doelgroepen bereiken. Studenten van de toekomst zijn gewend om met computers en moderne media te werken. Kennis van ict is voor studenten en afgestudeerden onontbeerlijk om te kunnen functioneren op de arbeidsmarkt en in de maatschappij. Het hoger onderwijs moet hen daarop voorbereiden.

Ict is niet alleen van belang als middel om het onderwijs meer flexibel te maken, het maakt in de vorm van virtueel hoger onderwijs ook een geheel ander soort onderwijs mogelijk. Dit kan grote gevolgen hebben voor het hoger onderwijs en kan leiden tot versterkte concurrentie op de internationale en Nederlandse onderwijsmarkt.

Universiteiten en hogescholen moeten voldoende toegerust zijn om ict toe te passen. In dit hoofdstuk wordt allereerst een beeld geschetst van het gebruik van ict, daarna worden verdere stappen in de integratie van ict in het hoger onderwijs voorgesteld. Vervolgens wordt ingegaan op de lerarenopleidingen, virtueel hoger onderwijs en de positie van de Open Universiteit Nederland.

7.2 Ict als instrument voor innovatie en flexibilisering van het onderwijs

In het hoger onderwijs vindt een verschuiving plaats van docent-gecentreerd onderwijs naar student-gecentreerd leren, waarbij wordt ingespeeld op de verschillen tussen studenten. Ict maakt het mogelijk om de doelen van deze nieuwe onderwijsvormen te realiseren. Dankzij internet en e-mail kan de student onderwijs volgen op het moment en de plaats dat het hem of haar uitkomt (tijd- en plaatsonafhankelijkheid) in een volledig individueel traject. Zo wordt het mogelijk nieuwe doelgroepen te bereiken die niet in staat zijn colleges en werkgroepen te volgen. Denk bijvoorbeeld aan werkenden, duale studenten en buitenlandse studenten.

ict kan flexibilisering onderwijs ondersteunen

forse investering in ict

E-mail en elektronische discussiegroepen maken een intensievere communicatie mogelijk tussen student en docent en tussen studenten onderling. Via internet zijn grote hoeveelheden informatie beter toegankelijk. Het wordt eenvoudiger om lesmateriaal af te stemmen op de voorkennis, het niveau, de behoeften en de leerstijl van de individuele student.

7.2.1 De Nederlandse situatie

Op het gebied van ict in het hoger onderwijs zijn al de nodige stappen gezet. Sinds de jaren tachtig is in het hoger onderwijs aanzienlijk geïnvesteerd in informatie- en communicatietechnologie. Daarbij lag aanvankelijk de nadruk op de infrastructuur en toepassing van ict in het universitair onderzoek. Onder meer door de ontwikkeling van opeenvolgende generaties SURF-net is de kwaliteit van de ict-infrastructuur op landelijk niveau inmiddels zeer hoog. De komende jaren zal deze ontwikkeling zich door Gigaport doorzetten.

Het onderwijskundig gebruik van ict heeft, zij het recenter, ook aandacht gekregen. Ict vormde één van de speerpunten in het kader van Kwaliteit en Studeerbaarheid. Circa 20% van de tussen 1996 en 1998 gestarte projecten had betrekking op ict. Veelal ging het daarbij om kleinschalige projecten, variërend van scholing van docenten tot ontwikkeling van educatieve software. Daarnaast is fors geïnvesteerd in lerarenopleidingen in het kader van het ict-stimuleringsbeleid voor primair en voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs en volwasseneneducatie (paragraaf 7.3). Met ingang van 1999 heeft de Samenwerkingsorganisatie voor netwerkdienstverlening en informatie- en communicatietechnologie in het hoger onderwijs en onderzoek (SURF) het Educatief-programma gestart, dat bestaat uit vier elementen:

- een fonds voor cofinanciering van projecten van samenwerkende instellingen op het gebied van ontwikkeling en implementatie van ict-producten. Daarbij gaat het vooral om projecten die betrekking hebben op een substantieel deel van het curriculum;
- een scholingsprogramma voor deskundigheidsbevordering van docenten;
- uitwisseling van ervaringen via een platform van deskundigen;
- een virtueel expertisecentrum voor informatievoorziening, ondersteuning van instellingen en verspreiding van good practice.

Uit het onderzoek 'Flexibel en open hoger onderwijs met ict: een inventarisatie van ict-gebruik, meningen en verwachtingen'⁸² blijkt dat het gebruik van standaardsoftware, zoals tekstverwerkingsprogramma's, spread sheets en e-mail, op grote schaal voorkomt. Het ict-profiel van verschillende disciplines loopt echter uiteen. Zo komt vakspecifieke software vooral voor als zij ook in de op de opleiding aansluitende beroepspraktijk wordt toegepast. Voorbeelden hiervan zijn het gebruik van cd-rom's met jurisprudentie in de rechtenopleiding en simulatie-

⁸² *Flexibel en open hoger onderwijs met ICT: een inventarisatie van ICT gebruik, meningen en verwachtingen*, Publicatie van het IVLOS en het OC&TO, Utrecht, 1999.

software in technische of medische opleidingen. Opleidingen in de sectoren taal, cultuur en kunst maken nog weinig gebruik van ict. Internet wordt voornamelijk gebruikt als informatiebron, in veel mindere mate als communicatiemiddel.

Tot nu toe ligt de nadruk in het hoger onderwijs op vervanging van leermiddelen door ict. Naar verwachting zullen de voordelen van ict-gebruik juist bij veranderingen van het onderwijsproces optreden. Dit wordt echter slechts beperkt toegepast. Virtuele leeromgevingen waarin studenten en docenten 'on line' met elkaar kunnen communiceren en samenwerken en lesmateriaal elektronisch toegankelijk is, worden gezien als de belangrijkste ontwikkeling voor de toekomst. Er zijn verschillende van dergelijke leeromgevingen in ontwikkeling, onder meer bij de Open Universiteit Nederland, de Universiteit Twente en de Universiteit Maastricht.

Uit het onderzoek blijkt verder dat bij integratie van ict de belangrijkste knelpunten gelegen zijn in gebrek aan deskundigheid bij docenten en gebrek aan tijd voor invoering en gebruik van ict. De meeste docenten missen de didactische en technische expertise om ict te integreren in het onderwijs. Bovendien ontbreekt het hen aan tijd en stimulansen om deze expertise te verwerven. Technische en onderwijskundige ondersteuning vormt veelal een knelpunt, evenals de voorzieningen voor studenten, met name de thuiswerkplek. Ook op het niveau van het management ontbreekt deskundigheid, al heeft 40% van de faculteiten een beleidsplan en wordt op bijna 50% van de faculteiten aan een dergelijk plan gewerkt. Ict begint dus een plaats te krijgen in het facultair beleid. Er vindt een omslag plaats van kleine, experimentele projecten, die gedragen werden door individuele docenten (pioniers) naar integratie van ict in het reguliere beleid. Samenwerking c.q. uitwisseling tussen onderwijs en bedrijfsleven blijkt volgens het onderzoek nauwelijks voor te komen.

knelpunten zijn deskundigheid en tijd

7.2.2 Het buitenland

Onderzoek van het Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS) naar ict-gebruik in andere landen⁸³ laat zien dat de situatie in het buitenland op veel punten overeenkomt met die in Nederland. Nederland staat er internationaal gezien goed voor. Wel is in de onderzochte landen de rol van virtueel hoger onderwijs groter dan in Nederland, wat wordt bevestigd in het advies van de Onderwijsraad over internationalisering. Dat hangt echter ook samen met de bevolkingsdichtheid en het aantal hoger onderwijsinstellingen.

Nederland staat er goed voor

Het CHEPS heeft gekeken naar ict in het hoger onderwijs in de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Australië, Finland en België en het beleid van de EU. Ook in de genoemde landen is gebruik van ict een belangrijke drijvende kracht bij de ontwikkeling naar meer vraaggestuurd en studentgericht onderwijs. Op het

---

83 Collis, B. en M. van der Wende (red.) (CHEPS) *The Use of Information and Communication Technology in Higher Education: An International Orientation on Trends and Issues*, Enschede, 1999.

World Wide Web gebaseerde cursus-websites zijn de snelst groeiende toepassing, met name vanwege hun flexibiliteit en de mogelijkheid om informatie toe te voegen of aan te passen en verbindingen te leggen met andere informatiebronnen.

De motieven voor ict-gebruik en de daarbij ondervonden knelpunten komen in de onderzochte landen overeen met die in Nederland. Daarnaast wordt de druk vanuit nieuwe markten (een leven-lang-leren en de internationale studentenmarkt) een sterke drijvende kracht voor ict-gebruik genoemd.

7.2.3 Verdere stappen

Integratie van ict in het hoger onderwijs is – net als andere onderwijsinnovaties – vooral een zaak van de instellingen, die aansluitend bij hun profiel eigen keuzes kunnen maken. De instellingen pakken dit ook goed op, zo blijkt uit hun forse investeringen en hun beleidsplannen.

Uit onderzoek en ronde-tafelgesprekken met deskundigen over ict in het hoger onderwijs komt naar voren dat het de komende periode vooral gaat om:

- implementatie, waarbij (belonen van) deskundigheidsbevordering van docenten, draagvlak binnen de faculteiten en de beschikbaarheid van voldoende lesmateriaal cruciaal zijn;
- planmatige inbedding van het ict-beleid in andere onderwijsinnovaties;
- het ontwikkelen van leeromgevingen en databases via internet.

Hierbij kunnen instellingen met een gelijksoortig onderwijsconcept of bij toepassing van vakspecifieke software samenwerken. Voor stimulering van voorzieningen voor studenten – met name op de thuiswerkplek – kan worden samengewerkt met het bedrijfsleven. De hoge kosten voor ontwikkeling en onderhoud van elektronisch lesmateriaal kunnen worden bestreden door het afsluiten van campuslicenties of samenwerking met marktpartijen. Het SURF-educatief-programma, dat is gericht op implementatie en samenwerking, kan instellingen hierbij ondersteunen.

7.2.4 De rol van de overheid

De rol van de overheid met betrekking tot ict in het hoger onderwijs is vooral ondersteunend en voorwaardenscheppend. Daarbij gaat het in de eerste plaats om het meefinancieren van de infrastructuur op landelijk niveau. Ook in de toekomst zal de overheid bijdragen aan SURF-net. De infrastructuur en de voorzieningen binnen de instellingen zijn een zaak van de universiteiten en hogescholen zelf.

Daarnaast heeft de overheid een rol waar het gaat om de financiering van risicovolle vernieuwende projecten, die – vanwege de kosten en de onzekere opbrengsten – bij financiering door afzonderlijke instellingen of consortia niet van de grond komen, maar die wel een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de ontwikkeling van ict in het hoger onderwijs. Aan Gigaport draagt de overheid 140 miljoen gulden bij uit de ICES-middelen. In de rijksbijdrage aan de Open Universiteit Nederland is een bedrag olopend tot 15 miljoen gulden vanaf 2001 opgenomen

nu de nadruk op implementatie

overheid voorwaardenscheppen- de rol ...

en meefinancieren innovaties

voor innovatie. Tot slot draagt de overheid bij aan het SURF-Educatiefonds. In 1999 is hieraan een bijdrage geleverd van 4,5 miljoen gulden.

Voor de jaren 2000-2002 wordt voor het wo een bedrag van in totaal 22,5 miljoen gulden extra beschikbaar gesteld voor het SURF-Educatiefonds. De hogescholen ontvangen dit jaar eenmalig omslag -en frictiemiddelen voor modernisering van het onderwijs. Zij hebben daarmee ook extra armslag om binnen de hun ter beschikking staande middelen geld uit te trekken voor ict, desgewenst in SURF-verband.

Een andere rol van de overheid betreft het zicht houden op de ontwikkelingen in binnen- en buitenland. Naast onderzoek speelt daarbij de kwaliteitszorg een rol. Met de VSNU en de HBO-raad zal overleg gevoerd worden over aandacht voor ict in de visitaties. Daarbij kan gedacht worden aan de plaats van ict in het curriculum, de deskundigheid van docenten, het voorzieningenniveau en de aanwezigheid en uitvoering van een beleidsplan

7.3 Ict in de lerarenopleidingen

Aan de integratie van ict in de lerarenopleidingen is de laatste jaren veel aandacht besteed. Lerarenopleidingen spelen een essentiële rol als het gaat om de verwezenlijking van de doelstellingen van de nota's 'Onderwijs On line'⁸⁴ en 'Maatwerk voor Morgen'⁸⁵. Invoering van ict in funderend en beroepsonderwijs vraagt om expertise van docenten. De lerarenopleidingen spelen een cruciale rol bij de hiervoor vereiste deskundigheidsbevordering, niet alleen in de initiële opleiding maar ook in de nascholing. Daarbij is ook regionale samenwerking met scholen voor primair en voortgezet onderwijs, verzorgingsinstellingen en andere instellingen en overheden in de regio van belang.

In 1997 en 1998 is het Programme on Multi Media in Teacher Training (PROMMITT) voor de integratie van ict in de lerarenopleidingen in het hbo uitgevoerd, waarvoor een bedrag van 52 miljoen gulden beschikbaar is gesteld. Vanaf 1999 zullen ook de universitaire lerarenopleidingen deel uitmaken van het ict-beleid. De integratie van ict in de lerarenopleidingen zal sterker worden ingebed in het totale vernieuwingsproces van de lerarenopleidingen, zoals beschreven in 'Maatwerk voor Morgen' en het convenant over de universitaire lerarenopleidingen. Het creëren van ict-rijke leeromgevingen hangt daarbij samen met ontwikkelingen als:

- de versterking van de samenwerking tussen lerarenopleidingen en scholen;
- de inrichting van flexibele, ook duale, leerwegen waarmee studenten meer op maat kunnen worden bediend;
- de vergroting van het rendement van het onderwijs aan de lerarenopleidingen;
- de invoering van gemeenschappelijke (onderdelen van) onderwijsprogramma's en verbrede en geclusterde opleidingen;

84 *Onderwijs On line: Verbindingen naar de toekomst*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag, 1999.

85 *Maatwerk voor morgen: het perspectief van een open onderwijs-arbeidsmarkt*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag, 1999.

**leraar van morgen
heeft ict-expertise**

- deskundigheidsbevordering van docenten, ook in andere dan ict-vaardigheden;
- het creëren van een doelmatig stelsel van lerarenopleidingen.

Doel is dat over een paar jaar alle lerarenopleidingen hun onderwijs in verregaande mate ict-rijk gemaakt hebben, hiervoor hun eigen organisatie adequaat hebben ingericht, hun rol als nascholers op het terrein van ict-vaardigheden waarmaken en in de regio het centrum van expertise zijn op het terrein van ict-rijk onderwijs.

Voor het ict-deel van dit vernieuwingsproces van de lerarenopleidingen voor het voortgezet en beroepsonderwijs ontvangen de hogescholen en universiteiten de komende jaren een bedrag van 44,5 miljoen gulden.

7.4 Virtueel hoger onderwijs

Ict is niet alleen een middel om voor meer flexibiliteit in het reguliere onderwijs te zorgen, maar kan ook leiden tot een nieuw type onderwijs, dat door de Onderwijsraad in zijn advies over internationalisering⁸⁶ wordt omschreven als virtueel hoger onderwijs. De Onderwijsraad verwacht dat virtueel hoger onderwijs in toenemende mate een rol in het initieel onderwijs zal spelen en een zeer belangrijke rol zal krijgen op de markt voor postinitiële opleidingen.

Uit internationaal vergelijkend onderzoek naar ict in het hoger onderwijs blijkt dat het verschil tussen regulier onderwijs (contactonderwijs) en afstandsonderwijs aan het vervagen is. De traditionele instellingen voor afstandsonderwijs (in Nederland de Open Universiteit Nederland) voegen elementen van contactonderwijs toe aan hun aanpak, vanwege de meerwaarde van directe interactie tussen student en docent en tussen studenten onderling. Anderzijds komen steeds meer reguliere universiteiten en hogescholen met een aanbod voor afstandsonderwijs. Ook inhoudelijk vervaagt het verschil tussen afstandsonderwijs en contactonderwijs, dankzij de mogelijkheden voor virtuele communicatie en samenwerking (groupware).

In de toekomst zullen mengvormen van contactonderwijs en afstandsonderwijs op grote schaal voorkomen. In Nederland bijvoorbeeld vormt 'Eurocampus', een publiek-privaat initiatief om (hoger) onderwijs en scholingsprogramma's van onder andere universiteiten en hogescholen aan te bieden via internet en de kwaliteit van deze programma's te borgen. In Eurocampus participeren verschillende Nederlandse universiteiten en hogescholen.

Bij virtueel hoger onderwijs spelen nationale grenzen geen rol, waardoor de keuzemogelijkheden voor studenten sterk zullen toenemen. Ook de concurrentie van buitenlandse aanbieders van onderwijs – zowel hoger-onderwijsinstellingen als commerciële aanbieders van hoger onderwijs – zal toenemen. Dat laatste zal naar de mening van de Onderwijsraad leiden tot allianties tussen hoger-onderwijsin-

**contact- en
afstandsonderwijs
versmelten**

**toenemende
keuzevrijheid en
concurrentie**

⁸⁶ *Hoger onderwijs in internationale context*, Advies van de Onderwijsraad, Den Haag, 1999.

stellingen en bedrijven. De Onderwijsraad constateert dat de positie van het Nederlandse hoger onderwijs op deze markt zeer bescheiden is, zeker gezien de internationale ambities. Dit wordt mede veroorzaakt doordat Nederland geen sterke tradities heeft op het gebied van afstandsonderwijs en publiek-private samenwerking in het hoger onderwijs. Doordat ook de overheid maar in beperkte mate middelen beschikbaar stelt komen substantiële initiatieven niet van de grond, wat de internationale concurrentiepositie van het Nederlandse hoger onderwijs beperkt en waardoor onvoldoende alternatieven bestaan voor buitenslands aanbod van virtueel hoger onderwijs. De Onderwijsraad adviseert de ontwikkeling van virtueel hoger onderwijs te stimuleren in Europees verband. Het SOCRATES-programma biedt hier de ruimte voor. Ook samenwerking met het bedrijfsleven kan hier een oplossing vormen.

In de regelgeving en de bekostiging is op dit moment nog geen rekening gehouden met virtueel hoger onderwijs. Daarom zal gekeken worden naar:

- de consequenties voor de onderwijsbekostiging als studenten op grote schaal hun onderwijs aan verschillende (binnen- en buitenlandse) instellingen volgen. Op dit moment ontvangt maar één instelling bekostiging;
- de consequenties van virtueel hoger onderwijs voor kwaliteitszorg en erkenning van graden. Hoe beoordeel je de kwaliteit van onderwijsprogramma's via internet?

**bezien gevolgen
virtueel onderwijs
voor regelgeving**

7.5 De Open Universiteit Nederland (OUNL)

7.5.1 De toekomst van de OUNL

Als gevolg van de snelle ontwikkelingen in de toepassing van ict in het hoger onderwijs, zoals hiervoor beschreven, is een bezinning nodig op de toekomstige rol van de Open Universiteit Nederland in het hoger onderwijs. Het kabinet heeft een korting oplopend tot 15 miljoen gulden per jaar op de rijksbijdrage van de OUNL vastgesteld. De achtergrond hiervan wordt gevormd door twee ontwikkelingen. Enerzijds is er de afgelopen jaren een daling opgetreden in het aantal studenten aan de OUNL. Anderzijds is sprake van een doorzettende groei van het relatieve aandeel studenten bij de OUNL dat reeds een hoger onderwijsdiploma heeft verworven. Het aantal tweede kansstudenten bij de OUNL neemt dus af. Aanpassing van de hoogte van de rijksbijdrage in relatie tot het aantal studenten ligt dan ook in de rede, ook indien rekening wordt gehouden met de bijzondere aard van het onderwijs aan de OUNL (afstandsonderwijs voor bijzondere doelgroepen).

**taakstelling Open
Universiteit
Nederland**

7.5.2 Terugblik en stand van zaken

De Open Universiteit (Nederland) is in 1984 opgericht met als belangrijkste taak het bieden van een tweede kans of tweede weg voor het volgen van hoger afstandsonderwijs aan volwassenen die daar eerder niet aan toegekomen zijn. In 1995⁸⁷ is geconstateerd dat de instelling weliswaar veel had gerealiseerd van de haar toegedachte

---

87 *Verandering in continuïteit*, Rapport uitgebracht aan de minister van OcnW door de voorzitter van het College van Bestuur van de Open Universiteit, Heerlen, 1995.

taak, maar inmiddels te maken had gekregen met een sterk veranderde omgeving waarin te voorzien viel dat vormen van afstandsonderwijs ook door andere aanbieders verzorgd zouden gaan worden. Ook was duidelijk geworden dat de instelling een grote populatie studenten bediende die niet tot de tweedekansdoelgroep behoort: hooggeschoolden die hun kennis willen aanvullen of actualiseren in het kader van het leven-lang-leren, maar die lang niet altijd een volledige wo-opleiding willen volgen. Tevens werd besloten om tot aanscherping te komen van de innovatieve taakstelling die de OUNL sinds haar oprichting had. Dit is tot uitdrukking gebracht in de wetwijziging van 1997 waarbij de tweeledige taakstelling van de OUNL werd geëxpliciteerd: het verzorgen van hoger afstandsonderwijs en het leveren van een bijdrage aan de innovatie van het hoger onderwijs. Deze tweeledige missie kreeg haar vertaling in de nieuwe bestuursregeling van 1997, waarin naast afspraken voor de onderwijsstaak ook afspraken voor de innovatietaak werden opgenomen. De OUNL maakt voor dat laatste doel middelen vrij, oplopend tot 15 miljoen gulden met ingang van 2000.

De OUNL heeft de afgelopen jaren veel inspanningen verricht om haar innovatiefunctie vorm te geven. Zo werd in het jaar 1998 binnen het Consortium Innovatie Hoger Onderwijs, waarin zij samenwerkt met 12 andere universiteiten en hogescholen in Nederland en Vlaanderen, een bedrag besteed van 21 miljoen gulden. In dit kader zijn veel uiteenlopende samenwerkingsprojecten in gang gezet. Tevens heeft de OUNL forse stappen gezet in de vernieuwing van haar eigen onderwijs. Op haar eigen Studienet ondersteunt de OUNL alle cursussen langs elektronische weg. Daarnaast wordt gewerkt aan digitalisering van lesmateriaal en de bouw van een complete elektronische leeromgeving die geschikt is voor (competentiegericht) onderwijs van de eigen instelling en voor dat van andere en die beschikbaar komt in voorjaar 2000. In dat kader participeert de OUNL in het Vespucciproject waarbij de Fontys-Hogescholen en Wolters-Kluwer betrokken zijn. Met die integrale, ook op vernieuwing van de onderwijsinhoud gerichte aanpak, staat de OUNL in de voorhoede van de onderwijsvernieuwing. Haar meerwaarde in het hoger-onderwijsbestel lijkt vooral gelegen in de bundeling van inhoudelijke vakdeskundigheid, van onderwijskundige expertise en van expertise op het terrein van ict-toepassingen.

Het aantal studenten bij de OUNL vertoont al sinds jaren een dalende tendens. Door een andere inrichting van het onderwijsaanbod ('doelgroepsegmentatie') is de OUNL erin geslaagd het aantal 'jaarschrijvingen' te doen groeien. Het gaat dan om studenten die zich gebonden hebben aan een bepaald studietempo en de bedoeling hebben het eindexamen te halen (ca. 5500 in 1998). Het percentage dat niet over een wo- of hbo-diploma beschikt bedroeg in 1998 ca 40% van het totaal aantal studenten en vertoont een dalende tendens. Geconcludeerd moet worden dat de behoefte aan afstandsonderwijs in de vorm van initiële hoger-onderwijsopleidingen in Nederland beperkt is.

Hoewel evaluatie van de afspraken uit 1997 pas voorzien is in 2001, nopen de snelle ontwikkelingen op het gebied van teleleren en de toepassing van ict in het hoger onderwijs tot een bezinning op het toekomstperspectief voor de OUNL en haar

expertise in onderwijsvernieuwing

dalende studentenaantallen bij Open Universiteit Nederland

toegevoegde waarde voor het hoger onderwijsbestel. Deze ontwikkelingen, die in het voorgaande werden geschetst, kunnen als volgt worden samengevat:

- alle universiteiten en hogescholen zijn op eigen kracht bezig met (partiële) vernieuwingsprojecten;
- de rol van de OUNL bij de onderwijsvernieuwing in andere instellingen is nog beperkt. De OUNL heeft op dit terrein veel te bieden aan anderen, maar haar capaciteit is beperkt en de expertise is niet exclusief; ook staat de OUNL in een zekere concurrentieverhouding ten opzichte van de andere universiteiten en hogescholen;
- de specifieke doelgroep van het onderwijs van de OUNL, de tweedekansstudent, is klein en zal verder in omvang afnemen;
- te verwachten is dat het onderscheid tussen contactonderwijs en afstandsonderwijs zal vervagen.

7.5.3 Toekomstscenario's

Dit alles overziende, dringt de vraag zich op of de huidige constellatie voor vernieuwing en afstandsonderwijs optimaal is. Voor de Open Universiteit Nederland bestaat behoefte aan een nieuw toekomstperspectief. Er zijn twee mogelijke scenario's.

**twee scenario's
voor de toekomst**

1. *Integratie van afstands- en contactonderwijs.* Eén van de andere universiteiten krijgt tot taak om in samenhang met haar bestaande onderwijstaak, het open afstandsonderwijs voor geheel Nederland te verzorgen. Integratie met de Universiteit Maastricht ligt daarbij vanwege de fysieke nabijheid voor de hand. De vernieuwingsfunctie wordt ondergebracht in een landelijk expertisecentrum dat ten dienste staat van universiteiten en hogescholen.
2. *Verdere ontwikkeling van de OUNL als ondernemende instelling, op weg naar privatisering.* Op basis van bundeling van vakinhoudelijke, onderwijskundige en ict-expertise zoekt de OUNL verdere ontplooiing door specifiek onderwijsaanbod te maken voor de markt van het leven-lang-leren. De overheid neemt meer afstand en maakt afspraken met de OUNL over die taken die zij vanuit landelijk perspectief van belang acht: het instandhouden van een goed onderwijsaanbod voor tweedekansstudenten en het bijdragen aan de onderwijsvernieuwing in het hoger onderwijs.

Met de OUNL is afgesproken dat zij in een toekomststudie de twee scenario's grondig zal onderzoeken en op basis van beargumenteerde afweging een strategisch plan presenteert. Een begeleidingscommissie van externe deskundigen, door de minister in te stellen, zal het proces van planvorming door de OUNL begeleiden. Onderdeel van de planvorming is dat de OUNL, uitgaande van het budgettair perspectief dat door de overheid kan worden gegeven, een haalbaarheidsstudie voor beide scenario's zal opstellen. Naar aanleiding van het strategisch plan van de OUNL dat voor 1 maart 2000 is te verwachten en de opvattingen van de begeleidingscommissie zal de minister in het voorjaar van 2000 zijn conclusies trekken. De toekomstverkenning van de OUNL zal ingaan op de bredere vraag wat nodig is om de twee functies, het bijdragen aan onderwijsvernieuwing en het verzorgen van hoger (afstands)onderwijs voor bijzondere doelgroepen, optimaal te vervullen.

8

Sectoren

Dit hoofdstuk gaat in op ontwikkelingen in een aantal sectoren in het hoger onderwijs die bijzondere aandacht in het beleid hebben. Achtereenvolgens komen aan de orde:

- bèta- en technische opleidingen;
- agrarische opleidingen;
- medische en paramedische opleidingen;
- letterenstudies.

In dit hoofdstuk blijven de lerarenopleidingen en kunstopleidingen buiten beschouwing.

In de nota 'Maatwerk voor morgen'⁸⁸ zijn de lijnen voor de lerarenopleidingen uiteengezet. Deze nota is 31 mei 1999 in de Tweede Kamer besproken. Voor de universitaire lerarenopleidingen sluit het in 1998 met de VSNU gesloten convenant goed aan bij de hoofdlijnen van deze nota.

De voorstellen voor het kunstonderwijs zijn beschreven in de nota 'Zicht op kwaliteit'⁸⁹, die 14 juni 1999 aan de Tweede Kamer is aangeboden.

8.1 Bèta- en technische opleidingen

8.1.1 Inleiding

In het HOOP 1998 ging veel aandacht uit naar de sector natuur en techniek. De belangstelling bij studenten voor de betreffende opleidingen bleef achter in vergelijking met de groeiende behoefte aan bèta- en technisch gekwalificeerden. Als verklaring werd genoemd dat beroepen in deze sector door jongeren als minder aantrekkelijk beoordeeld worden. Het HOOP 1998 stelde ook dat de bèta- en

---

⁸⁸ *Maatwerk voor morgen: het perspectief van een open onderwijs-arbeidsmarkt*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag, 1999.

⁸⁹ *Zicht op kwaliteit: Ontwikkeling van artistiek talent in het kunstonderwijs*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Zoetermeer, 1999.

technische opleidingen inhoudelijk onvoldoende aansluiten bij datgene wat jongeren belangrijk vinden. Vooral een groot aantal natuurwetenschappelijke opleidingen is specialistisch van aard en sterk op researchfuncties gericht.

Op basis van deze analyse werd in het HOOP 1998⁹⁰ een structurele aanpak voorgesteld, met als centrale aangrijpingspunten: het aantrekkelijker maken van bèta- en technische beroepen, het aantrekkelijker maken van de opleidingen door verbreding en onderwijskundige vernieuwing, betere voorbereiding van leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs, een intensievere relatie met de arbeidsmarkt en samenwerking met het toeleverend en afnemend onderwijs. Om deze brede problematiek aan te pakken werd in het HOOP gekozen voor een samenhangende en gezamenlijke benadering van werkgevers, onderwijsinstellingen en overheid.

De behoefte aan bèta- en technisch gekwalificeerden is onverminderd hoog. Sommigen nuanceren dit met een verwijzing naar de grote dienstensector in Nederland en de relatief kleine industriële sector. Deze constatering is op zich juist, maar dat neemt niet weg dat er voor verschillende opleidingen tekorten op de arbeidsmarkt zijn. Deze zullen naar verwachting verder toenemen en zich uitbreiden naar andere opleidingen. Zorg is dus zeker op zijn plaats, waarbij moet worden bedacht dat de tekortproblematiek bijzonder urgent is voor specifieke opleidingen, bijvoorbeeld informatica.

Tijdens de behandeling van het wetsvoorstel aanwijzing bèta-opleidingen op 10 maart 1999, en bij het algemeen overleg op 2 juni 1999 over de cursusduur van enkele technische opleidingen heeft de Tweede Kamer om een visie gevraagd op de verdere stimulering van het bèta- en technisch onderwijs, op grond van een evaluatie van de acties in de afgelopen periode. Daar is in eerste instantie op gereageerd voor de universitaire bèta-opleidingen bij brief van 15 april 1999⁹¹. Deze paragraaf gaat integraal op het verzoek in. Daarbij wordt aandacht besteed aan de voortgang van AXIS, aan de vernieuwing van bèta- en technische opleidingen en aan de bèta-leraren. In paragraaf 8.1.5 wordt aangegeven wat aanvullend zal worden ondernomen. Daarbij is het van belang in ogenschouw te nemen dat de resultaten van hetgeen in gang is gezet nog zichtbaar moeten worden. Het is nog te vroeg om conclusies te trekken. In de paragraaf 8.1.6 is de kabinetsreactie opgenomen op het recente AWT-advies over de toekomst van de natuur- en technische wetenschappen.

8.1.2 Voortgang AXIS

In 1998 is AXIS opgericht, een Nationaal platform voor Natuur en Techniek in onderwijs en arbeidsmarkt. AXIS is een zelfstandige stichting, die uitgaat van bedrijfsleven, onderwijs en overheid.⁹² AXIS heeft drie doelstellingen:

---

90 *Ontwerp-Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan 1998*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag, 1997.

91 Brief van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen aan de voorzitter van de Tweede Kamer d.d. 15 april 1999.

92 AXIS is een zelfstandige stichting. VNO-NCW, MKB-Nederland, VSNU, HBO-raad, BVE-raad, COLO, Arbeidsvoorziening Nederland vormen het bestuur. De overheid (de ministeries van LNV, EZ, SZW en OCenW) zit als waarnemer in het bestuur.

- verbetering van het imago van het werkveld van natuur en techniek en de aantrekkelijkheid van de technische beroepen;
- vergroting van de aantrekkelijkheid en effectiviteit van de bèta- en technische opleidingen;
- verhoging van de uitstroom van de bèta- en technische opleidingen naar de sector natuur en techniek op de arbeidsmarkt.

doelen en activiteiten AXIS

Ten behoeve van deze doelstellingen zijn in 1998 aan AXIS voor een periode van vier jaar middelen toegekend. AXIS probeert de doelstellingen te realiseren door het steunen en volgen van verschillende projecten. Inmiddels heeft AXIS een startplan⁹³ opgesteld en een startonderzoek⁹⁴ uitgevoerd. De bedoeling van het startonderzoek was om alle bestaande kennis op een rij te zetten en daaruit conclusies te trekken. Verder wil AXIS de ter beschikking gestelde middelen over de volgende activiteiten verdelen:

- regionale ketenprojecten. Dit zijn projecten die een regionale aanpak kennen en waarbij verbetering van de aansluiting tussen initiatieven binnen de verschillende onderwijssectoren en tussen initiatieven van onderwijs en bedrijfsleven het doel is;
- eigen verkenningen rond thema's als nieuwe media, wiskunde, science centra, buitenschools leren en herontwerp opleidingen;
- projecten waarin AXIS niet participeert, maar die wel door AXIS gevolgd worden. Deze volgprojecten komen in aanmerking voor enige financiële ondersteuning, in het bijzonder voor de evaluatie van het project. In het derde kwartaal van 1999 maakt AXIS de procedure voor deze volgprojecten bekend;
- onderzoek en evaluatie.

Naar aanleiding van evaluaties van de Stichting Wetenschap en Techniek Nederland en het Rathenau Instituut zullen OCenW en EZ een notitie uitbrengen waarin een aanzet wordt gegeven voor strategieontwikkeling op het gebied van wetenschaps- en technologiecommunicatie. AXIS wordt daarbij betrokken, gegeven het belang van het vergroten van de aantrekkelijkheid van leren en werken in bèta en techniek.

8.1.3 Vernieuwing bèta- en technische opleidingen

In het wetenschappelijk onderwijs heeft de vernieuwing van de bèta-opleidingen prioriteit gekregen. De universiteiten hebben veelal een bredere basis binnen de natuurwetenschappelijke disciplines geprogrammeerd en ook nieuwe interdisciplinaire profielen ontwikkeld door integratie van basisdisciplines met bijvoorbeeld de levenswetenschappen. Daarnaast zijn brede programma's ontworpen die bèta- en gammavakken integreren met toepassing van het major/minor concept.

brede programma's

In mei 1998 is in het Bèta-convenant⁹⁵ met de betrokken universiteiten afgesproken dat de minister het mogelijk zou maken om de cursusduur van de vernieuwde en verbrede bèta-opleidingen te verlengen tot vijf jaar. Begin 1999 kwam de noodzake-

verlenging cursusduur

93 *Startplan*, Publicatie van AXIS, Delft, 1998.

94 *Startonderzoek: samenwerking en kennis kan de trend keren*, Publicatie van AXIS, Delft, 1999.

95 Beta-convenant tussen de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en de voorzitter van het college van bestuur van de RUL, RUG, UU, UvA, VUA en KUN, Den Haag, 1 mei 1998.

lijke wetgeving tot stand. Met ingang van het studiejaar 1999-2000 kunnen de nieuwe bèta-opleidingen met een cursusduur van vijf jaar starten.

Ook in het hbo worden initiatieven genomen voor vernieuwing van de opleidingen. Zo is er een project gestart dat tot doel heeft de beroeps- en opleidingskwalificaties van alle opleidingen in de sector techniek bij te stellen. Alle hogescholen met een technische faculteit, VNO-NCW en MKB-Nederland dragen in financiële zin bij aan dit project. Tevens zijn uit het vernieuwingsfonds middelen beschikbaar gesteld.

8.1.4 Bèta-leraren

Docenten in het voortgezet onderwijs spelen een belangrijke rol bij de keuzes die leerlingen maken voor vakkenpakketten en vervolgopleidingen. De aanwezigheid van goed opgeleide leraren in de exacte vakken is dus van groot belang. Geconstateerd moet echter worden dat de instroom in de betreffende lerarenopleidingen erg laag is, zowel in het wetenschappelijk onderwijs als in het hoger beroepsonderwijs.

Met het oog op deze ontwikkeling is in het wo een aantal maatregelen genomen om de keuze voor de lerarenopleiding aantrekkelijker te maken. In de huidige situatie wordt de universitaire lerarenopleiding aangeboden in een extra postdoctoraal jaar. Omdat zo'n extra jaar minder aantrekkelijk kan zijn voor studenten, is in het Bèta-convenant de afspraak opgenomen dat alle vernieuwde bèta-opleidingen een afstudeervariant krijgen die voorbereid op het beroep van leraar. Deze variant valt zo veel mogelijk binnen de vijfjarige initiële cursus. De universiteiten hebben hierop positief gereageerd. In de meeste van de vernieuwde bèta-opleidingen die in 1999 van start gaan is de bedoelde lerarenvariant opgenomen.

Bij de uitvoering van de voorstellen in de nota 'Maatwerk voor morgen'⁹⁶ zal bijzondere aandacht uitgaan naar de problematiek van de lerarenopleidingen voor de exacte vakken.

8.1.5 Aanvullende initiatieven

Het keuzepatroon voor bètavakken in het voortgezet onderwijs is stabiel. Hierin treedt ook geen fundamentele verandering op door de invoering van de nieuwe profielenstructuur in het voortgezet onderwijs, zo blijkt uit de gegevens van de scholen die in het schooljaar 1998-1999 met de nieuwe tweede fase zijn gestart. Het aantal leerlingen dat in het voortgezet onderwijs kiest voor een pakket waarmee kan worden doorgestroomd naar een natuurwetenschappelijke of technische opleiding in het hoger onderwijs lijkt voldoende om aan de maatschappelijke vraag te kunnen voldoen.

---

96 *Maatwerk voor morgen: het perspectief van een open onderwijzarbeidsmarkt*, Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag, 1999.

Een aanzienlijk deel van de abiturienten uit het voortgezet onderwijs met goede bèta-kwalificaties kiest evenwel niet voor een bèta- of technische opleiding. Het benutten van deze zogenaamde 'bèta-reserve' en het daartoe vergroten van de aantrekkelijkheid van opleidingen moeten dus prioriteiten blijven. Hierbij dient er overigens wel voor te worden gewaakt dat het probleem niet slechts wordt verplaatst. Een groot deel van de studenten die worden gerekend tot de bèta-reserve kiest voor studies in de gezondheidszorg of een economische richting waaraan maatschappelijk ook grote behoefte bestaat.

aanspreken bèta-reserve

Vooraf vrouwen kiezen vaak voor opleidingen in andere sectoren, ook al voldoen zij aan de instroomeisen voor de bèta- en technische opleidingen. Weliswaar is hun deelname aan de bèta- en technische opleidingen gestaag gegroeid in de afgelopen tien jaar (in het hbo van 11% naar 16% en in het wo van 9% naar 17%)⁹⁷, duidelijk is dat hier nog verdere groei mogelijk is. De vraag is hoe deze vrouwelijke reserve kan worden aangesproken. De verwachting is dat vooral de voor een deel al gerealiseerde inhoudelijke verbreding van de opleidingen en zeker ook de combinaties met levenswetenschappen de aantrekkelijkheid van de bèta- en technische opleidingen voor vrouwen zal vergroten.

Naast de bèta-reserve blijven de relatief lage rendementen in de technisch wetenschappelijke opleidingen een belangrijk aandachtspunt. Hierover zullen nadere afspraken worden gemaakt met de technische universiteiten.

Vergroting van het aantal bèta- en technisch gekwalificeerden is overigens niet de enige weg om aan de vraag vanuit de arbeidsmarkt te voldoen. Versterking van de natuurwetenschappelijke en technische kennis van afgestudeerden van andere opleidingen biedt ook kansen. Gezien de omvang van de behoefte van de arbeidsmarkt lijkt vergroting van de natuurwetenschappelijke en technische component van een aantal aanpalende opleidingen gewenst. De grotere vrijheden ten aanzien van inrichting en aanpassing van het opleidingsaanbod verschaffen de instellingen hiertoe ook de mogelijkheden. Met de vergroting van de bèta- of technische component van andere opleidingen wordt ook recht gedaan aan signalen dat als gevolg van de voortschrijdende 'technologisering' van de samenleving de vraag naar natuurwetenschappelijke en technische kennis in velerlei sectoren toeneemt. Denkbaar is dat studenten die tot de bèta-reserve behoren, geïnteresseerd zijn in niet-technische opleidingen met een duidelijk versterkte bèta- of technische component.

versterking bèta-component in andere opleidingen

8.1.6 Vitaliteit en kritische massa bèta-wetenschappen

De Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid (AWT) heeft onlangs advies uitgebracht over de toekomst van de natuur- en technische wetenschappen: 'Vitaliteit en kritische massa: strategie voor de natuur- en technische wetenschappen'⁹⁸. Hieronder wordt de reactie van het kabinet op dit advies gegeven.

AWT-advies over toekomst natuur- en technische wetenschappen

97 Bronnen: Informatie Beheer Groep (CRIHO) en CBS

98 *Vitaliteit en kritische massa: strategie voor de natuur- en technische wetenschappen*, Advies van de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid, Den Haag, 1999.

kabinetsreactie op AWT-advies

Daarbij wordt uitgegaan van instellingen die zelfstandig inspelen op maatschappelijke ontwikkelingen en die zelf verantwoordelijk zijn voor de inrichting van hun aanbod van onderwijs en onderzoek.

Om de vitaliteit in het onderwijs en onderzoek op het terrein van de wiskunde, de natuurkunde en de scheikunde te behouden, adviseert de AWT te komen tot concentratie van opleidingscapaciteit met als richtsnoer halvering van het aantal zelfstandige opleidingsplaatsen in deze vakgebieden. De Raad komt tot deze aanbeveling op grond van de volgende overwegingen. De Raad stelt dat voor het geheel van de natuurwetenschappelijke en technische opleidingen de instroom redelijk constant is en op een gemiddeld Europees niveau ligt. De technische en levenswetenschappen zijn in de afgelopen jaren gegroeid, terwijl de instroom in de wis-, natuur- en scheikunde fors is teruggelopen. De AWT verwacht geen groei in deze laatste gebieden, ook niet als gevolg van recente beleidsmaatregelen, zoals de invoering van de profielen in het voortgezet onderwijs of de vernieuwing van de bèta-opleidingen. Groei is naar het oordeel van de AWT ook niet nodig, omdat de tekorten op de arbeidsmarkt zich vooral voordoen bij de andere bèta-richtingen (zoals informatica en ingenieursvakken). Omdat het aantal opleidingen onveranderd is gebleven, heeft dit tot gevolg dat het aantal studenten per opleidingsplaats klein is. Ondanks de kleinschaligheid weten de instellingen opleidingen van goed niveau in stand te houden. De situatie is naar het oordeel van de Raad echter ondoelmatig en bovendien vreest de Raad dat de opleidingen te klein zijn om ruimte te maken voor de noodzakelijke vernieuwing van het onderwijs. Dezelfde redenering geldt voor het wetenschappelijk onderzoek. Het huidige onderzoek wordt goed tot zeer goed beoordeeld. Om in de toekomst echter in mondiaal perspectief competitief te kunnen blijven en de herkenbaarheid van de opleidingen te kunnen vergroten is naar het oordeel van de AWT schaalvergroting noodzakelijk.

Het kabinet heeft met belangstelling kennis genomen van het advies van de AWT. De analyse maakt duidelijk dat veranderingen nodig zijn in de wiskunde, natuurkunde en scheikunde om de vitaliteit en samenhang in onderwijs en onderzoek te versterken. Daarbij maakt het kabinet wel twee kanttekeningen.

In de eerste plaats blijft het betekenisvol te streven naar een verhoging van de instroom in alle bèta- en technische opleidingen. Verbreding en vernieuwing van de opleidingen kan een grote bijdrage leveren aan vergroting van de aantrekkelijkheid van de opleidingen, resulterend in een hogere instroom. Hieraan is in het verlengde van het HOOP 1998 ook door de universiteiten hoge prioriteit gegeven. De introductie van het University College aan de Universiteit Utrecht waarvan een brede driejarige basisopleiding in de natuurwetenschappen deel uitmaakt, is daarvan een treffend voorbeeld. Daarnaast zijn in dit kader nog zeer onlangs ingrijpende maatregelen getroffen om de opleidingen te vernieuwen en te verbreden door de cursusduur en studiefinanciering voor studenten op vijf jaar te brengen. Deze maatregelen zijn te recent ingevoerd om nu al, zoals de AWT doet, te kunnen concluderen dat instroombevordering niet mogelijk zou zijn.

Ten tweede dient benadrukt te worden dat het, in overeenstemming met de eerder in dit ontwerp-HOOP geschetste bestuurlijke filosofie, in de eerste plaats de instellingen zelf zijn die dienen te streven naar verbetering van de doelmatigheid van het onderwijs. De door de AWT gesignaleerde kleinschaligheid van sommige opleidingen is, ook gelet op de relatieve kostbaarheid van de meeste exacte opleidingen, een punt van zorg. Gelet op opgedane ervaringen in het verleden wordt er echter niet gepleit voor een van bovenaf opgelegde aanpak. De universiteiten zijn in de eerste plaats zelf aan zet. Hierbij kunnen zij aansluiten bij de suggesties die zijn gedaan door de AWT voor verdergaande samenwerking en clustering van afstudeerrichtingen.

De universiteiten onderkennen dit en op dit moment zijn reeds vele initiatieven tot verbetering van de samenwerking en onderlinge afstemming zichtbaar. De bestaande en zich ontwikkelende samenwerkingsverbanden tussen de Amsterdamse universiteiten, tussen Delft en Leiden, tussen Utrecht en Wageningen, en tussen Nijmegen en Eindhoven zijn daar voorbeelden van. Voorts valt te denken aan afspraken tussen universiteiten over samenwerking en bundeling van afstudeerrichtingen en specialisaties in de doctoraalfase. De tendens die zichtbaar is in de nieuwe vijfjarige opleidingen om deze te programmeren volgens het bachelor-mastermodel, biedt een goed uitgangspunt voor de hier bedoelde ontwikkeling. Op basis van een overeenkomstig basisprogramma per opleidingstype in de kandidaatsfase, kunnen afspraken tot stand komen over clustering en samenwerking bij de afstudeerprogramma's van de verschillende universiteiten.

Versterking van deze samenwerking en clustering van afstudeerrichtingen worden ook door de AWT gezien als goede ontwikkelingen die kunnen bijdragen aan de oplossing van de gesignaleerde problematiek. Een conclusie dat halvering van het aantal zelfstandige opleidingslocaties de aangewezen weg is, is tegen deze achtergrond op dit moment dan ook niet aan de orde.

De AWT wijst op er dat een grotere concentratie ook in het onderzoek wenselijk is om reden van kritische massa, internationale zichtbaarheid, multidisciplinariteit, mede met het oog op externe samenwerking en vernieuwing.

De analyse van de AWT van de (potentiële) effecten van de gesignaleerde kleinschaligheid op het vernieuwend vermogen van het universitaire onderzoek wordt op hoofdlijnen onderschreven. Het kabinet hecht, zoals in het Wetenschapsbudget is aangegeven, groot belang aan versterking van het vernieuwend vermogen en heeft daarom, in overleg met de VSNU, NWO en KNAW, voorgesteld bij NWO een vernieuwingsimpuls in te richten, waaraan OCenW, NWO en universiteiten ieder 25 miljoen gulden zullen bijdragen. De drie genoemde organisaties is gevraagd om, op basis van het gestelde in het Wetenschapsbudget, een voorstel uit te werken.

De groeiende samenwerking in het onderwijs tussen universiteiten zoals boven aangegeven, zal ook gevolgen hebben voor het onderzoek. Het oordeel van de AWT dat met onderzoekscholen op termijn wellicht niet internationaal te concurreren zou zijn, wordt evenwel niet gedeeld; dit neemt niet weg dat in voorkomende gevallen

**samenwerking
tussen universiteiten
en bundeling
afstudeer-
richtingen bevoor-
deren**

verbetering denkbaar is. Daarbij zal het naar verwachting met name gaan om verdere profilering van de afzonderlijke universiteiten op de genoemde wetenschapsterreinen. Het ligt voor de hand, gegeven de verweving van ook deze andere terreinen met andere terreinen, niet in de laatste plaats de levenswetenschappen en de technische wetenschappen, dat wiskunde, natuurkunde en scheikunde daarvoor in aanmerking komende situaties bij de profilering zullen worden betrokken. Ook kan versterking van de samenwerking met para-universitaire instituten in dit verband nuttig zijn.

Gelet op het bovenstaande, worden de instellingen uitgenodigd gezamenlijk de verantwoordelijkheid te nemen voor een aanpak waarbij het landelijk belang evenwichtig aan de orde komt. De instellingen zijn in de eerste plaats zelf verantwoordelijk voor de doelmatige inrichting van hun onderwijs en onderzoek, ook daar waar het gaat om instellingsoverstijgende problematiek. Het is aan de overheid om de gezamenlijke aanpak te bevorderen en om vast te stellen of die voldoende effectief is.

De betrokken universiteitsbesturen worden daarom uitgenodigd om:

- in gezamenlijk overleg een plan op te stellen voor verdergaande vormen van samenwerking wat betreft het onderwijs en wetenschappelijk onderzoek in de wis-, natuur- en scheikunde naar aanleiding van de door de AWT opgestelde analyse;
- in dit plan afspraken te maken over samenwerking en clustering met betrekking tot de afstudeerrichtingen die per locatie worden aangeboden en tevens afspraken te maken over onderlinge afstemming van de basisprogramma's, zodat voor de studenten de overstap van de ene universiteit naar de andere wordt vergemakkelijkt. Het ligt voor de hand om hierbij uit te gaan van de bestaande initiatieven en allianties tussen instellingen en van het hierboven beschreven bachelor-mastermodel.

Naast de door de AWT genoemde algemene universiteiten worden ook de technische universiteiten en Wageningen Universiteit en Research Centrum uitgenodigd deel te nemen aan deze afspraken. Bij het overleg over dit ontwerp-HOOP zullen nadere afspraken met de betrokken universiteitsbesturen worden gemaakt en zal worden overlegd over een perspectief waartegen het genoemde plan kan worden beoordeeld.

De KNAW zal, uit hoofde van haar signalerende functie, worden gevraagd om het plan van de universiteiten te beoordelen met het oog op evenwicht en breedte van de wetenschappelijke portfolio in Nederland.

In het derde jaar van de uitvoering van de voornemens in het HOOP 2000 zal een evaluatie plaatsvinden. In deze evaluatie zal ook ingegaan worden op de vraag in hoeverre de samenwerking dan wel clustering van afstudeerrichtingen in de wiskunde, natuurkunde en scheikunde van de grond is gekomen en tot resultaten heeft geleid. Ook het AWT-advies zal daarbij wederom in de afweging worden betrokken.

gezamenlijk plan

8.2 Agrarische opleidingen

De algemene beleidskaders van dit ontwerp-HOOP gelden evenzeer voor de sector landbouw en natuurlijke omgeving. Vanuit de verantwoordelijkheid voor ontwikkelingen in de sector heeft de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) ook 'eigen' ambities voor de komende jaren.

Deze ambities, die zijn neergelegd in het LNV-Beleidsprogramma 'Kracht en kwaliteit'⁹⁹, vragen om een vertaling naar het LNV-kennisbeleid. Naast kennis als beleidsinstrument heeft LNV de zorg voor het in stand houden van een adequate kennisinfrastructuur. In deze paragraaf wordt ingegaan op de wijze waarop het kenniscomplex bijdraagt aan de realisatie van de ambities van het genoemde beleidsprogramma.

8.2.1 Inrichting en aansturing

De afgelopen kabinetsperiode zijn op basis van het rapport 'Peper'¹⁰⁰ belangrijke stappen gezet, met name op het vlak van inrichting en aansturing. De vorming van Wageningen Universiteit en Researchcentrum zal in deze kabinetsperiode worden afgerond. Wageningen UR heeft een aanzet gegeven voor een nieuwe (Bachelor of Science/Master of Science) opzet van het onderwijsprogramma. De bedoeling is de MSc-fase in de Engelse taal aan te bieden. Op deze wijze geeft Wageningen UR een extra impuls aan de internationalisering van het onderwijs. Wageningen UR onderzoekt de mogelijkheid van strategische allianties met andere universiteiten en TNO. Met de Universiteit Utrecht is door Wageningen UR in 1999 een convenant gesloten waarin de gewenste samenwerking concreet invulling krijgt.

**Wageningen
Universiteit en
Researchcentrum**

Het agrarisch onderwijs zal uit moeten groeien tot een stelsel dat bestaat uit krachtige, autonome instellingen die professioneel bestuurd worden en die in toenemende mate zelf verantwoordelijk zijn voor kwaliteitszorg en vernieuwingen. LNV zal hierbij een stimulerend beleid voeren, onder andere door middel van de regeling Versterking en Innovatie Agrarisch onderwijs (VIA-regeling).

Voor een krachtig en kwalitatief hoogwaardig hoger beroepsonderwijs in deze sector is, gezien de kleinschaligheid, samenwerking en taakverdeling noodzakelijk. Naast samenwerking tussen de zes hogescholen onderling gaat het hierbij om samenwerking van individuele hogescholen met partners in de regio, sectoraal en multi-sectoraal. Beide vormen van samenwerking kunnen tot grote meerwaarde leiden. Over de gewenste bindende samenwerking is door de minister van LNV een standpunt bepaald.¹⁰¹ Het Van Hall Instituut en de Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein gaan een concern vormen. De vorming hiervan wordt door

**samenwerking van
de hogescholen**

99 *Kracht en kwaliteit: Het LNV-beleidsprogramma 1999-2002*, Publicatie van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag, 1999.

100 Peper, B., *Duurzame kennis, duurzame landbouw: Een advies aan de Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij over de kennisinfrastructuur van de landbouw in 2010*, Den Haag, 1996.

101 Brief van de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij aan de voorzitter van de Tweede Kamer d.d. 15 maart 1999.

doorstroom hbo-wo

het ministerie van LNV ondersteund. Daarnaast zal het ministerie van LNV de samenwerking tussen de zes instellingen bevorderen.

De gezamenlijke hogescholen hebben besloten tot opheffing van de Stichting Samenwerkend HAO (SHAO). In overleg met de hogescholen wordt gezocht naar een nieuwe constellatie voor de behartiging van noodzakelijke instellingsoverstijgende taken.

Het samenhangend stelsel in het landbouwonderwijs biedt goede kansen voor doorstroming.

De doorstroming van hoger beroepsonderwijs naar het wetenschappelijk onderwijs verloopt nog niet optimaal. Van een goede samenwerking tussen de hogescholen en Wageningen UR kan een stimulerende invloed uitgaan, met uitdagende ontplooiingskansen. De beoogde versterking van de samenwerking tussen de hogescholen en Wageningen UR zal plaatsvinden vanuit het eerder genoemde concern. De samenwerkingsinitiatieven zullen worden ondersteund.

Om de universitaire instroom te vergroten en de positie van het Noorden te versterken is besloten tot de ontwikkeling van een propedeuse in Leeuwarden naast een experiment van Wageningen UR en het Van Hall Instituut om te komen tot een aansluitend opleidingstraject tussen hbo en wo.

Overigens gelden voor de doorstroom van hbo-gediplomeerden in het agrarisch onderwijs naar Wageningen UR dezelfde regelingen als voor andere hbo-wo-trajecten.

Voor Wageningen UR wordt een bekostigingsmodel ontwikkeld dat in belangrijke mate aansluit bij de systematiek voor de rest van het wetenschappelijk onderwijs. Het model zal enkele specifieke elementen kennen die samenhangen met de bijzondere positie van Wageningen UR.

8.2.2 Een verbrede en vernieuwde inhoud van het onderwijs

De veranderde positie van de landbouw in de samenleving en veranderende waarden en normen vragen ook in het onderwijs om een meer pluriforme benadering en om een versterking van de maatschappelijke oriëntatie. Dit betekent een verbreding en vernieuwing van de inhoud van het onderwijs. Een recent in opdracht van LNV uitgevoerde verkenning geeft dit nog eens duidelijk aan ¹⁰². Samen met het onderwijsveld en maatschappelijke actoren zoals het bedrijfsleven zal LNV de inhoudelijke vernieuwing gestalte geven. Ook de doorstroom van nieuwe kennis naar het onderwijs verdient hierbij extra aandacht.

Als gevolg van snelle technologische en maatschappelijke ontwikkelingen veranderen producten en productiewijzen en eisen die daaraan gesteld worden voortdurend en als gevolg daarvan de eisen aan werkenden. In toenemende mate zullen arbeidsprocessen zowel productief als innovatief moeten zijn. Als gevolg daarvan zullen werken en leren samengaan. Ook de economische en sociale noodzaak om zo veel mogelijk mensen in het arbeidsproces te (blijven) betrekken brengt met zich

inhoudelijke ver- nieuwing agrarisch onderwijs

samengaan leren en werken

¹⁰² Nieuwenhuis, A.F.M. e.a., *Landbouwonderwijs in toekomstperspectief: agenda voor strategische discussie*, Den Haag, 1998.

mee dat het leren van werkenden meer aandacht moet krijgen. In feite betekent dit een omslag van onderwijsbeleid naar leerbeleid.

Bij de agrarische lerarenopleidingen, ondergebracht bij de Stichting Tot Ontwikkeling van Agrarische Onderwijskunde en Scholing – Agrarische Pedagogische Hogescholen (STOAS-APH), voltrekt zich momenteel een wijziging in het onderwijscurriculum. Het beleid voor de agrarische lerarenopleiding is erop gericht om deze om te vormen naar een duaal-coöperatief model. De ict-implementatie is ondersteunend aan inhoudelijke vernieuwing van de lerarenopleiding. Zowel de ontwikkeling van ict als de onderwijskundige vernieuwing vindt in nauw overleg met lerarenopleidingen buiten de LNV-sector plaats. Met het hiervoor beschreven traject wordt tevens beoogd adequater tegemoet te komen aan het tekort aan docenten in de agrarische sector, met name in het middelbaar agrarisch onderwijs.

Om het leerbeleid in het LNV-domein te stimuleren zal in overleg met onderwijs, voorlichting en bedrijfsleven in de agrarische sector onderzocht worden hoe kennisoverdracht en leerprocessen op bedrijfsniveau met behulp van ict vormgegeven kunnen worden.

8.3 Medische en paramedische opleidingen

In het hoger onderwijs geldt voor een groot aantal medische en paramedische opleidingen een beperking van de eerstejaarsinstroom. Daarvoor kent de Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek (WHW) twee instrumenten, te weten de arbeidsmarktfixus, op grond van arbeidsmarktoverwegingen, en de capaciteitsfixus, op grond van de opleidingscapaciteit.

Onder de huidige wetgeving is de arbeidsmarktfixus nog gekoppeld aan het HOOP. Deze geldt dus voor een periode van twee jaar en moet ook in het HOOP worden aangekondigd. De arbeidsmarktfixus zal in de toekomst worden losgekoppeld van het HOOP.

Vooralsnog zal echter moeten worden uitgegaan van de huidige wetgeving, waarin het voornemen voor een arbeidsmarktfixus in het HOOP moet worden aangekondigd.

De minister van VWS is gevraagd te adviseren over de gewenste eerste jaarsinstroom voor de studie jaren 2000-2001 en 2001-2002 bij de paramedische opleidingen in het hbo en de opleidingen geneeskunde en tandheelkunde in het wo. Voor tandheelkunde is het advies om de instroomcapaciteit met 20 plaatsen uit te breiden tot 260. Voor geneeskunde wordt een uitbreiding met 55 plaatsen geadviseerd tot 1930. Gehoor geven aan deze adviezen is geen eenvoudige zaak. Nader overleg met de instellingen is nodig over de vraag of opleidingscapaciteit beschikbaar is bij de instellingen. Deze kwestie zal betrokken worden bij de voorbereiding van de begroting 2001.

De minister van LNV zal voor dezelfde studie jaren, te weten 2000-2001 en 2001-2002, adviseren over de gewenste eerstejaarsinstroom bij diergeneeskunde. Hierover vindt nog overleg plaats.

**gewenste eerste-
jaarsinstroom
versus opleidings-
capaciteit**

nieuwe fixus

Op grond van de advisering, zal het noodzakelijk zijn te komen tot een nieuwe numerus fixus voor de opleidingen geneeskunde, tandheelkunde en diergeneeskunde. Definitieve aankondiging hiervan zal plaatsvinden bij de vaststelling van het HOOP in januari 2000. De betrokken instellingen kunnen dan gezamenlijk actie ondernemen om te komen tot een ophoging van de numerus fixus die rekening houdt met de gegeven adviezen. Indien een dergelijke actie niet tot stand komt, wordt binnen drie maanden nadat het HOOP 2000 is vastgesteld voor de genoemde opleidingen van overheidswege een arbeidsmarktfixus vastgesteld. De verdeling van het aantal beschikbare plaatsen over de afzonderlijke universiteiten geschiedt daarbij naar rato van de huidige verdeling.

Voor het hbo zijn naar aanleiding van het HOOP 1998 afspraken gemaakt over verbetering van de ramingsmethodiek ter bepaling van de instroom in de paramedische opleidingen. Besloten is om het onderzoek naar de verbetering van de ramingsmethodiek onder te brengen bij de verkenning voor het domein van het hoger gezondheidszorgonderwijs die wordt uitgevoerd onder auspiciën van de HBO-raad. Het bovengenoemde advies van de minister van VWS over de instroomcapaciteit zal mede dienen als basis voor deze verkenning. De uitkomst van de verkenning wordt begin 2000 verwacht. De hogescholen hebben zich bereid verklaard om in afwachting van de besluitvorming over die uitkomst een behoedzaam capaciteitsbeleid te voeren.

Onderzoek bevestigt dat de arbeidsmarktsituatie in de zorgsector noopt tot het stimuleren van de instroom in hbo-Verpleegkunde (hbo-V). De landelijke fixus voor hbo-V is daarom met ingang van het studiejaar 1999 – 2000 definitief afgeschaft. Een probleem blijft de beschikbaarheid van voldoende stageplaatsen. De verantwoordelijkheid daarvoor ligt met name bij de zorginstellingen die de stageplaatsen ter beschikking stellen. Inmiddels zijn stimulerende maatregelen in gang gezet opdat zorginstellingen meer stageplaatsen creëren. Een belangrijke oorzaak voor de achterblijvende instroom in hbo-V is het beeld van de zorgsector. De sociale partners hebben een beeldvormings-/wervingscampagne voorbereid om dat imago te verbeteren.

8.4 Letterenstudies

In de recente VSNU-visitatie van de letteren¹⁰³ zijn 167 opleidingen en 155 afzonderlijke onderzoeksprogramma's gevisiteerd. Het bestaan van een dergelijk groot aantal opleidingen en onderzoeksprogramma's gecombineerd met het feit dat de studentenpopulatie al jaren terugloopt, maakt dat de levensvatbaarheid van sommige voorzieningen wordt bedreigd. Om deze problematiek aan te pakken is in 1996 een convenant met de meest betrokken universiteiten gesloten. Daarin spraken overheid en instellingen de intentie uit om een breed, landelijk afgestemd patroon van voorzieningen op het terrein van de letteren in stand te houden. De universiteiten stemmen daartoe hun beleid op elkaar af. In de laatste rapportage

**convenant
1996-2000**

103 *Visitatie Letteren*, Publicatie van de VSNU, Utrecht, 1998.

over de uitvoering van het convenant, gepubliceerd in 1997, legden de zes betrokken universiteiten hun plan voor de letteren tot en met het jaar 2000 neer. Zij stellen zich voor deze periode garant voor de instandhouding van de in het plan opgenomen leerstoelen. De overheid heeft ter uitvoering van het convenant de letteren prioriteit gegeven bij het aanstellen van jonge hoogleraren op grond van de Van der Leeuw-leerstoelenregeling.

In de rapportage spraken de universiteiten ook hun zorg uit over de periode na 2000. De universiteiten vroegen zich af of het, gegeven het budgettaire kader voor het wo, mogelijk zou zijn om de gegarandeerde voorzieningen voor de letteren op de langere termijn in stand te houden. De Tweede Kamer is hierover per brief van 15 januari 1999 geïnformeerd. Vervolgens hebben de universiteiten zich beraden en zijn op grond van hun positieve ervaringen in de eerste periode tot nieuwe afspraken gekomen over de uitgangspunten voor een gezamenlijk plan voor de periode na 2000.

De belangrijkste afspraken in het plan zijn:

- de zes universiteiten nemen ook voor de periode 2001-2005 gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de letteren;
- de zes universiteiten garanderen dat zij in de geest van het convenant de letterenvoorzieningen landelijk op peil houden. De universiteiten garanderen overigens niet dat het financiële niveau van 2000 gehandhaafd kan worden;
- er zal expliciet ruimte zijn voor nieuwe ontwikkelingen binnen de letteren. Daarnaast is het van belang dat de letterenbudgetten regelmatige vernieuwing en aanpassing van de bestaande programma's toelaten;
- als één van de partners gedwongen is een voorziening te herstructureren, gebeurt dit in overleg met de andere universiteiten. Oogmerk daarvan is dat er geen voorzieningen verdwijnen die het letterenpalet wezenlijk aantasten.

**gezamenlijk plan
letterenopleidingen
voor periode
2001-2005**

De afspraken kunnen worden beschouwd als een goede voortzetting van het convenant 1996. In het bijzonder de voornemens om tot verdergaande vormen van samenwerking tussen de faculteiten over te gaan en de erkenning dat ruimte nodig is voor nieuwe ontwikkelingen spreken aan. De inzet van de afspraken van 1996 was immers niet om de status quo te handhaven, maar om een vitaal stelsel van letterenvoorzieningen mogelijk te maken. Op korte termijn zal overleg worden gevoerd met de betrokken universiteiten over de voornemens. Na ontvangst van het uitgewerkte plan 2001-2005, dat door de universiteiten voor dit najaar is toegezegd, zal de Tweede Kamer verder worden geïnformeerd.

9

Bekostigingsmodel hbo

9.1 Flexibiliteit in onderwijsaanbod en studiekeuze

De toegankelijkheid van het hoger onderwijs is een belangrijke verantwoordelijkheid van de overheid. Toegankelijkheid hangt onder andere af van de aanwezigheid van een gespreid onderwijsaanbod dat bestaat uit een breed scala aan leerwegen en -routes.

De variëteit in leerwegen en leertrajecten zal de komende jaren verder toenemen. Een meer gedifferentieerde studentenpopulatie vraagt om programmatische variatie in het onderwijsaanbod. Door de maatregelen uit de notitie 'Flexibele studiefinanciering: een stelsel dat past' neemt de keuzevrijheid voor studenten aanzienlijk toe en worden studenten in staat gesteld een grotere flexibiliteit in hun studietraject in te bouwen. Deelcertificaten zullen de student de gelegenheid bieden om de studie in onderdelen te knippen. De student kan na een keuzemoment, waarvoor hij een deelcertificaat ontvangt, kiezen voor bijvoorbeeld het vervolgen van de studie in een duaal traject, overstappen naar een andere instelling of de studie in het buitenland vervolgen. Studenten die op een later moment in het hoger onderwijs instromen vragen om erkenning van hun elders verworven competenties en om maatwerk voor de afronding van hun opleiding. Het is de taak van de hogescholen om in het onderwijsaanbod adequaat in te spelen op deze vraag naar flexibiliteit. De bekostiging die de hogescholen ontvangen mag deze ontwikkeling niet tegenwerken en moet bij voorkeur ondersteunend werken.

Dit is in het huidige hbo-bekostigingsmodel onvoldoende het geval.

keuzevrijheid studenten neemt toe

9.2 Nadelen van het huidige bekostigingsmodel

Het huidige hbo-bekostigingsmodel verdeelt het door de begrotingswetgever vastgestelde macrobudget over de hogescholen. Het totale hbo-budget ligt dus vast, maar de verdeling over de hogescholen is flexibel. Dit gebeurt op basis van zogenoemde 'onderwijsvragende studenten'. In deze 'onderwijsvraag' wordt de gemiddelde

huidige model
onvoldoende
flexibel

inspanning die een hogeschool moet leveren in geld gewaardeerd¹⁰⁴. In essentie betekent dit dat elke student die de hogeschool zonder diploma verlaat, een bekostigingsgewicht krijgt van 1,35 jaar en elke gediplomeerde student een bekostigingsgewicht van 4,5 jaar. Het bekostigingsmodel is sterk outputgericht, want de bekostiging is grotendeels gekoppeld aan het aantal gediplomeerde studenten per hogeschool. De hoogte van de bekostiging is onafhankelijk van de daadwerkelijke verblijfsduur van de student aan een hogeschool. Het hbo-bekostigingsmodel is daardoor vooral toegespitst op longitudinale onderwijstrajecten aan dezelfde hogeschool. Dat wil zeggen, de student start aan een bepaalde hogeschool en, hij rondt ofwel zonder langdurige studieonderbreking zijn studie af, ofwel hij wordt in een vroeg stadium van zijn studie geselecteerd en verwezen buiten de hogeschool.

Dit model kent een aantal nadelen. Het model houdt geen rekening met studieonderbreking, want de student telt dan in de bekostiging als 'uitvaller'. Het model is ook niet berekend op kortere onderwijsmodules en wisseling van hogeschool, want de hogeschool die het eindexamen verstrekt ontvangt bijna de volledige overheidsbekostiging, onafhankelijk van de daadwerkelijk onderwijsinspanning die de hogeschool heeft geleverd.

Zolang studieonderbreking, het volgen van kortere onderwijsmodules en wisseling tussen hogescholen, uitzonderingen zijn in het studiepatroon van studenten hoeft dit geen probleem te zijn. Elke hogeschool kent wel een aantal studenten die veel onderwijs volgen en toch geen diploma behalen of hun diploma aan een andere hogeschool behalen. Het omgekeerde is ook het geval. Tot nu toe leidt dit niet tot grote problemen. Bovendien kunnen hogescholen in situaties waarin de bekostigingseffecten erg scheef uitpakken tot onderlinge afspraken komen. Aangezien dergelijk flexibel studiegedrag in de toekomst steeds vaker zal gaan voorkomen is het tijd om het hbo-bekostigingsmodel daar beter op af te stemmen.

9.3 Naar een nieuw hbo-bekostigingsmodel

Een bekostiging op basis van ingeschreven studenten en een minder sterke nadruk op de bekostiging van diploma's, is de meest eenvoudige vorm om de bekostiging af te stemmen op een flexibeler studiekeuzegegedrag. Als in dat geval een student overstapt naar een andere hogeschool of als hij zijn studie een tijd onderbreekt, dan heeft de hogeschool toch nog een redelijke bekostiging ontvangen op basis van het aantal jaren dat de student aan de hogeschool was ingeschreven. De bekostiging is dan minder sterk 'alles-of-niets'.

De nadelen van een dergelijk systeem zijn echter groot. Gedeeltelijke bekostiging op basis van ingeschreven studenten geeft een negatieve bekostigingsprikkels voor hogescholen om versnelde leertrajecten te realiseren. Bovendien ontstaat er een

---

104 $\text{onderwijsvraag} = \frac{l \times (4,5 \times A) + (1,35 \times U)}{(J_a + J_u)}$

waarbij: l= aantal ingeschreven studenten; A= aantal afgestudeerden; U= aantal uitvallers; J_a= totaal aantal inschrijvingsjaren van de afgestudeerden; J_u= idem van de uitvallers.

jacht op formele inschrijvingen, die een verdere verzwakking van de relatie tussen de studie- en onderwijsprestaties oplevert. De effecten van een dergelijke aanpak staan haaks op de doelen die in dit ontwerp-HOOP zijn geformuleerd.

Het nieuwe bekostigingsmodel moet dus niet alleen flexibel studiekeuzegedrag volgen, maar moet tevens rekening houden met de door de hogeschool geleverde prestaties.

De meest directe en flexibele koppeling tussen prestaties en bekostiging kan worden gerealiseerd door de bekostiging te verbinden aan de studiepunten die een student aan een bepaalde hogeschool heeft behaald. In totaal bestaat een afgeronde hbo-opleiding uit 168 studiepunten, die de student bij meerdere hogescholen, in een voor hem passend studietraject, kan behalen. Het bekostigingsmodel kan hierop inspelen door het introduceren van bekostigingsmomenten die liggen tussen het moment van instroom van de student in het hoger beroepsonderwijs en het behalen van het diploma. In zijn meest vergaande vorm zijn dit 168 bekostigingsmomenten, namelijk voor elke studiepunten die een student aan een hogeschool behaald. Maar ook de introductie van twee of drie van dergelijke bekostigingsmomenten, bijvoorbeeld voor elke verzameling van 42 studiepunten, zorgt al voor een veel grotere flexibiliteit. Door de introductie van dergelijke 'tussenmomenten' in de bekostiging ontstaat een directere relatie tussen de bekostiging en de onderwijsinspanning die een hogeschool heeft geleverd. Daarmee komt het bekostigingsmodel in belangrijke mate tegemoet aan de ongewenste bekostigingseffecten die nu optreden bij studieonderbreking, flexibele leertrajecten en wisseling tussen hogescholen.

prestatiebekostiging

introductie tussenmomenten

Overigens is het niet de bedoeling om in de bekostiging een premie te zetten op het niet volledig afronden van de studie. Het eindperspectief blijft dat de student zijn volledige hbo-opleiding afrondt, alleen kan hij zelf beslissen in welk tempo, in welke onderwijsvorm en aan welke hogeschool hij dit doet. Dit wordt ondersteund door de prikkel die de studiefinanciering aan de student biedt om zijn studie volledig af te ronden. Bovendien moet worden voorkomen dat een dergelijke wijze van bekostigen de hogescholen uitnodigt tot een te snelle toekenning van deelresultaten. De kwaliteit van het onderwijs blijft voorop staan. Dit geldt niet alleen voor het eindexamen, maar ook voor eventuele deelresultaten. Bij de verdere uitwerking van het bekostigingsmodel zullen deze aspecten nadrukkelijk meewegen.

diploma blijft eindperspectief

De introductie van 'tussenmomenten' in de bekostiging sluit het beste aan bij zowel het flexibel studiekeuzegedrag van de student als de door de hogeschool geleverde prestaties. Het bekostigingsmodel hbo zal in deze zin aangepast worden.

Hoe de 'tussenmomenten' precies gedefinieerd gaan worden zal in nader overleg met de hogescholen worden bepaald, waarbij uitgangspunt is dat de tussenmomenten van betekenisvolle omvang zijn. De precieze definitie van tussenmomenten hangt onder meer af van de wijze waarop vrijstellingen die studenten verkrijgen voor elders verworven vaardigheden doorwerken in de bekostiging van de hogeschool. Bij de uitwerking spelen daarnaast zaken als registratieproblemen, controle,

definitie tussenmomenten volgt

transparantie en voorspelbaarheid een belangrijke rol. Het belang van deze uitvoeringsaspecten kan niet snel worden overschat: in de te volgen aanpak zal aan dit punt uitvoerig aandacht moeten worden besteed. En, zoals bij elke wijziging van een bekostigingsmodel, zullen de reallocatie-effecten tussen de hogescholen hanteerbaar moeten worden gemaakt.

zorgvuldig invoeringstraject

Daarom wordt een zorgvuldig onderzoek- en besluitvormingstraject gestart. Na de vaststelling van de hoofdlijn van het bekostigingsmodel, worden de uitwerkingsvraagstukken in overleg met de hogescholen bezien. Een uitvoeringsanalyse zal zich richten op het proces van de gegevenslevering en –verwerking. In aansluiting daarop wordt de betreffende bekostigingsregelgeving aangepast en zal in beperkte kring worden proefgedraaid. Dit geldt ook voor de informatiesystemen en gegevensverwerking. Na afronding van deze proeffase en het eventueel noodzakelijke doorvoeren van aanpassingen is het vervolgens zinvol dat hogescholen en uitvoeringsorganisaties een jaar kunnen ‘schaduwdraaien’ met de nieuwe systematiek, zodat knelpunten in de uitvoering tijdig kunnen worden gesignaleerd en aangepakt. Het bovenstaande traject betekent dat de aangepaste bekostigings-systematiek op zijn vroegst in 2003 in werking kan treden.

9.4 Een verdergaand perspectief

Met een bekostiging op tussenmomenten en meer flexibiliteit in leerwegen en keuzegedrag van studenten gaan we toe naar een situatie waarin de onderwijswensen van de student centraal komen te staan. Dit is een aantrekkelijk perspectief in het licht van de ontwikkeling naar een grotere variëteit en vraaggerichtheid in het hoger onderwijs. Het stimuleert studenten bewust keuzen te maken en onderwijswensen te definiëren en prikkelt de onderwijsinstellingen om daarop in te spelen.

centrale positie student

Om de centrale positie van de student verder te benadrukken, kan het zinvol zijn de bekostiging als vorm van voucherbekostiging via de student te laten lopen. Dat kan door de student feitelijk vouchers mee te geven die hij bij het behalen van tussenmomenten ook materieel overhandigt aan de hogeschool: het gehaalde tussenmoment in het flexibele traject wordt zo ‘onderbouwd’ door de ingeleverde voucher op basis waarvan de instelling zal worden bekostigd. Nog een stap verder zou zijn de student niet alleen de voucher te geven, maar ook het bijbehorende budget: de student zou in dat geval de instelling rechtstreeks betalen.

experiment met vouchers

De vraag of een dergelijk perspectief ook praktisch realiseerbaar is kan nu nog niet worden beantwoord. De afgelopen 10 jaar zijn weliswaar uitgebreide discussies gevoerd over het principe van een voucherbekostiging, maar door het ontbreken van ervaringsgegevens zijn een groot aantal praktische vragen onbeantwoord gebleven. Daarom wordt voorgesteld om een experiment met vouchers te starten, waarbij afstemming zal worden gezocht met de zorgvuldige voorbereiding en besluitvorming die is voorzien in het traject naar een nieuw bekostigingsmodel voor het bekostigd hoger beroeps onderwijs.

De vormgeving van een dergelijk experiment en de voorwaarden waaronder dit het beste kan worden uitgevoerd zullen worden besproken met hogescholen, studenten, werkgevers, uitvoeringsorganisaties en relevante departementen. Voor de vorm die gekozen wordt voor het voucherexperiment zal worden voortgebouwd op de inzichten die daarover zijn ontstaan vanaf het eind van de jaren tachtig en waarvan melding wordt gemaakt in de brief van OCenW van 5 november 1992 aan de Tweede Kamer. Bestaande onderzoeken naar individugebonden financiering en de uitgevoerde internationale benchmark worden eveneens hierbij betrokken. Alle sectoren in het hbo zullen in beschouwing worden genomen bij het bepalen waar de experimenten zullen worden uitgevoerd. Belanghebbenden zullen in de begeleiding van de geselecteerde experimenten worden betrokken. Twee jaar na de start van de experimenten worden aanbevelingen voor verder vervolg gedestilleerd uit de opgedane ervaringen.

Op deze manier wordt voldoende expertise en ervaring opgedaan om in de toekomst een goed afgewogen keuze te maken over een verdere flexibilisering van de bekostiging. Overigens is de flexibiliteit nooit onbegrensd. De student zal er in goed overleg met de onderwijsinstellingen voor moeten zorgen dat hij een zodanig samenhangend geheel aan onderwijsmodules volgt, dat de verzameling van 168 studiepunten ook een volwaardige hbo-kwalificatie oplevert. Dit blijft uiteindelijk ter beoordeling van de hogeschool die het hbo-diploma verstrekt. Dit is geen vrijblijvend oordeel, maar een oordeel dat de gedegen kwaliteitstoetsing moet kunnen doorstaan.

**streven blijft vol-
waardige
hbo-kwalificatie**

9.5 Continuïteit en regionale positie hogescholen

Hogescholen vormen een belangrijke factor in de regionale kennisinfrastructuur. Dit geldt voor zowel het onderwijsaanbod dat zij verzorgen voor de studenten in de regio als kennisuitwisseling en – overdracht aan bedrijven en instellingen in de regio. De hogeschool is een samenbindend element in de regio dat voorkomt dat jonge mensen wegtrekken en dat bijdraagt aan een gunstig vestigingsklimaat voor werkgevers.

Gezien de belangrijke functie van het hbo zou de bekostiging een voldoende basis moeten bieden voor een blijvend regionaal aanbod van onderwijs en een sterke regionale positie van de hogeschool.

Het huidige hbo-bekostigingsmodel biedt geen specifieke garanties voor een breed onderwijsaanbod in elke regio, maar werkt dit ook niet tegen. Datzelfde geldt voor een aangepast bekostigingsmodel dat is gebaseerd op meerdere meetmomenten of voor verdergaande vormen van vraagfinanciering. Het gemeenschappelijke kenmerk van dergelijke bekostigingsmodellen is dat de bekostiging direct aansluit op het aantal studenten dat kiest voor een bepaalde hogeschool. Dit wordt ook wel ‘stemmen met de voeten’ door de student genoemd. Dit zorgt voor een positieve prikkel voor hogescholen om hun onderwijsaanbod te vernieuwen, de kwaliteit hoog te houden en in te spelen op de wensen van de (aspirant-)student.

Als er voldoende (aspirant-)studenten zijn in een regio en als de hogeschool daarop adequaat inspelt, dan is er geen probleem. Een probleem zou wel kunnen ontstaan bij minder dichtbevolkte regio's. Als de hogescholen ook in deze regio's

hogescholen zoeken zelf oplossing

een breed onderwijsaanbod willen blijven verzorgen, dan kan dit tot gevolg hebben dat een aantal opleidingen beneden een rendabel niveau komt. Er zijn simpelweg te weinig studenten om de kosten van de opleiding te kunnen dragen. Dat doet zich eerst voelen bij relatief dure opleidingen waar weinig studenten op af komen, zoals opleidingen in de 'harde' techniek.

Nu is het niet zo dat elke opleiding in elke regio moet worden aangeboden. Tenslotte is het hoger beroepsonderwijs een landelijke voorziening, zijn de reisafstanden in Nederland beperkt en biedt de studiefinanciering de student juist de mogelijkheid om buiten zijn regio te gaan studeren. Bovendien zullen hogescholen ook opleidingen die relatief weinig studenten trekken zoveel mogelijk in stand proberen te houden. Dit draagt bij aan hun aantrekkingskracht en hun positie in de regionale kennisinfrastructuur. Veelal kan een hogeschool de bedrijfsvoering rendabel houden door verbindingen te leggen met andere opleidingen binnen de hogeschool, de opleiding te vernieuwen of te verbreden of samenwerking met andere hogescholen aan te gaan. Bovendien hebben veel hogescholen ook een aantal grootschalige opleidingen die als sponsor kunnen dienen voor de kleinschalige opleiding. Kortom, in de meeste gevallen is de regionaal georiënteerde hogeschool prima in staat een adequate oplossing te vinden.

Het probleemoplossend vermogen van de hogescholen staat dus voorop. Om deze reden is het niet nodig om rekenregels te creëren in het bekostigingsmodel die ingrijpen op het instandhouden van het bestaande onderwijsaanbod, zoals een regionale component of een 'vaste voet'. Afgezien van praktische problemen om met behulp van generieke rekenregels in te spelen op moeilijk voorspelbare specifieke probleemsituaties, zouden dergelijke rekenregels ook afbreuk doen aan de globaliteit, flexibiliteit en outputgerichtheid van het bekostigingsmodel.

specifieke ondersteuning alleen als ultieme maatregel

Mocht er toch een situatie optreden dat een dreigende sluiting van cruciale opleidingen in een regio leidt tot een ongewenste verschraving van het hbo in de regionale kennisinfrastructuur, dan is een expliciete afweging door de minister gewenst. In een dergelijke uitzonderlijke situatie kan de minister besluiten tot het verlenen van specifieke financiële ondersteuning. Dit moet uitdrukkelijk gezien worden als ultieme maatregel. Het zal dan vrijwel altijd om maatwerk en om een ondersteuning van beperkte duur gaan. Uit oogpunt van rechtsgelijkheid en omdat financiële ondersteuning ten laste gaat van het beschikbare macrobudget voor de hogescholen, is het wenselijk om tot een geobjectiveerde procedure te komen. Daartoe kan het beste aansluiting gezocht worden bij de reeds bestaande gedragsregels en procedures rondom het Financieel Vangnet HBO. Het Financieel Vangnet HBO heeft immers al tot taak om vroegtijdig, met behulp van meerjarenprognoses van begroting en exploitatierekening, financiële problemen bij hogescholen te signaleren en om in overleg met de hogeschool te zoeken naar een oplossing, waarbij alle opties verkend worden. Dit zal leiden tot een advies aan de minister over de mogelijkheden tot continuering van het onderwijsaanbod. In overleg met de hogescholen zal worden bezien of deze gedragsregels en procedure nog een aanvulling behoeven.

10

De voorstellen uit dit ontwerp-HOOP in het kort

Voor het toerusten van hogescholen en universiteiten in de toekomst is in dit ontwerp-HOOP een groot aantal voorstellen gedaan. In dit hoofdstuk worden de voorstellen in het kort samengevat.

1 **Aanpak van tekorten aan hoger opgeleiden**

- De ontwikkeling van tekorten op de arbeidsmarkt verdient grote aandacht van alle verantwoordelijke en betrokken partijen. De ontwikkelingen op de arbeidsmarkt, zullen nauwlettend worden gevolgd en geanalyseerd zowel op landelijk, als op regionaal en sectoraal niveau. Op korte termijn zullen pilots met arbeidsmarkttraders in een aantal sectoren starten.
- De tekortenproblematiek zal periodiek in overleg gebracht worden met werkgevers, werknemers, onderwijsinstellingen en arbeidsvoorziening. Het doel is samenhang te bevorderen in het beleid om de tekorten op de arbeidsmarkt te bestrijden.
- Met de VSNU, de HBO-raad en de studentenorganisaties zal besproken worden hoe het rendement van het hoger onderwijs verder kan worden verbeterd. Over het 'wegkopen' van studenten voordat zij hun einddiploma hebben gehaald zal ook overleg worden gevoerd met de werkgeversorganisaties.

2 **Verbreding deelname ho**

- De middelen voor ECHO worden tot 2003 gecontinueerd. Aan ECHO wordt gevraagd een voorstel te doen voor een krachtige geïntegreerde aanpak van de ministers van OCenW en Grote Steden en Integratiebeleid gezamenlijk, om uitval van allochtone studenten te voorkomen en instroom op de arbeidsmarkt te bevorderen.
- Met het Platform Beroepsonderwijs worden afspraken gemaakt over de implementatie van de onderzoeksbevindingen en de ondersteuning van instellingen bij het verder realiseren van verkorte trajecten mbo-hbo.
- In overleg met SZW zullen de mogelijkheden worden onderzocht van duale trajecten in het hoger onderwijs voor werkzoekenden waarbij door het duale karakter van de opleidingen een spoedige entree op de arbeidsmarkt mogelijk is.

3 Relatie hbo-wo

- De WHW zal zodanig worden aangepast dat bestuurlijke fusie van hbo en wo instellingen mogelijk wordt. Het inhoudelijke onderscheid tussen hbo en wo blijft hierbij in stand.
- Overleg zal worden gevoerd om het toezicht door de samenwerkende instellingen op samenwerkingsverbanden hbo-wo op grond van artikel 8.1 van de WHW te verbeteren.
- Overleg zal worden gevoerd met roc's en hogescholen over fusie mbo-hbo.

4 Grotere programmeringsvrijheid onderwijsaanbod

- De ACO wordt opgeheven. De huidige toets op macrodoelmatigheid komt te vervallen. Wel zal bij het starten van een nieuwe opleiding door middel van een toets vooraf aannemelijk gemaakt moeten worden dat de opleiding van voldoende kwaliteit zal zijn.
- In overleg met de instellingen zal nader verkend worden op welke wijze zelfregulering bij het starten van nieuwe opleidingen nader vormgegeven kan worden.
- De vormgeving van de toets voor het starten van nieuwe opleidingen zal in verder overleg verkend worden.
- In het hbo zal de nieuwe systematiek geleidelijk ingevoerd worden.

5 Registratie van opleidingen

- De procedure voor het aanbrengen van wijzigingen in het CROHO zal sterk worden verkort. Tevens zullen de voorschriften over opname in het CROHO van gegevens die slechts een voorlichtende functie hebben, uit de wet worden geschrapt.

6 Nevenvestigingen

- Voor de universiteiten wordt artikel 7.17 buiten werking gesteld, zodat bij het starten van een nevenvestiging geen goedkeuring van de minister meer nodig is.
- Voor de hogescholen wordt artikel 7.17 ingezet als instrument om de rol van hogescholen als kenniscentra voor de regio te versterken. Ten aanzien van samenwerkingsverbanden en bestuurlijke fusies binnen het hbo zal royaler worden omgegaan met de ontheffingsmogelijkheid van artikel 7.17. De HBO-raad wordt uitgenodigd voorstellen te doen voor de verdere invulling van het toetsingskader.

7 Relatie tussen overheid en instelling

- De cyclus van het instellingsplan zal worden verlengd van twee naar vier jaar.
- Met de hogescholen zal overleg worden gevoerd over het interne toezicht en de relatie met het overheidstoezicht. De HBO-raad zal een commissie instellen van deskundigen en belanghebbenden die een gedragscode met aanbevelingen zal opstellen voor het interne toezicht op hogescholen.
- Er zal overleg worden gevoerd met de hogescholen over de vraag hoe de overheid specifieke beleidsdoelen kan realiseren, zodanig dat daarbij tegemoet wordt gekomen aan verschillende profielen van instellingen. Daarbij zijn twee benaderingen aan de orde: 'verantwoording achteraf' en 'specifieke financiering'.

8 Overige dereguleringsvoorstellen

- Instellingen krijgen zelf de mogelijkheid te bepalen over welke periode in het studiejaar collegegeld wordt betaald.
- De verplichting voor instellingen om een eigen afstudeerregeling te maken vervalt. De student kan een direct beroep op de wet doen om afstudeersteun te krijgen. In het wetsvoorstel “WSF 2000” zijn de wijzigingen van de regelgeving voor de afstudeersteun opgenomen.
- Na vaststelling van het HOOP 2000 zal in het kader van deregulering een groot aantal bepalingen uit de WHW worden geschrapt. In de eerste helft van 2000 zal de formele wetgevingsprocedure worden gestart.

9 Stroomlijning kwaliteitszorg onderzoek

- VSNU, NWO en KNAW zullen een voorstel doen voor verdere aanscherping en vereenvoudiging van de beoordeling van de kwaliteit van het universitair onderzoek.

10 Internationalisering

- Op nationaal niveau zal worden gestreefd naar het wegnemen van knelpunten bij de grensoverschrijdende samenwerking tussen instellingen.
- De beoordelingsprocedure voor het verzorgen van opleidingen in een andere taal zal worden geschrapt.
- Gestreefd wordt naar integratie van de io-instituten binnen de universitaire infrastructuur. Per 1 september 2000 heeft elk io-instituut een plan voor integratie van één of meer universiteiten opgesteld. Per 1 januari 2002 zullen io-instituten geen directe bekostiging meer ontvangen, maar loopt de financiering via een universiteit.
- Over twee jaar zullen de landen die de Bologna-verklaring hebben ondertekend in Praag bijeenkomen om na te gaan hoe de situatie zich heeft ontwikkeld. Over de rol van de Europese Commissie in de uitwerking van een en ander zal nog nader worden overlegd.
- Met het oog op de verdere ontwikkeling van een bachelor-masterstructuur zal de Onderwijsraad gevraagd worden een adviescommissie in te stellen die voor 1 juni 2000 rapporteert over de consequenties op langere termijn voor de Nederlandse gradenstructuur van een ontwikkeling binnen Europa naar een model van twee cycli.

11 Versterking rol hoger onderwijs in de kennisinfrastructuur

- Samen met het ministerie van EZ zal worden bezien hoe de rol van universiteiten en hogescholen in de brede kennisinfrastructuur verder kan worden versterkt.
- De AWT en de Onderwijsraad zal een vervolgdadvies gevraagd worden over knelpunten en condities om de rol van het hbo in de kennisinfrastructuur te verbeteren.

12 Variëteit in leerwegen

- In 2001 zal het experiment met duale trajecten in het wo geëvalueerd worden, in 2000 zal een voortgangsrapportage worden opgesteld.
- In het kader van de deregulering zal mogelijk gemaakt worden dat duale trajecten in het wo gemeten in studiepunten langer kunnen duren dan de voltijdse variant.

- In het hbo zullen extra keuzemomenten in het studietraject mogelijk gemaakt worden.
- De introductie van de kandidaatsfase door universitaire opleidingen zal gemonitord worden.
- De instellingen worden uitgenodigd, al dan niet in samenwerking, voorstellen te doen voor het opzetten van instrumenten waarmee de beoordeling van elders verworven competenties (EVC) vorm kan krijgen.
- Er zal een inventariserend beleidsgericht onderzoek worden uitgezet naar opgedane ervaringen met EVC.
- Met PAEPON, de HBO-raad en de VSNU zal overleg worden gevoerd over de positie van de korte opleidingen.

13 Relatie tussen student en instelling

- De leesbaarheid van het studentenstatuut en de voorlichting over het statuut aan studenten worden verbeterd. De VSNU en de HBO-raad worden uitgenodigd daarvoor voorstellen te doen.
- Om beter zicht te krijgen op de voor- en nadelen van individuele afspraken tussen instelling en student worden de instellingen uitgenodigd hier in de praktijk ervaring mee op te doen.
- Beleidsgericht onderzoek wordt uitgezet naar ervaringen – ook in het buitenland en andere onderwijssectoren – met onderwijsafspraken.

14 Kwaliteitszorg

- Er zal overleg gevoerd worden over de ontwikkeling van het stelsel van kwaliteitszorg. Hierin zullen in ieder geval aan de orde komen: een onafhankelijker positionering ten opzichte van de instellingen en de rol van accreditatie in aanvulling op de bestaande kwaliteitsvergelijking.
- Ten aanzien van versterking van de internationale referentie wordt geprobeerd afspraken te maken met Engeland, Duitsland en Vlaanderen over gezamenlijke accreditatie van opleidingen.
- De overheid (zie Wetenschapsbudget) is bereid bij te dragen aan een stimuleringsfonds t.b.v. doorstroom van vrouwen naar hogere wetenschappelijke functies.
- De VSNU en de HBO-raad wordt gevraagd een voorstel te doen hoe registratie van postinitiële mastersopleidingen uitgevoerd kan worden en aan welke criteria de opleidingen moeten voldoen.
- Een gezamenlijke werkgroep bestaande uit vertegenwoordigers van de inspectie, PAEPON en OCenW zal in de loop van 1999 voorstellen uitwerken voor inrichting van de kwaliteitszorg in het aangewezen hoger beroepsonderwijs.
- OCenW zal het initiatief nemen tot overleg over het instellen van een raad van toezicht voor de verdere ontwikkeling van de keuzegids hoger onderwijs. Onder voorwaarde dat productie van de keuzegids plaatsvindt onder regie van deze raad van toezicht zal de subsidie de komende vier jaar gecontinueerd worden.

15 Ict

- Met de VSNU en de HBO-raad zal overleg gevoerd worden over aandacht voor ict in de visitaties.
- De overheid zal financieel bijdragen aan de infrastructuur tussen de instellingen en risicovolle vernieuwende projecten (bv. Gigaport, Open Universiteit Nederland, SURF-Educatiefonds). Voor het wo is in de periode 2000 – 2002 22,5 mln gulden extra beschikbaar voor het SURF-Educatiefonds. Voor het hbo vindt overleg plaats met de HBO-raad.
- Tot en met 2005 zijn extra middelen beschikbaar voor integratie van ict in de lerarenopleidingen.
- De overheid zal de gevolgen van de ontwikkeling van virtueel hoger onderwijs voor regelgeving en bekostiging onderzoeken.
- Over de toekomst van de Open Universiteit Nederland zal door de OUNL een strategisch plan ontwikkeld worden op basis van twee scenario's. De minister zal een begeleidingscommissie instellen.

16 Bèta- en technische opleidingen

- Naar aanleiding van evaluaties van de Stichting Wetenschap en Techniek Nederland en het Rathenau instituut zullen OCenW en EZ een notitie uitbrengen waarin een aanzet wordt gegeven voor strategieontwikkeling op het gebied van wetenschap- en technologiecommunicatie. Gegeven het belang van het vergroten van de aantrekkelijkheid van leren en werken in bèta en techniek zal de Stichting AXIS daarbij betrokken worden.
- Met het oog op de kleinschaligheid van een aantal exacte opleidingen worden de betrokken universiteiten uitgenodigd om een gezamenlijk plan op te stellen voor samenwerking en bundeling op deze terreinen naar aanleiding van het AWT-advies 'Vitaliteit en kritische massa: strategie voor de natuur- en technische wetenschappen'.

17 Agrarische opleidingen

- Voor Wageningen Universiteit en Researchcentrum wordt een bekostigingsmodel ontwikkeld dat in belangrijke mate aansluit bij de systematiek voor de rest van het wetenschappelijk onderwijs.
- Samenwerking tussen de zes hogescholen onderling en samenwerking tussen individuele hogescholen met partners in de regio zal bevorderd worden.
- Het Van Hall Instituut en de Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein gaan een concern vormen.
- Om het leerbeleid in het LNV-domein te stimuleren zal in overleg met onderwijs, voorlichting en bedrijfsleven onderzocht worden hoe kennisoverdracht en leerprocessen op bedrijfsniveau met behulp van ict vormgegeven kunnen worden.

18 Medische en paramedische opleidingen

- Naar aanleiding van adviezen van het ministerie van VWS en het ministerie van LNV zal een besluit worden genomen over de arbeidsmarktfixus voor geneeskunde, tandheelkunde en diergeneeskunde.

- Er is een verkenning gestart voor het domein van het hoger gezondheidszorgonderwijs; hierin wordt de verbetering van de ramingsmethodiek van de paramedische opleidingen in het hbo opgepakt.

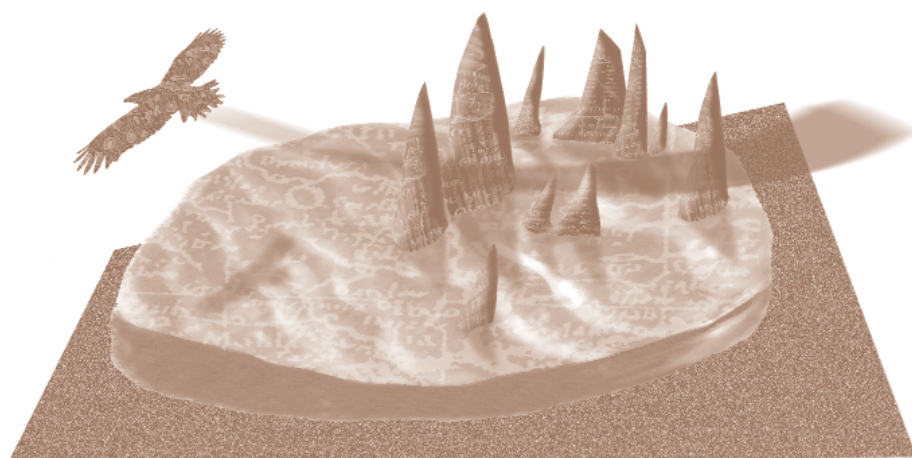
19 Letterenstudies

De zes betrokken universiteiten hebben afspraken gemaakt over de uitgangspunten voor een plan om te komen tot een vitaal stelsel van onderwijs en onderzoek in de letteren voor de periode 2001-2005. Op korte termijn zal overleg plaatsvinden met deze universiteiten over hun plan.

20 Bekostiging hbo

- De hbo bekostiging zal beter worden afgestemd op flexibel studiegedrag. Onderzocht zal worden of tussenmomenten in de bekostiging daarvoor een goed instrument zijn. Dit leidt niet eerder dan 2003 tot aanpassing in de bekostigingssystematiek.
- Voorgesteld wordt een experiment met vouchers te starten, waarbij afstemming zal worden gezocht met zorgvuldige voorbereiding en besluitvorming die is voorzien in het traject naar een nieuw bekostigingsmodel voor het bekostigd hoger beroepsonderwijs. De vormgeving van een dergelijk experiment en de voorwaarden waaronder dit het beste kan worden uitgevoerd zullen worden besproken met hogescholen, studenten, werkgevers, uitvoeringsorganisaties en relevante departementen. Voor de vorm die gekozen wordt voor het voucherexperiment zal worden voortgebouwd op de inzichten die daarover zijn ontstaan vanaf het eind van de jaren tachtig en waarvan melding wordt gemaakt in de brief van OCenW van 5 november 1992 aan de Tweede Kamer.
- In voorkomende gevallen en na advies van het Vangnet HBO kan de minister afwegingen maken die de continuïteit van opleidingen of instellingen in de regio waarborgt. Dit zal moeten gebeuren binnen de totale financiële kaders van het macro-budget. Daarbij zal aangesloten worden bij de huidige procedures van het Financieel Vangnet HBO.

Bijlagen

1

Bijlage: Feiten en cijfers

In de hierna volgende pagina's wordt feitelijke informatie gegeven ter onderbouwing van het voorgaande.

Bijlage 1.I	De deelname aan het hoger onderwijs	134
Bijlage 1.II	Ingeschrevenen in voltijd en deeltijd hoger onderwijs	137
Bijlage 1.III	Hoger opgeleiden op de arbeidsmarkt	138
Bijlage 1.IV	Doorstroom van havo en vwo naar hoger onderwijs	140
Bijlage 1.V	Studierendement	142
Bijlage 1.VI	Internationalisering	144
Bijlage 1.VII	Tijdbesteding van de student	147
Bijlage 1.VIII	Vergrijzing docenten	149
Bijlage 1.IX	Gebruik van ict in het hoger onderwijs	151
Bijlage 1.X	Bèta-talent	153

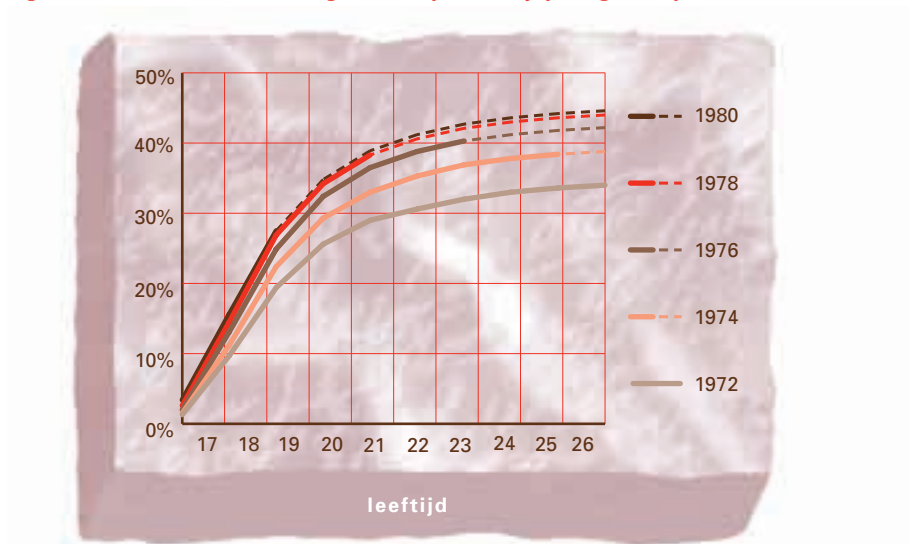
Bijlage 1.1 De deelname aan het hoger onderwijs

In paragraaf 2.2 wordt aangegeven dat de deelname aan het hoger onderwijs de laatste 10 jaar flink is gestegen, tot naar verwachting bijna 45 % van de huidige leeftijdscohorten. Met deze ontwikkeling volgt Nederland de internationale trend. Deze bijlage geeft een verdere onderbouwing van de in paragraaf 2.2 vermelde ontwikkelingen.

Het percentage van de jongeren dat naar het hoger onderwijs gaat is alleen achteraf te bepalen: van degenen die in 1972 geboren werden kon in 1998 worden vastgesteld welk deel daarvan tot en met zijn 26ste was ingestroomd in het hoger onderwijs. Van degenen die in 1982 geboren werden, is dat pas over 10 jaar te zeggen. Het aandeel dat op deze manier wordt gevonden, is nog niet de uiteindelijke deelname van het betreffende geboortecohort, want ook na de leeftijd van 26 jaar kan men nog naar het hoger onderwijs gaan, en een niet te verwaarlozen deel van de bevolking doet dat. Om een indicator met voldoende actualiteitswaarde te verkrijgen moet echter een (arbitraire) grens gekozen worden.

In figuur 5 is de cumulatieve deelname aan het hoger onderwijs weergegeven voor de geboortecohorten 1972 t/m 1981. Hierin is van ieder geboortecohort aangegeven welk percentage op welke leeftijd is ingestroomd in het hoger onderwijs. Op de duur van de inschrijving is hierbij niet gelet; uitvallers zijn ook meegerekend. In deze cijfers zitten geen dubbeltellingen; elke student telt maar één keer mee in wo of hbo.¹⁰⁵

Figuur 5: cumulatieve deelname hoger onderwijs naar leeftijd en geboortejaar

¹⁰⁵ Gebaseerd op gegevens IB-Groep (hbo) en CBS (wo). Voor zowel eerstejaars-hbo als eerstejaars-wo wordt uitgegaan van studenten die nog niet eerder ingeschreven stonden in het hoger onderwijs. Het aantal eerstejaars-hbo en het aantal eerstejaars-wo is opgeteld en gerelateerd aan de omvang van de geboortecohorten van 1972 t/m 1980.

De dikke lijnen in de figuur geven de tot dusver gemeten participatie weer. Daaruit blijkt, dat van degenen die in 1972 werden geboren 34 % voor zijn 27ste verjaardag instroomde in het hoger onderwijs. Van degenen die in 1976 werden geboren, was reeds voor zijn 23ste 39 % ingestroomd in het hoger onderwijs. De gestippelde lijnen in de figuur geven aan, hoe de participatie van de jongere cohorten tot zijn 27ste verjaardag zou kunnen verlopen. Hierin is de participatie vanuit het verleden geëxtrapoleerd, onder de veronderstelling dat de afstand tussen de kromme lijnen gelijk blijft aan het laatst gemeten verschil met het vorige cohort. Onder die veronderstelling (die door de tot dusver gemeten waarden niet weersproken wordt) zou van degenen die in 1981 werden geboren uiteindelijk bijna 45 % voor zijn 27ste naar het hoger onderwijs gaan.

Hierbij past één kanttekening. De hoge participatiegraad van het cohort-1976 op 23-jarige leeftijd is mede het gevolg van het feit dat studenten op steeds lagere leeftijd naar het hoger onderwijs gaan. In de bovenstaande berekening wordt verondersteld dat deze verhoogde instroom op lagere leeftijd niet ten koste gaat van de instroom op hogere leeftijd. Dit is niet zeker, en bovendien is er een natuurlijke limiet in de deelname aan het hoger onderwijs, die verband houdt met het potentieel van de bevolking. Het is dus denkbaar dat het eindniveau een fractie lager komt te liggen dan in deze figuur getekend.

De vraag is relevant hoe bovengenoemde aandeel van 45 % van de jongeren die naar het hoger onderwijs gaan zich verhoudt tot dat aandeel in andere landen. Dat gegeven is evenwel niet beschikbaar voor andere landen. Wel kan uit andere indicatoren worden afgelezen hoe de ontwikkelingen in Nederland zich verhouden tot die in andere landen.

Er zijn in de internationale statistiek verschillende indicatoren voor de participatie aan het hoger onderwijs waarbij de aantallen studenten gerelateerd worden aan de omvang van relevante bevolkingsgroepen, zoals 18 t/m 21 jaar of 22 t/m 25 jaar. Zo'n indicator is geschikt voor een globale vergelijking van de ontwikkelingen in de verschillende landen. Maar zo'n indicator geeft echter geen zuivere vergelijking van de deelname aan het hoger onderwijs in de verschillende landen, omdat studenten in de verschillende landen op verschillende leeftijd beginnen te studeren, en een verschillende verblijfsduur in het hoger onderwijs hebben.

In tabel 6 zijn de aantallen studenten in de leeftijd van 18 t/m 21 jaar uitgedrukt in procenten van de bevolkingsomvang van 18 t/m 21 jaar. Hetzelfde is gedaan voor de leeftijdsgroep van 22 t/m 25 jaar. Als de percentages voor deze twee leeftijdsgroepen worden opgeteld, leidt dat tot een overschatting van de participatie doordat dubbelstellingen optreden: een student die (bijvoorbeeld) studeert van zijn 20ste tot en met zijn 26ste zou dan twee maal meetellen. Vergelijking van de deelname voor één leeftijdsgroep leidt ook tot vertekening, omdat studenten in sommige landen veel later instromen dan in andere. Daarom is in tabel 6 het gemiddelde voor de twee leeftijdsgroepen bepaald. Dit gemiddelde is in figuur 7 weergegeven. Nederland neemt een middenpositie in. Het blijkt, dat in vrijwel alle beschouwde landen de participatie aan het hoger onderwijs toeneemt. Oostenrijk is een uitzondering.

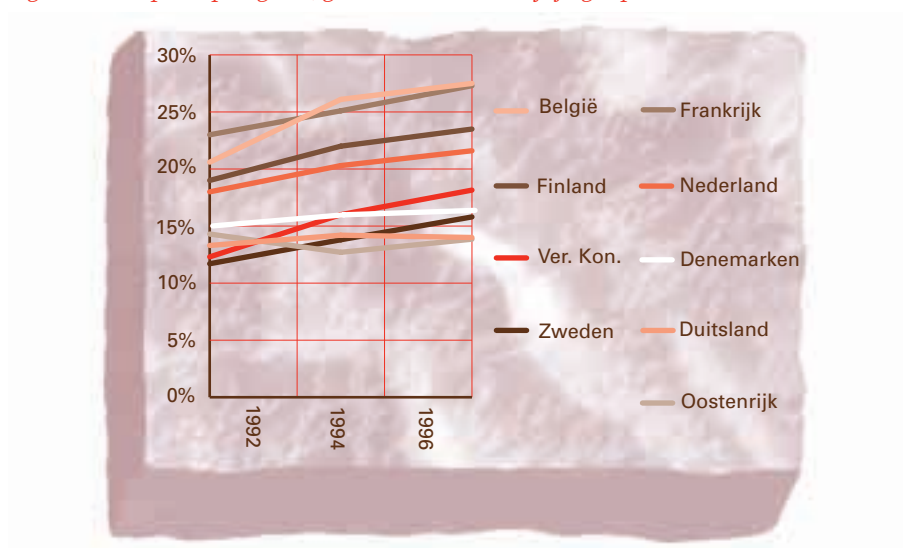
Tabel 6: Netto-participatiegraad in negen Europese landen

	1992			1994			1996		
	18-21	22-25	gemiddeld	18-21	22-25	gemiddeld	18-21	22-25	gemiddeld
België	31,4	9,7	20,6	37,4	14,7	26,1	39,6	15,4	27,5
Denemarken	9,2	19,9	14,6	9,1	22,1	15,6	8,5	23,5	16,0
Duitsland	9,7	16,9	13,3	11,2	17,2	14,2	10,8	17,2	14,0
Engeland	18,0	6,6	12,3	23,6	8,4	16,0	26,9	9,4	18,2
Finland	15,4	22,5	19,0	16,6	27,3	22,0	18,0	29,0	23,5
Frankrijk	29,0	16,9	23,0	33,2	17,0	25,1	36,0	18,6	27,3
Nederland	20,1	15,9	18,0	22,1	18,4	20,3	24,0	19,2	21,6
Oostenrijk	13,1	15,4	14,3	12,0	13,3	12,7	16,1	11,6	13,9
Zweden	10,6	12,7	11,7	12,3	15,3	13,8	13,7	17,9	15,8

Bron: OECD (Education at a Glance), bewerking door CHEPS/OCW

Toelichting: de netto participatiegraad is het aantal ingeschrevenen van een leeftijdsgroep, gerelateerd aan de bevolkingsgroep van die leeftijd. Omdat de deelname in de verschillende landen op verschillende leeftijd plaatsvindt, is tevens het gemiddelde voor de twee leeftijdsgroepen gegeven. Dit is een indicator, waarmee de landen het eenvoudigst met elkaar vergeleken kunnen worden.

Figuur 7: netto participatiegraad, gemiddeld over twee leeftijdsgroepen

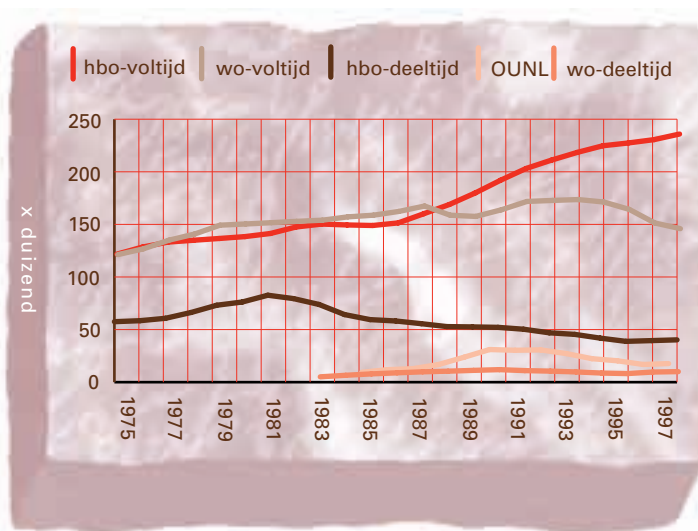
Bijlage 1.II Ingeschrevenen in voltijd en deeltijd hoger onderwijs

In paragraaf 2.2 wordt gesignaleerd, dat in het verlengde van de toegenomen deelname aan het initieel hoger onderwijs, sprake is van een relatieve afname van het deeltijdonderwijs en de Open Universiteit Nederland.

Figuur 8 illustreert deze stelling. Het aantal deelnemers aan het hoger onderwijs is de laatste 25 jaar sterk gestegen: van 291.000 in 1975 naar 438.000 in 1998. Vooral de laatste tien jaar is er een sterke groei geweest in het voltijdse hbo van 150.000 in 1986 naar 235.000 in 1998¹⁰⁶. De laatste vijf jaar is het aantal ingeschrevenen in het wo gedaald van 180.000 naar 160.000. Deze vermindering wordt veroorzaakt door demografische ontwikkelingen en door verkorting van de gemiddelde studieduur.

Parallel aan de toename van de deelname aan het voltijds onderwijs is in het hbo de deelname aan het deeltijds hoger onderwijs afgenomen, van 85.000 in 1981 naar ruim 40.000 in 1998. Ook in het deeltijd-wo¹⁰⁷ en bij de OUNL¹⁰⁸ daalt het aantal deelnemers.

Figuur 8: ingeschreven studenten wo, hbo en OUNL

106 Duale studenten zijn bij de voltijdse studenten geteld. Tot 1990 zijn de gegevens ontleend aan "Het onderwijs vanaf 1950", CBS. Daarna aan gegevens IB-Groep en statistische informatie agrarisch onderwijs LNV.

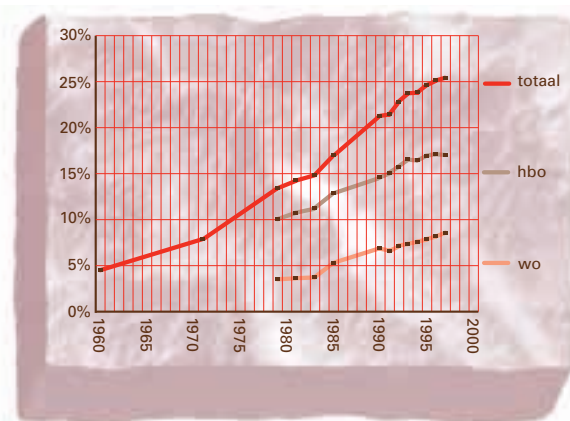
107 Auditoren en extraneï worden in de telling meegeteld bij de voltijdse studenten. Tot 1990 zijn de gegevens ontleend aan "Het onderwijs vanaf 1950", CBS. Daarna aan CBS 1 decembertellingen en gegevens IB-Groep.

108 Studenten die in een jaar tenminste één cursus afnamen, gegevens OUNL.

Bijlage 1.III Hoger opgeleiden op de arbeidsmarkt

In paragraaf 2.3 wordt de omslag op de arbeidsmarkt beschreven die zich sinds enkele jaren voordoet, waarbij de vraag naar hoger opgeleiden in diverse richtingen groter is geworden dan het aanbod. Volgens prognoses van het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt en het Centraal Planbureau zal deze trend zich de komende jaren voortzetten. Deze bijlage geeft enige aanvullende informatie over de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt.

Figuur 9: aandeel hoger opgeleiden op de arbeidsmarkt van 1960 – 1997

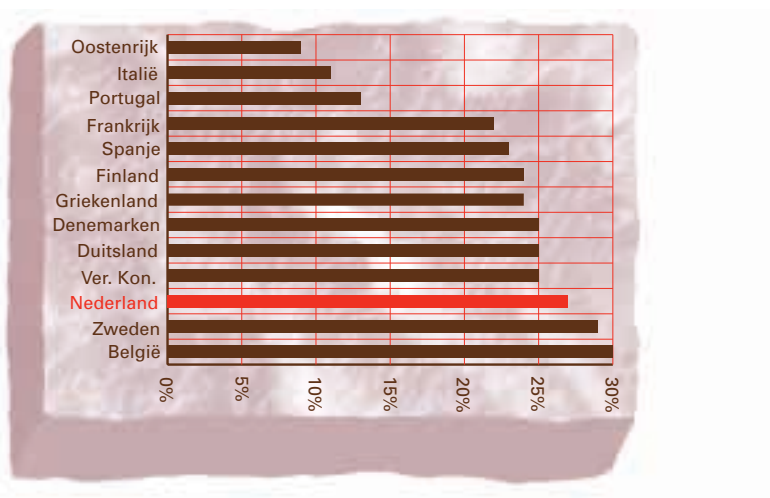
Het aandeel van hoger opgeleiden op de Nederlandse arbeidsmarkt is de laatste decennia sterk gestegen. Was in 1960 nog minder dan 5 % van de beroepsbevolking hoger opgeleid, thans is dit tot 26% gestegen. Zie figuur 9¹⁰⁹. Gelet op de hoge deelname aan het hoger onderwijs van de huidige jonge generaties (zie bijlage I.I) is te verwachten, dat het aandeel van hoger opgeleiden op de arbeidsmarkt de komende decennia verder zal stijgen.

Binnen de Europese Unie staat Nederland met het aandeel van hoger opgeleiden op de arbeidsmarkt op de derde plaats, na Zweden en België (zie figuur 10)¹¹⁰.

109 Weergegeven is het percentage hoger opgeleiden onder de beroepsbevolking van 15 tot 65 jaar. De beroepsbevolking is dat deel van de bevolking dat beschikbaar is voor de arbeidsmarkt voor tenminste 12 uur per week. Werklozen worden dus meegeteld. Voor 1960 en 1971 is gebruik gemaakt van de volkstellingen van het CBS, voor 1979 t/m 1985 van de arbeidskrachtentelling van het CBS en voor 1990 t/m 1997 van de Enquête Beroepsbevolking van het CBS.

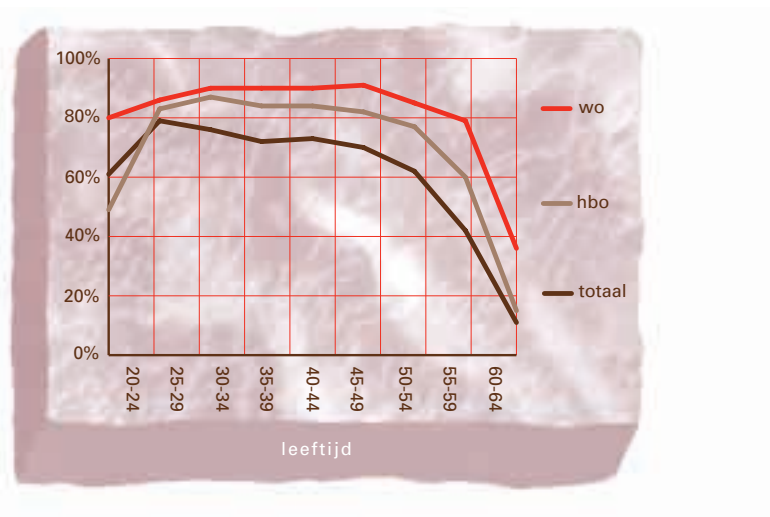
110 Aandeel van hoger opgeleiden onder de beroepsbevolking van 25 tot 65 jaar. *Education at a glance, OECD Indicators 1998*, publicatie van de Organisation for Economic Cooperation and Development, Parijs, 1998, pagina 43.

Figuur 10: aandeel van hoger opgeleiden op de arbeidsmarkt in verschillende landen, 1996

Hoger opgeleiden kennen een hoge arbeidsmarktparticipatie¹¹¹, dat wil zeggen dat een groot deel van de hoger opgeleiden in de leeftijd tot 65 jaar een betaalde baan vervult voor minstens 12 uur per week. In figuur 11 is de participatie weer gegeven voor wo-opgeleiden, hbo-opgeleiden, en voor de totale beroepsbevolking. Hieraan is te zien dat hoger opgeleiden tot de leeftijd van 50 jaar 10 tot 20 % meer werken dan de totale beroepsbevolking. Boven de leeftijd van 50 jaar neemt dit verschil sterk toe. In de leeftijd van 55 t/m 59 werkt 80 % van de academici nog, tegen slechts 40 % van de totale beroepsbevolking.

Figuur 11: arbeidsmarktparticipatie naar leeftijd en opleidingsniveau in 1997

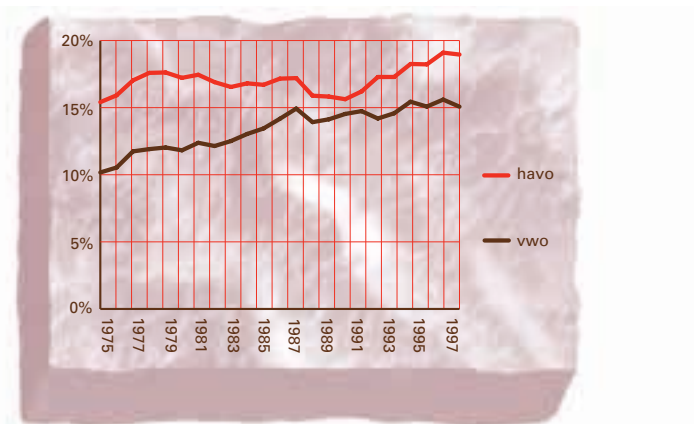

111 Arbeidsmarktparticipatie is de omvang beroepsbevolking, het deel van de bevolking van 15 tot 65 jaar dat minstens 12 uur per week beschikbaar is voor de arbeidsmarkt, ten opzichte van de totale bevolking. Bron: Enquête Beroepsbevolking van het CBS.

Bijlage 1.IV Doorstroom van havo en vwo naar hoger onderwijs

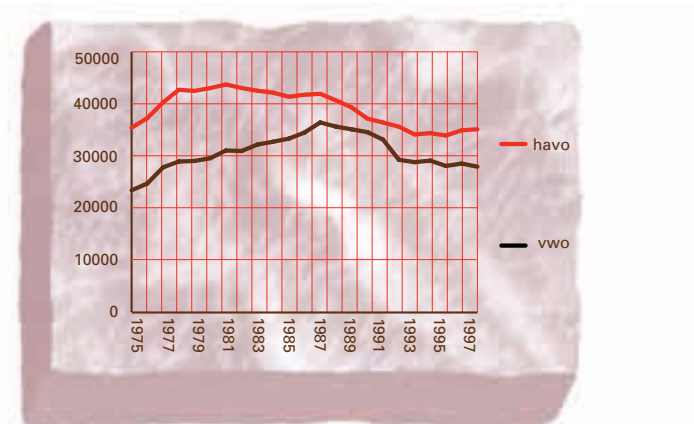
In paragraaf 2.5 is verkend, of door verbreding van de deelname aan het hoger onderwijs tegemoet gekomen kan worden aan de toekomstige behoefte aan hoger opgeleiden op de arbeidsmarkt. In deze bijlage worden de trends in het aantal havo- en vwo-gediplomeerden en de doorstroom naar het hoger onderwijs gegeven.

Figuur 12: havo- en vwo-gediplomeerden in % van aantal 18-jarigen

Het deel van de jongeren dat een havo- of vwo-diploma haalt is de afgelopen decennia geleidelijk gestegen (figuur 12)¹¹². In 1975 haalde 10 % van de jongeren een vwo-diploma en 15 % een havo-diploma. Thans haalt 15 % een vwo-diploma en bijna 20 % een havo-diploma.

Figuur 13: aantallen havo- en vwo-gediplomeerden

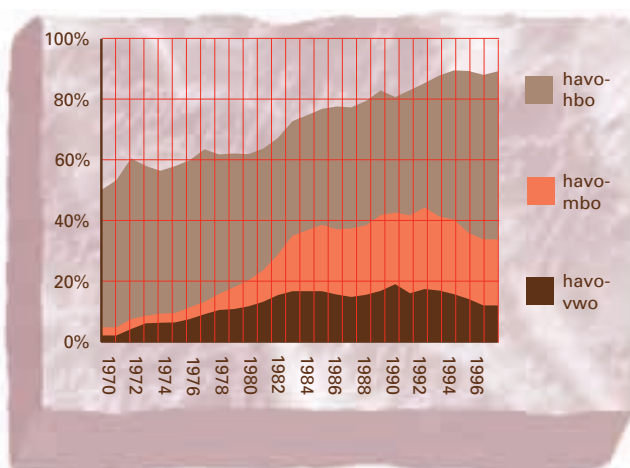
¹¹² Havo- en vwo-gediplomeerden op basis van CBS-gegevens (niet en jaarboek onderwijs, 1997) gerelateerd op omvang bevolkingsgroep van 18 jaar (CBS).

Ondanks de hogere diplomeringsgraad van de jongeren is het absolute aantal havo- en vwo-gediplomeerden gedaald. Dit is het gevolg van de demografische ontwikkeling: tot 1985 waren er ieder jaar ongeveer 250.000 18-jarigen, na dat jaar is dit gedaald tot ruim 180.000.

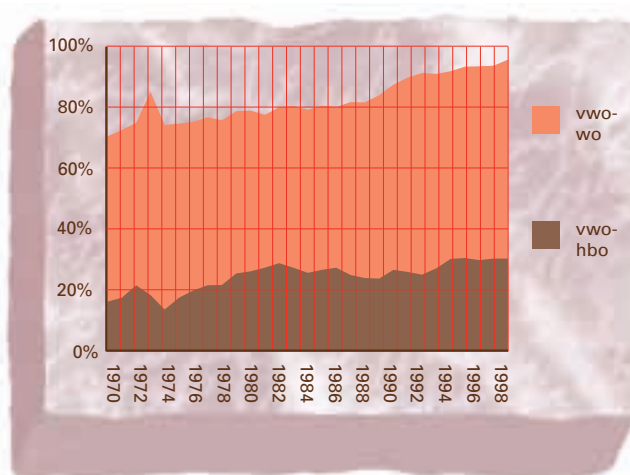
Desondanks is de deelname aan het hoger onderwijs sinds 1985 flink gestegen, zoals in bijlage I.I en I.II is getoond. Dit is veroorzaakt door de toegenomen doorstroom vanuit vwo, havo en mbo naar wo en hbo.

Figuur 14 laat zien, dat het aantal havisten, dat direct aansluitend aan het behalen van het diploma naar het hbo gaat sinds 1990 met meer dan een kwart is gestegen tot 55 % in 1997¹¹³. Het aantal vwo'ers, dat direct naar het wo gaat is sinds 1982 gestaag gestegen van 50 % naar 65 % (figuur 15). Bij zowel havo als vwo nadert het deel van de gediplomeerden dat doorstudeert de 100 %.

Figuur 14: doorstroom van havo naar vwo, mbo en hbo

Figuur 15: doorstroom van vwo naar hbo en wo

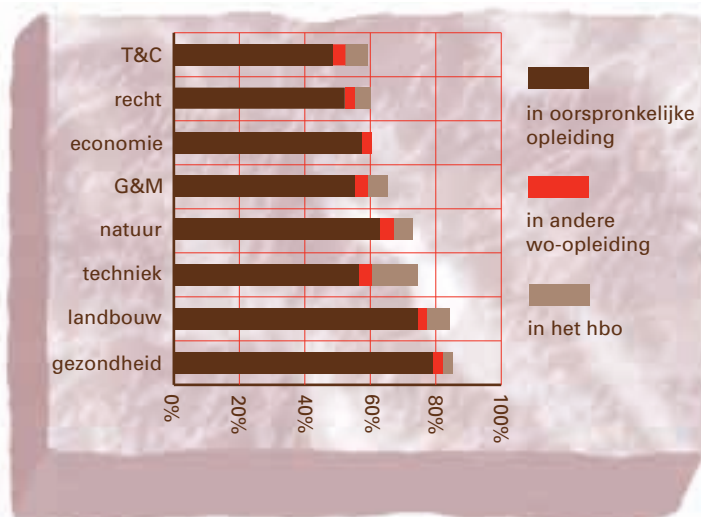
113 Directe doorstroom van havo- en vwo-gediplomeerden naar het vervolgonderwijs. Bron: CBS Statline CD-rom. Doorstroom havo-mbo is geschat voor 1996 en 1997, doorstroom vwo-hbo is geschat voor 1998.

Bijlage 1.V Studierendement

In paragraaf 2.5.2 is het streven genoemd naar verbetering van het rendement in het hoger onderwijs, gegeven het grote belang van een afgeronde opleiding voor het betreden van de arbeidsmarkt. Deze bijlage geeft de laatst bekende rendementscijfers voor wo en hbo.

Het numeriek rendement van de studie in het hoger onderwijs is ongeveer 70 %; dit wil zeggen, dat ongeveer 70 % van degenen, die instromen in wo of hbo na verloop van tijd een diploma halen in het hoger onderwijs. Dit kan in de oorspronkelijke opleiding zijn, maar ook in een andere opleiding, of aan een andere instelling. In het wo dateert het meest recente cohort waarvan het studiesucces lang genoeg kon worden gevolgd van 1989. Na acht jaar had van dit cohort 70 % een diploma gehaald in het hoger onderwijs. Figuur 16 laat zien, hoe dit per sector is verdeeld¹¹⁴. De hoogste rendementen zijn te vinden bij landbouw en gezondheid. Ook bij natuur en techniek is het hoger onderwijs rendement boven de 70 %. In de techniek haalt echter een aanzienlijk deel van de wo-instroom uiteindelijk een diploma in het hbo.

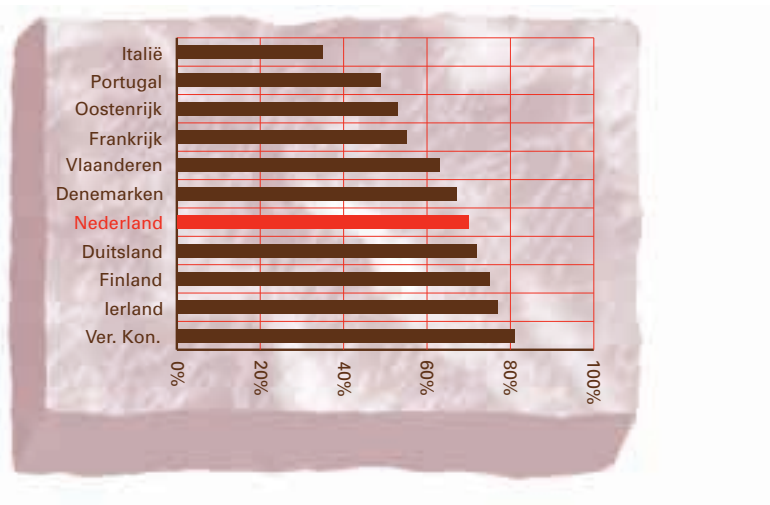
Figuur 16: studierendement van het wo-cohort 1989 na acht jaar

In internationale vergelijking (figuur 17) blijkt, dat Nederland met een rendement van 70 % voor het wo een middenpositie inneemt.

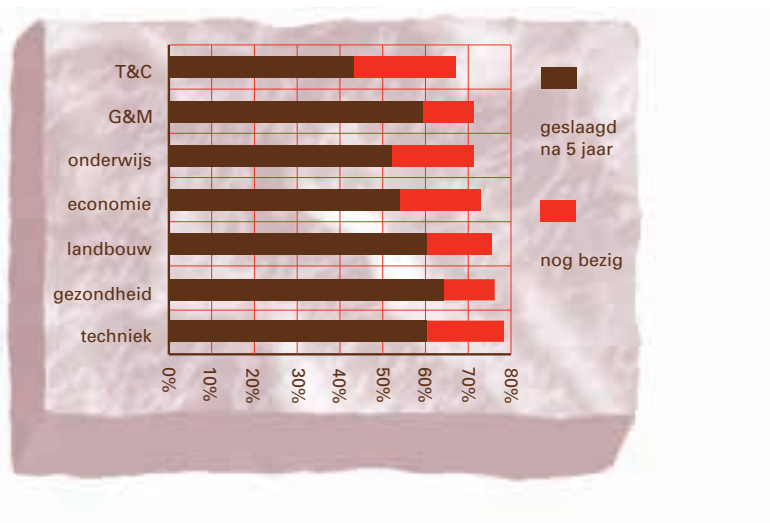
114 Kengetallen Universitair Onderwijs 1998, VSNU, Utrecht, 1999.

Figuur 17: internationale vergelijking rendement wo

Voor het hbo zijn geen cohorten beschikbaar waarvan de resultaten na acht jaar gegeven kunnen worden. Van het cohort 1991 zijn gegevens bekend na vijf jaar¹¹⁵. Deze cijfers zijn dus niet volledig vergelijkbaar met die voor het wo. Na vijf jaar had 56 % van de instroom een hbo-diploma gehaald, terwijl 27 % was uitgevallen; 18 % was nog ingeschreven in het hbo of in het wo. Naar verwachting zal het rendement uiteindelijk op ongeveer 70 procent uitkomen¹¹⁶. Van de uitgevallen studenten heeft een deel een diploma gehaald in het mbo, maar het is niet precies te zeggen welk deel. Figuur 18 geeft de verdeling van het rendement naar sector voor hbo-studenten. Het rendement is het hoogst in de sectoren techniek en gezondheid, en het laagst bij taal en cultuur.

Figuur 18: studierendement van het hbo-cohort 1991 na 5 jaar

115 *Onderwijskwartaalschrift 1997 IV, CBS, Voorburg/Heerlen, 1997.*

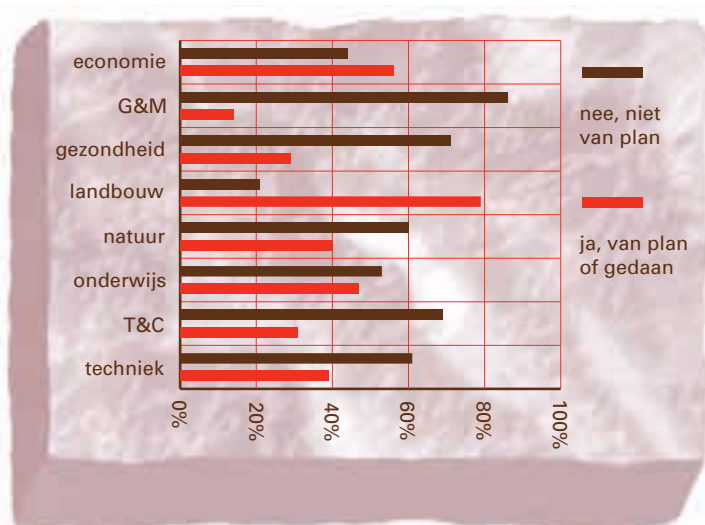
116 Raming op basis van cohortonderzoek en gegevens IB-Groep.

Bijlage 1.VI Internationalisering

In hoofdstuk 4 is aangegeven dat internationalisering van het hoger onderwijs op verschillende manieren tot uitdrukking komt. Dit gebeurt onder andere door versterking van de internationale context binnen de opleiding, beïnvloeding van het hoger onderwijs door de internationale omgeving, en door uitwisseling van studenten, docenten en onderzoekers. Deze bijlage geeft enige informatie over deze uitwisseling. Een integraal beeld van de feitelijke mobiliteit is niet te geven. De deelnemers aan de diverse stimuleringsprogramma's zijn uiteraard bekend, maar de daarnaast voorkomende mobiliteit buiten de programma's is niet goed in kaart gebracht. Uit steekproefsgewijze enquêtes en fragmentarisch cijfermateriaal is evenwel een redelijk beeld te krijgen van de internationale mobiliteit.

Figuur 19 en 20 laten zien dat veel studenten van plan zijn een stage in het buitenland te volgen¹¹⁷. Dit loopt per sector wel uiteen: in het hbo van 13 % bij gedrag en maatschappij tot 80 % bij landbouw. In het wo zijn de verschillen minder groot. Behalve bij taal en cultuur en bij recht is meer dan de helft van de studenten van plan naar het buitenland te gaan.

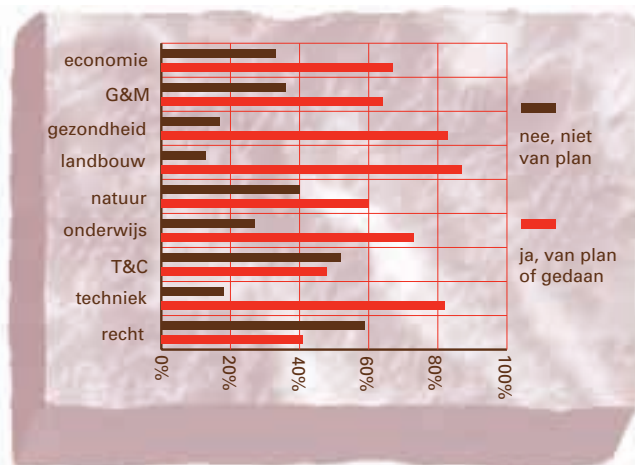
Figuur 19: plannen van tweedejaars hbo-studenten om een stage in het buitenland te volgen

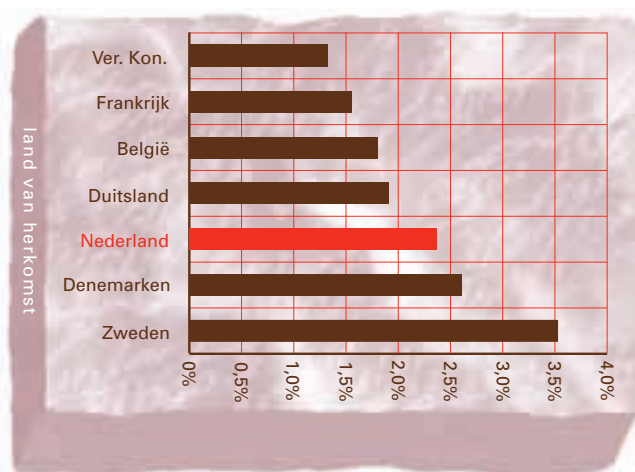
¹¹⁷ Onderzoek SEO/SCO in het kader van *Determinanten van de deelname cohort 97/98*, Amsterdam, 1999.

Figuur 20: plannen van tweedejaars wo-studenten om een stage in het buitenland te volgen

Figuur 21: percentage studenten dat in het buitenland studeert

Figuur 21 laat van een aantal landen zien hoeveel studenten in het buitenland studeren¹¹⁸.

Dit berust op OECD-cijfers over het aantal studenten met buitenlandse nationaliteit in verschillende landen. Ook studenten die zich voor een deel van de studie in het buitenland inschrijven worden meegeteld. De cijfers zijn onvolledig: voor een aantal landen zijn de aantallen studenten naar nationaliteit niet bekend. De gevonden percentages zijn daarom een ondergrens: ze zouden moeten worden opgehoogd voor studenten die studeren in landen waarvoor de aantallen buitenlandse studenten onbekend zijn. Met in achtneming van deze beperking laat zich uit

118 OECD-database, gegevens 1995, Het aantal in het buitenland studerende studenten is berekend door de cijfers van 23 landen bij elkaar op te tellen. In figuur 21 zijn deze cijfers gerelateerd aan het totale aantal studenten. Volgens: *Key data on education in the European Union*, Eurostat, Luxemburg, 1997.

figuur 21 afleiden, dat bijna 2,5 % van de Nederlandse studenten in het buitenland studeert. Dit is meer dan de Engelse, Franse, Belgische en Duitse studenten maar minder dan Deense en Zweedse studenten.

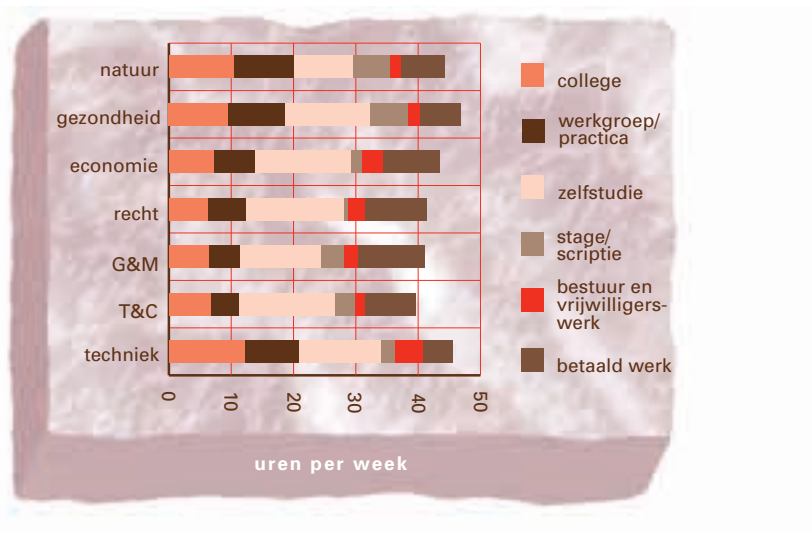
Bijlage 1.VII Tijdbesteding van de student

In de paragrafen 2.5.2 en 5.4 is ingegaan op de tijdbesteding van studenten. Figuur 22 laat zien dat studenten gemiddeld per week tussen de 30 en 35 uur aan hun studie besteden, en daarnaast nog 8 à 10 uur aan betaald werk en bestuurs- en vrijwilligerswerk¹¹⁹. Medische en technische studenten besteden gemiddeld meer dan 45 uur per week aan studeren en werken. Alfa/gammastudenten en rechtenstudenten werken en studeren het minste aantal uren. Dit laatste kan te maken hebben met het geringe aantal uren dat wordt besteed aan geprogrammeerd onderwijs, zoals college en werkgroepen. Rechtenstudenten en alfa/gammastudenten besteden namelijk wel de meeste tijd aan zelfstudie.

Figuur 23 laat de tijdbesteding van de hbo-studenten zien¹²⁰. Zij besteden gemiddeld per week een paar uur meer aan de studie dan studenten in het wo, en bovendien doen zij een paar uur meer betaald werk.

Uit onderzoek onder wo-studenten blijkt dat tot 8 uur werken per week een positieve invloed heeft op de studievoortgang; meer uren werken heeft een negatief effect op de studievoortgang.

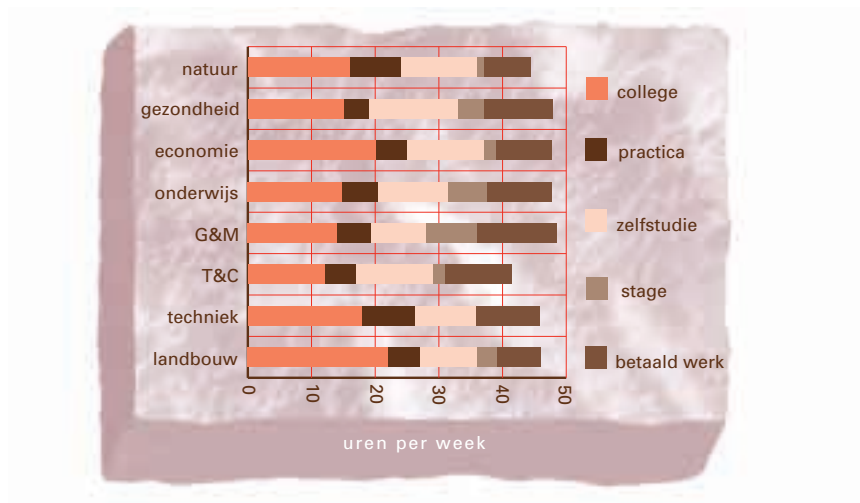
Figuur 22: tijdbesteding wo-studenten in 1998

119 Boom, de J. e.a., *Studeren en werken in het wetenschappelijk onderwijs, een onderzoek naar de relatie tussen werken, lenen en studievoortgang*, Rotterdam, 1998/16 SEO/SCO onderzoek Determinanten van de deelname van de deelname cohort 97/98, Amsterdam, 1999 (ongepubliceerd). Bewerking door OCenW.

120 SEO/SCO onderzoek Determinanten van de deelname cohort 97/98, Amsterdam, 1999 (ongepubliceerd). Bewerking door OCen W.

Figuur 23: tijdsbesteding hbo-studenten in 1999

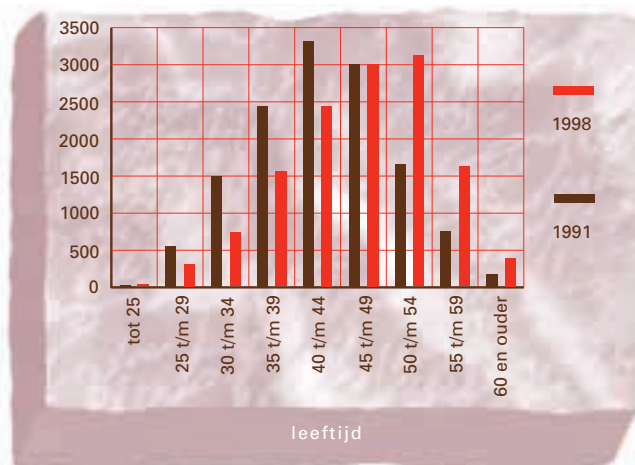

Bijlage 1.VIII Vergrijzing docenten

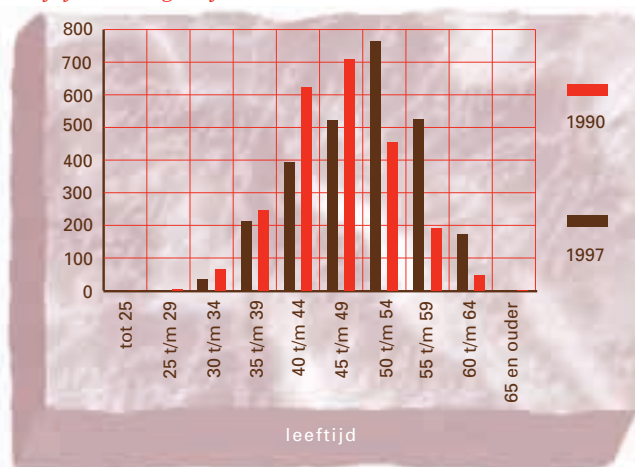
In paragraaf 6.6 is gewezen op de personeelsproblematiek in het hoger onderwijs door groeiende tekorten op de arbeidsmarkt, en door de vergrijzing. In deze bijlage wordt meer informatie gegeven over de mate van vergrijzing in het hoger onderwijs.

De docenten in het wo en in hbo zijn thans gemiddeld ruim 50 jaar oud. Figuur 24 laat zien dat de piek in de leeftijdsverdeling van de hoogleraren in 7 jaar is opgeschoven van de leeftijdscategorie 45 t/m 49 jaar naar 50 t/m 54 jaar. De gemiddelde leeftijd is in 7 jaar met ongeveer 5 jaar gestegen. Meer dan 40 % van de hoogleraren (1.000 personen) is ouder dan 55 jaar. Ook de universitaire hoofddocenten (Figuur 25) zijn sterk vergrijsd. Hiervan is een kwart (700 personen) ouder dan 55 jaar. Dit betekent, dat de komende 5 tot 10 jaar een grote vervangingsbehoefte ontstaat¹²¹.

Figuur 24: leeftijdsverdeling hoogleraren 1990 en 1997

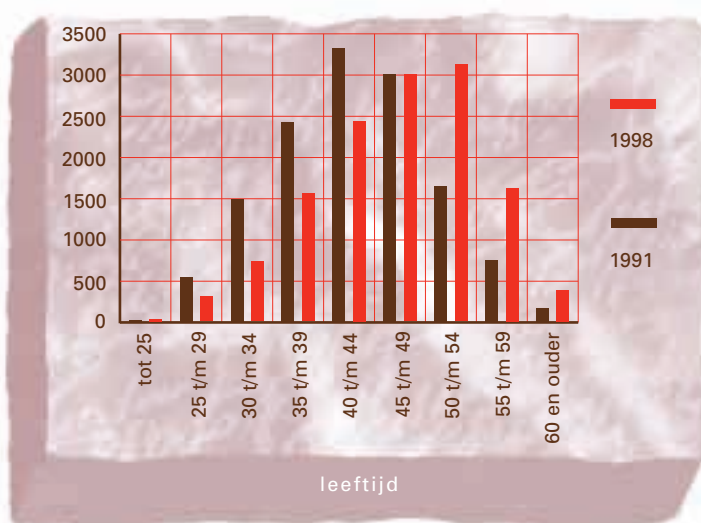

Figuur 25: leeftijdsverdeling hoofddocenten 1990 en 1997

Ook het personeel in het hbo vergrijsjt. Figuur 26 laat zien, dat de piek in de leeftijdsverdeling in zeven jaar is opgeschoven van de leeftijdscategorie van 40 t/m 44 jaar naar 50 t/m 55 jaar. De hbo-docenten zijn iets jonger dan de hoogleraren en universitair hoofddocenten in het wo. De gemiddelde leeftijd ligt in het hbo nog beneden de 50. Bijna 2000 hbo-docenten zijn ouder dan 55 jaar. Dit is ongeveer 15 %, zodat ook in het hbo de komende jaren een grote vervangingsbehoefte zal ontstaan¹²².

Figuur 26: leeftijdsverdeling docerend personeel hbo in 1991 en 1998

122 Registratie Arbeidsrelaties Hoger Onderwijs (RAHO), hbo-raad.

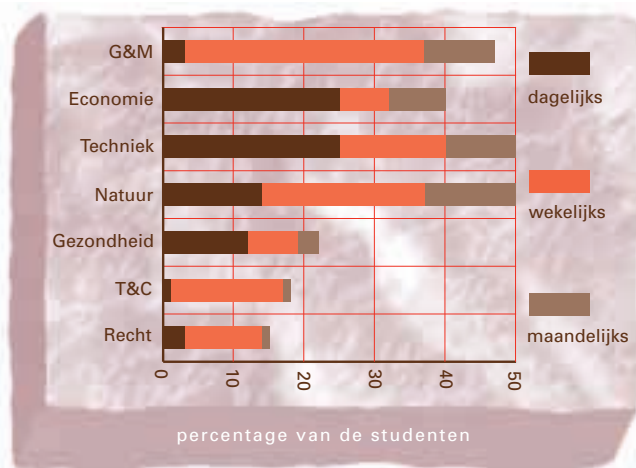
Bijlage 1.IX Gebruik van ict in het hoger onderwijs

Hoofdstuk 7 gaat over het gebruik van ict in het hoger onderwijs. De figuren 27 t/m 30 laten zien in welke mate ict wordt gebruikt in het hoger onderwijs¹²³. Er zijn geen grote verschillen tussen wo en hbo. In het wo maakt 34% gebruik van e-mail tussen docent en student, in het hbo is dit 37%. In het hbo gebruikt 57% het internet om informatie te verzamelen, in het wo is dit 48%. Het gebruik van cd-rom en bibliotheekzoeksystemen is juist meer gebruikelijk in het wo (40% cd-rom wo, 25% hbo en 64% bibliotheekzoeksystemen wo, 41% hbo). Binnen het wo en hbo zijn er wel grote verschillen. Zo varieert het gebruik van e-mail tussen student en docent in het hbo van 5 % bij gezondheidsonderwijs tot bijna 45 % bij economisch onderwijs.

In het wo zijn de verschillen tussen de extremen iets minder groot, maar ook zeer duidelijk aanwezig: recht 15 %, tegen natuur en techniek 50 %.

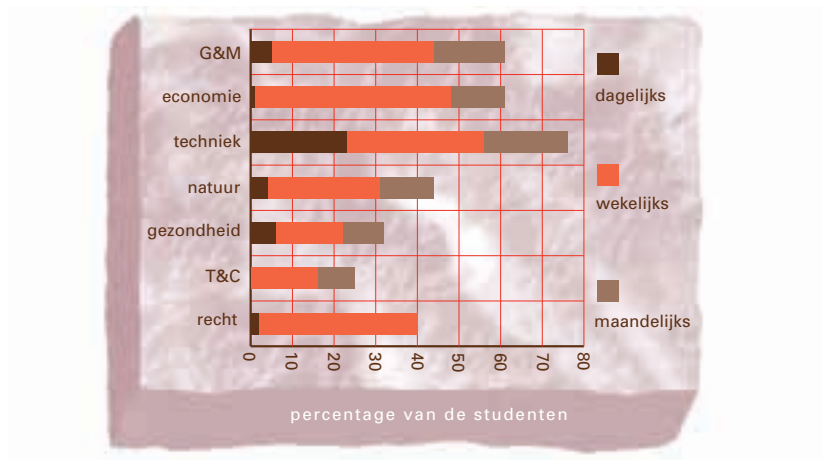
Het internet wordt in het wo het meest voor informatievoorziening gebruikt in de techniek, en het minst bij taal&cultuur. In het hbo gebruiken de landbouwstudenten het internet het meest, gevolgd door onderwijs en economie.

Figuur 27: gebruik van e-mail tussen student en docent in het wo

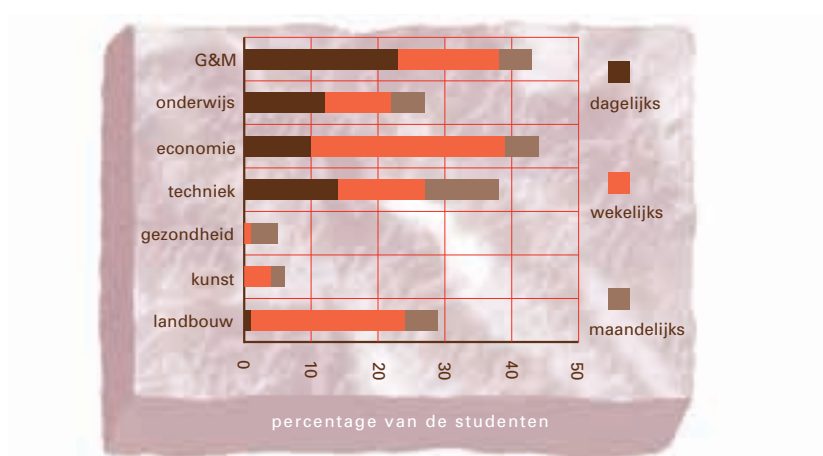

123 *Flexibel en open hoger onderwijs met ICT: een inventarisatie van ICT gebruik, meningen en verwachtingen*, Publicatie van het IVLOS en het OC&TO, Utrecht, 1999.

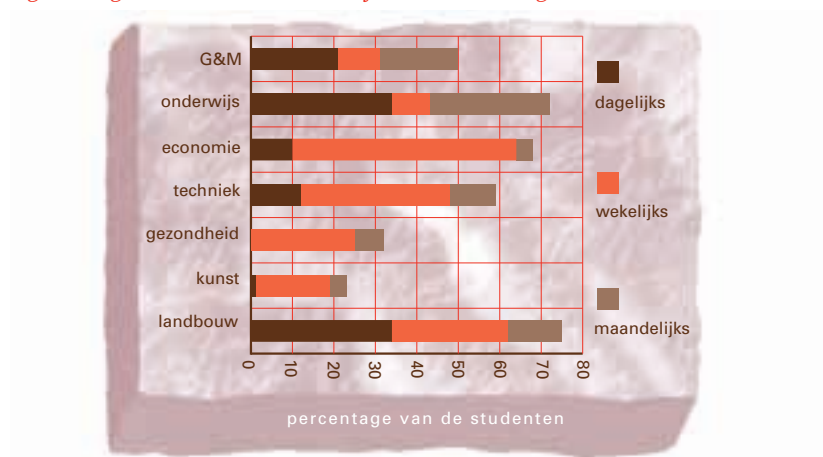
Figuur 28: gebruik van internet voor informatievoorziening in het wo

Figuur 29: gebruik van e-mail tussen student en docent in het hbo

Figuur 30: gebruik van internet voor informatievoorziening in het hbo

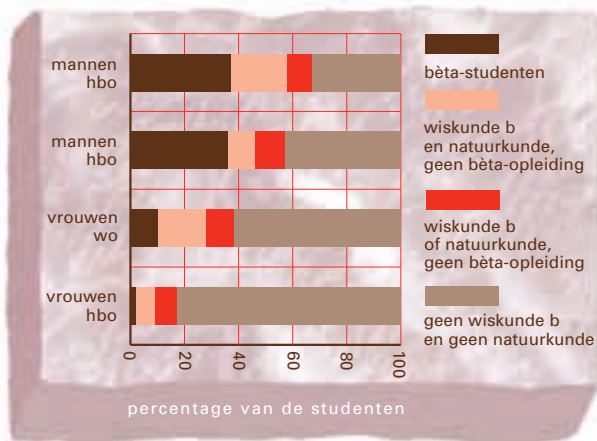

Bijlage 1.X Bèta-talent

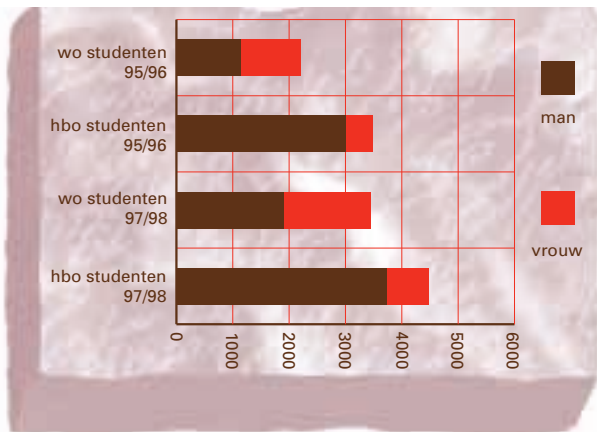
In paragraaf 8.1 wordt ingegaan op het beleid de deelname aan bèta- en technische opleidingen te stimuleren. De behoefte aan afgestudeerden in de bèta-wetenschappen (natuurwetenschappen en technische wetenschappen) roept de vraag op hoeveel studenten in niet exacte opleidingen mogelijksterwijs wel geschikt zouden zijn voor een bèta-opleiding.

Figuur 31: studenten naar vo-pakketten en studiekeuze

De mogelijkheid dat een student een bèta-studie kiest hangt uiteraard af van het gekozen vakkenpakket. Uit onderzoek van het SCO-Kohnstamm Instituut en de Stichting voor Economisch Onderzoek¹²⁴ blijkt dat vrouwelijke studenten veel vaker een pakket hebben zonder wiskunde B of natuurkunde. Vrouwen gaan dus relatief vaak al in een vroeg stadium verloren voor de exacte opleidingen. Tevens blijkt dat vrouwen die wel wiskunde B of natuurkunde in het pakket hebben minder vaak kiezen voor een opleiding in de exacte sectoren (figuur 31).

Figuur 32: aantal studenten met bèta-talent in niet bèta-opleidingen

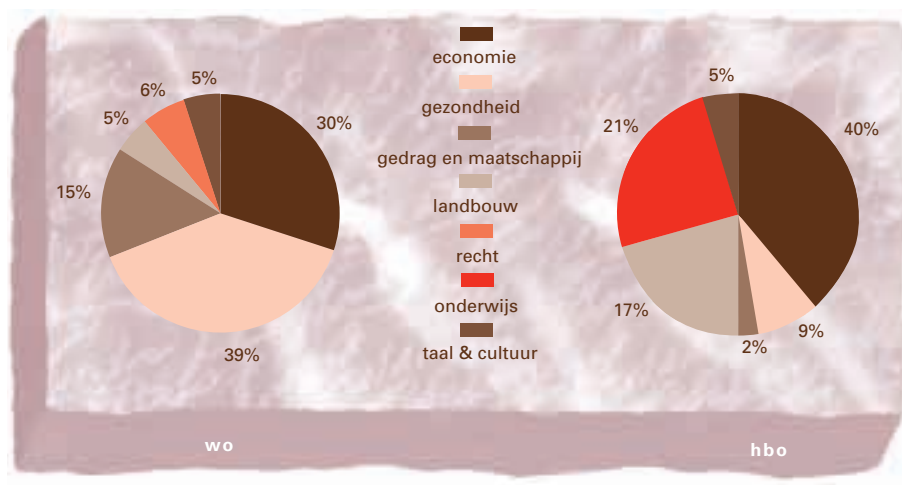

124 SEO/SCO onderzoek Determinanten van de deelname cohort 97/98, Amsterdam, 1999 (ongepubliceerd). Bewerking door OCenW.

Studenten met wiskunde B en natuurkunde in het eindexamenpakket en een hoog eindexamencijfer voor deze vakken hebben de meeste kans om een bèta-opleiding succesvol af te ronden. Ook deze potentiële bèta's kiezen niet altijd voor een bèta-opleiding. Bèta-talenten zouden we kunnen definiëren als studenten met wiskunde en natuurkunde in het vakkenpakket en als gemiddeld eindexamencijfer voor de exacte vakken minimaal een 7. Van de eerstejaars 97/98 vallen ruim 2.000 wo-studenten wel onder deze definitie van bèta-talent terwijl zij niet voor een opleiding in de natuurwetenschappen of technische wetenschappen hebben gekozen. In het hbo gaat het om 4.500 studenten (figuur 32).

Figuur 33 laat zien over welke sectoren het bèta-talent dat niet voor een bèta-opleiding heeft gekozen, is verdeeld. In het wo kiezen de bèta-talenten veelal voor een opleiding in de sector gezondheid of economie, in het hbo zijn met name opleidingen in de sectoren economie en onderwijs populair.

Figuur 33: verdeling van het aanwezige bèta-talent buiten bèta-opleidingen

2

Bijlage: Lijst van afkortingen

ACO	Adviescommissie Onderwijsaanbod
AWT	Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid
bve	beroepsonderwijs en volwasseneneducatie
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CHEPS	Centre for Higher Education Policy Studies
CINOP	Centrum voor Innovatie van Opleidingen
CPB	Centraal Planbureau
CROHO	Centraal register opleidingen hoger onderwijs
ECHO	Expertise Centrum allochtonen Hoger Onderwijs
ECTS	European Credit Transfer System
EU	Europese Unie
EVC	Erkenning van elders verworven competenties
EZ	(Ministerie van) Economische Zaken
FION	Federation of Institutes for International Education in the Netherlands
havo	hoger algemeen voortgezet onderwijs
hbo	hoger beroepsonderwijs
HOOP	Hoger Onderwijs en Onderzoekplan
hovo	hoger onderwijs voor ouderen
IB-Groep	Informatie Beheer Groep
IBO-IO	Interdepartementaal Beleidsonderzoek Internationaal Onderwijs
ICES	Interdepartementale Commissie voor de Economische Structuur
ict	informatie- en communicatietechnologie
IHE	International Institute for Infrastructural, Hydraulic and Environmental Engineering
IHS	Institute for Housing and Urban Development Studies
io	internationaal onderwijs
ISO	Interstedelijk Studenten Overleg
ISS	Institute of Social Studies
ITC	International Institute for Aerospace Survey and Earth Sciences
KNAW	Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen

LDC	Landelijk Dienstverlenend Centrum
LICA	Landelijk Informatie Centrum Aansluiting VO HBO
LNV	(Ministerie van) Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
LSVb	Landelijke Studenten Vakbond
mavo	middelbaar algemeen voortgezet onderwijs
mbo	middelbaar beroepsonderwijs
MKB	Midden- en kleinbedrijf
MSc	Master of Science
MSM	Maastricht School of Management
Nuffic	Nederlandse organisatie voor internationale samenwerking in het hoger onderwijs
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
OCenW	(Ministerie van) Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
oer	onderwijs- en examenreglement
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OESO-DAC	Development Aid Centre van de OESO
OUNL	Open Universiteit Nederland
PAEPON	Platform van Aangewezen/Erkende Particuliere Onderwijsinstellingen in Nederland
PPS	Publiek-Private Samenwerking
PROMMITT	Programme on Multi Media in Teacher Training
RISBO	Rotterdams Instituut voor Sociaal-wetenschappelijk Beleidsonderzoek
ROA	Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt
roc	regionaal opleidingscentrum
SAIL	Samenwerkingsverband Internationaal Onderwijs Landbouw universiteit
SCO	SCO-Kohnstamm Instituut
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
SEO	Stichting voor Economisch Onderzoek der Universiteit van Amsterdam
SER	Sociaal-Economische Raad
SHAO	Stichting Samenwerkend Hoger Agrarisch Onderwijs
STOAS-APH	Stichting Tot Ontwikkeling van Agrarische Onderwijskunde en Scholing - Agrarische Pedagogische Hogescholen
SURF	Samenwerkingsorganisatie voor netwerkdienstverlening en informatie- en communicatietechnologie in het hoger onderwijs en onderzoek
SZW	(Ministerie van) Sociale Zaken en Werkgelegenheid
TNO	Nederlandse Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UR	(in combinatie met Wageningen:) Wageningen Universiteit en Researchcentrum
UvA	Universiteit van Amsterdam
vbo	voorbereidend beroepsonderwijs
VIA	Versterking en Innovatie Agrarisch onderwijs
VNO/NCW	Verbond van Nederlandse Ondernemingen/Nederlands Christelijk Werkgeversverbond
vo	voortgezet onderwijs
VSNU	Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten

vwo	voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
VWS	(Ministerie van) Volksgezondheid, Welzijn en Sport
WEB	Wet Educatie en Beroepsonderwijs
WHW	Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek
wo	wetenschappelijk onderwijs
WSF	Wet op de studiefinanciering

